

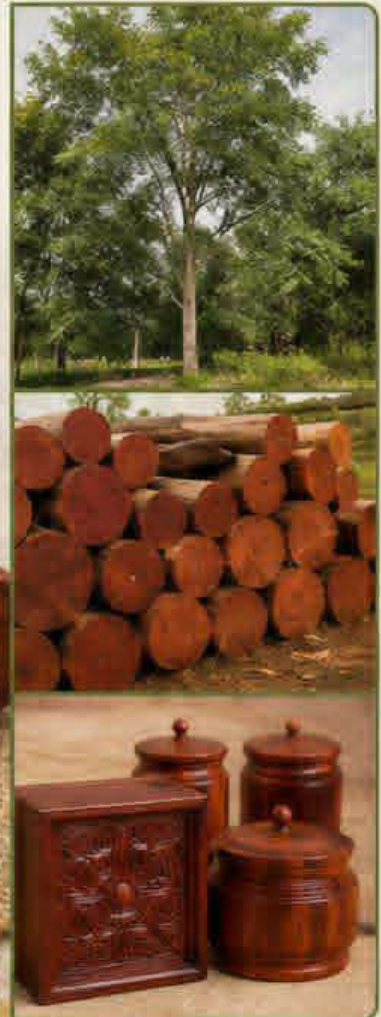
รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ไม้ฝาง

จากเครื่องราชบรรณาการ และสินค้าออกสยาม
สู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชูสิทธิ์ ชูชาติ

โครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนทางวิชาการจาก
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ บัณฑิตวิทยาลัย และศูนย์ศึกษา
ศาสตร์พระราชสำหรับการพัฒนาท้องถิ่น

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ไม้ฝาง : จากเครื่องราชบรรณาการ และสินค้าออกสยาม

สู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชูลิทธิ์ ชูชาติ

โครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนทางวิชาการจาก

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ บัณฑิตวิทยาลัย

และศูนย์ศึกษาศาสตร์พระราชาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น

เอกสารศูนย์ศึกษาศาสตร์พระราชาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ฉบับที่ 15

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ไม้ฝาง : จากเครื่องราชบรรณาการ และสินค้าออกสยาม

สู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชูสิทธิ์ ชูชาติ

โครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนทางวิชาการจาก

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ บัณฑิตวิทยาลัย

และศูนย์ศึกษาศาสตร์พระราชาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น

เอกสารศูนย์ศึกษาศาสตร์พระราชาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ฉบับที่ 15

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ชื่อเรื่อง	ไม้ฝาง : จากเครื่องราชบรรณาการและสินค้าออกสยามสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์
ผู้วิจัย	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชูสิทธิ์ ชูชาติ
หน่วยงาน	ศูนย์ศึกษาศาสตร์พระราชาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น
ปีที่พิมพ์	พ.ศ. 2569

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ของไม้ฝาง สินค้าออกควบคุมคู่รัฐสยาม และเพื่อสร้างคุณค่าของไม้ฝางในระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ใช้วิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์ รวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร ผู้เขียนเอกสารและบริบทของสังคมที่ร่วมสมัย

ผลการวิจัยค้นพบว่า ไม้ฝาง เป็นเครื่องราชบรรณาการครั้งแรกเมื่ออาณาจักรลังกาสุกะ ส่งให้ จินสมัยราชวงศ์เหลียง (ค.ศ. 511-563) และติดต่อตลอดประวัติศาสตร์สยาม แล้วยกเลิกเมื่อสยามทำ สนธิสัญญาเบาว์ริง (ค.ศ. 1855) ไม้ฝาง เป็นสินค้าออกอันดับ 1 อันดับ 2 ที่สร้างความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ควบคุมคู่รัฐสยาม และได้ยกเลิกเมื่อมีการสร้างสี่สังเคราะห์

การวิจัยค้นพบว่า ไม้ฝางยังมีประโยชน์ในปัจจุบันด้านการแพทย์ ยารักษาโรค เครื่องสำอาง อาหาร เครื่องดื่ม และสัณนิษฐานชาติ จึงสามารถนำคุณค่าในอดีต ผสมกับประโยชน์และมูลค่าในปัจจุบัน เพื่อสร้างนวัตกรรมเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดมูลค่า และคุณค่า

คำสำคัญ : ไม้ฝาง เครื่องราชบรรณาการ การผูกขาดซื้อขายสินค้าของหลวง เศรษฐกิจสร้างสรรค์

Research Title: Sappanwood: From Royal Tribute and Siamese Export
Commodity to the Creative Economy

Researcher: Assistant Professor Choosit Choochat

Department: Center for the Study of the King's Philosophy for Local
Development

Published Year: 2026

Abstract

This research aims to examine the historical background of sappanwood as an export commodity of the Siamese state and to enhance its value within the framework of the creative economy. The study employs a historical research methodology, involving the collection and analysis of documentary sources, authorship, and the socio-historical contexts in which these documents were produced.

The findings reveal that sappanwood was first recorded as a royal tribute when the Langkasuka Kingdom presented it to China during the Liang Dynasty (511–563 CE). Its role continued throughout Siamese history until it was abolished following the Bowring Treaty in 1855. Sappanwood was ranked among the top one or two export commodities that significantly contributed to the stability, prosperity, and sustainability of the Siamese state, until its decline due to the advent of synthetic dyes.

The study also finds that sappanwood continues to hold contemporary relevance, particularly in medicine, pharmaceuticals, cosmetics, food and beverages, and natural dyes. Therefore, its historical significance can be integrated with its

present-day applications to generate innovation within the creative economy, ultimately enhancing both its economic value and cultural significance.

Keywords: sappanwood; royal tribute; royal monopoly; creative economy

กิตติกรรมประกาศ

การพัฒนางานทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์อย่างต่อเนื่อง ยาวนาน เกิดจากความชอบส่วนตัว ซึ่งได้รับการปลูกฝังจากพ่อ แม่ ซึ่งส่งเสริมให้อ่านหนังสือประเภทนี้ตั้งแต่วัยเด็ก ต่อจากนั้นก็เข้าสู่วัยเรียนระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ก็มีครูบาอาจารย์ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ทั้งระดับปริญญาตรี และปริญญาโทที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒในปัจจุบัน จึงขอขอบคุณสถาบันการศึกษา และครูบาอาจารย์ทุกท่าน

ศ.(เกียรติคุณ) ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เป็นอาจารย์ผู้สอนประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ และควบคุมวิทยานิพนธ์ เป็นมหาวิทยานิพนธ์ที่ติดต่อกันมาอย่างยาวนาน ให้ความรู้แก่ศิษย์อย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งส่งเสริมให้ได้รับทุนวิจัย และสัมมนาในต่างประเทศ งานวิจัยเรื่องนี้ ส่วนหนึ่งก็ได้รับแรงจูงใจจาก ศ.(เกียรติคุณ) ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา จึงขอขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. ชาทรี มณีโกศล อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ และผู้บริหารทุกท่าน ที่ได้สนับสนุนให้มีโอกาสทำการวิจัยเรื่องนี้ รวมทั้งเพื่อนร่วมงานที่ให้การสนับสนุน และให้กำลังใจเป็นอย่างดี

ขอบคุณครอบครัวที่สนับสนุนงานวิชาการตลอดมา

นายชูลิทธิ์ ชูชาติ

5 พฤษภาคม 2569

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ง
สารบัญ.....	จ
สารบัญภาพ.....	ช
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
ขอบเขตของการวิจัย.....	4
ขอบเขตของเวลา.....	4
ขอบเขตของเนื้อหา.....	4
ระเบียบวิธีวิจัยและวิธีการดำเนินการวิจัย.....	5
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	6
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	7
แนวคิด ทฤษฎี.....	7
ความสำคัญของประวัติศาสตร์.....	7
การเล่าเรื่อง.....	8
พลังอำนาจอ่อน (Soft Power).....	10
เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy).....	11
การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development).....	14
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	17

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 3 ไผ่ฝาง.....	25
พัฒนาการของการทอผ้าและการย้อมสีผ้า.....	26
สีย้อมผ้ากับการแบ่งชั้นวรรณะ.....	26
สีผ้าไหมกับการแบ่งชนชั้น.....	28
การใช้ไหมฝางย้อมผ้าไหมญี่ปุ่น.....	29
สรรพคุณของไหมฝาง.....	29
บทที่ 4 ไผ่ฝาง เครื่องราชบรรณาการ.....	32
เครื่องราชบรรณาการ.....	32
สยามกับการส่งเครื่องราชบรรณาการ.....	34
บทที่ 5 ไผ่ฝาง สินค้าออกสยาม.....	38
สุวรรณภูมิศูนย์กลางปฐมบทแห่งการค้าขายทางทะเล.....	38
สุโขทัย : บรรณาการและสินค้าออก.....	40
การค้าสมัยกรุงศรีอยุธยา.....	42
การค้าขายระหว่างประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น.....	42
การค้าขายระหว่างประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย	
(ค.ศ. 1688-1767).....	48
การค้าขายกับต่างประเทศในสมัยกรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์	
(ค.ศ. 1767-1855).....	49
สมัยรัตนโกสินทร์ (ค.ศ. 1782-1855).....	50
การสิ้นสุดการค้าไหมฝาง.....	54

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 6 ไม่ฝาง การสร้างนวัตกรรม.....	57
นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ยารักษาโรค.....	57
นวัตกรรมผลิตภัณฑ์เครื่องสำอาง.....	59
นวัตกรรมสีผสมอาหารและเครื่องดื่ม.....	61
นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ในอุตสาหกรรมสีย้อมผ้า.....	62
นวัตกรรมยาสมุนไพรและสินค้าชุมชน.....	63
บทที่ 7 สรุปผล อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ.....	66
บรรณานุกรม.....	76

สารบัญภาพ

	หน้า
3.1 รูปกิ่งใบของต้นฝาง	25
3.2 รูปฝักฝาง	25
3.3 รูปต้นฝาง ลำต้นมีหนาม	25
6.1 แก่นฝาง	59
6.2 ครีบบำรุงผิว	60
6.3 ซาฝาง	62
6.4 ผ้าห่มฝาง	63

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การแลกเปลี่ยนผลผลิต หรือ การค้าขาย เป็นระบบเศรษฐกิจที่ควบคู่กับภาครัฐ หรือ ประเทศตั้งแต่สมัยโบราณเมื่อเริ่มเกิดนครรัฐ (City State) ทั้งนี้ เพราะในแต่ละนครรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตัวเมือง ไม่สามารถผลิตสิ่งของอุปโภคบริโภคได้ทุกอย่าง ซึ่งต้องมีการแลกเปลี่ยน สิ่งของหายาก เช่น เกลือ ทองคำ ที่จำเป็นต้องใช้ ซึ่งไม่สามารถผลิตได้ในชุมชนหรือในนครรัฐของตนเอง จึงเกิดการแลกเปลี่ยนขึ้น การแลกเปลี่ยนสิ่งของหายากเกิดขึ้นในชุมชนภายในนครรัฐมากกว่าชุมชนนอกนครรัฐ ซึ่งพึ่งพาตนเองจากทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นได้มากกว่า

อย่างไรก็ตาม ในทัศนะของผู้ศึกษา ซึ่งมีผลงานด้านการวิจัยในเรื่องระบบการผลิตแบบเลี้ยงตนเอง และการแลกเปลี่ยนสินค้าของพ่อค้าท้องถิ่น ขอแสดงความคิดเห็นว่า การค้าขายก่อนระบบทุนนิยม (Pre-Capitalist Trade) เกิดขึ้นจริง แต่บาง เน้นการแลกเปลี่ยนเพื่อใช้สอย (Use-Value) มากกว่าการทำกำไรสูงสุด (Exchange-Value) โดยสินค้าถูกผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานภายในสังคม การค้าขายมีลักษณะจำกัด เป็นการแลกเปลี่ยนผลผลิตส่วนเกินในท้องถิ่น และไม่ได้ขับเคลื่อนด้วยการสะสมทุน หรือแรงงานรับจ้าง แต่เป็นแรงงานในระบบไพร่ หรือทาส ที่ต้องส่งส่วย ภาษี ค่าเช่า ให้แก่ขุนนางเจ้าของที่ดิน แล้วเกิดการค้ำระหว่างรัฐ หรือการค้ำระหว่างประเทศ ภายใต้รัฐต่อรัฐ หรือกลุ่มขุนนางที่ได้รับอำนาจจากรัฐ สำหรับประเทศไทยหรือสยาม ก็เป็นการค้าขายระหว่างรัฐผ่านกรมพระคลังสินค้า ส่วนไพร่หรือชาวบ้าน ก็มีการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าเล็กๆน้อยๆ ในสิ่งของที่หมู่บ้านผลิตเองไม่ได้

การค้าขายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งอยู่ระหว่างอินเดียและจีน ได้มีการติดต่อค้าขายมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล หรือประมาณ 2,500 กว่าปีล่วงมาแล้ว ได้ปรากฏหลักฐานในมหาชนกชาดก สังฆพราหมชาดก และสุสันธชาดก กล่าวถึงการค้าขายระหว่างสุวรรณภูมิ หรือ แผ่นดินใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับพ่อค้าพราหมณ์อินเดีย (เสฐียรโกเศศ, 2515: 32-35)

ในรัฐสยาม หรือประเทศไทย ซึ่งเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของสุวรรณภูมิ หรือ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็ได้มีการค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่าง นครรัฐ หรือ อาณาจักรมาตั้งแต่ก่อนสถาปนาอาณาจักรสุโขทัย (ค.ศ. 1249 - 1438) มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของ หรือ การค้าขาย สิ่งของหายาก สิ่งของมีค่าระหว่างนครรัฐ หรือ อาณาจักร

พ่อค้าจีน ได้เดินเรือค้าขายมายังดินแดนชายทะเล ตั้งแต่ต้นครปฐม ซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักร ทวารวดี เลียบลงไปชายฝั่งทะเล ภาคใต้ ไปถึงสุราษฎร์ธานีและนครศรีธรรมราช ผ่านภาคใต้ไปยังอินเดียและเปอร์เซีย อาหรับ (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516: 27-30)

การค้าระหว่างรัฐ มีทั้งสินค้าเข้าและสินค้าออก สำหรับสินค้าออกที่สำคัญในสมัยโบราณก่อนสุโขทัย ได้แก่ ทองคำ เครื่องเทศ และ สมุนไพร ซึ่งเป็นผลผลิตจากระบบนิเวศน์ป่าและธรรมชาติ

การค้าสมัยสุโขทัย (ค.ศ. 1249-1438) ในสมัยสุโขทัย ได้มีการส่งเสริมการค้าขายเด่นชัดตามหลักฐานในศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวถึงการ ค้าขายว่า “...เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้าง ค้า ใครจักใคร่ค้าม้า ค้า ใครจักใคร่ค้าเงือนค้าทอง ค้า...” (ศิลาจารึกจังหวัดสุโขทัย, มปป.)

ในสมัยสุโขทัย ได้มีการค้าขายกับจีน อินเดีย ลังกา ญีปุ่น เกาหลี ขวา สุมাত্রา (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516: 50) สินค้าออกที่สำคัญของ สุโขทัย ได้แก่ ไม้หอม กฤษณา กระวาน พริกไทย งาช้าง ตะกั่ว ทองคำ ช้าง ม้า ไม้ฝาง ฯลฯ

ไม้ฝาง ได้ปรากฏหลักฐานการบันทึกเป็นสินค้าออกตั้งแต่สมัยสุโขทัย ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา (ค.ศ. 1296-1767) ไม้ฝางก็เป็นสินค้า ออกสำคัญตั้งแต่ก่อนติดต่อกับค้าขายกับโปรตุเกส ชาวยุโรปชาติแรกที่เข้ามาค้าขายกับกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (ค.ศ. 1491-1529) จนกระทั่งยุคการค้าขายกับชาวยุโรปรุ่งเรืองในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ค.ศ. 1656-1688) ตลอดจนถึงกรุงศรีอยุธยา

ไม้ฝาง นอกจากเป็นสินค้าออกส่งไปขายยังประเทศต่าง ๆ ในยุโรปแล้ว ไม้ฝางยังถูกส่งไปขายยังญี่ปุ่นและจีน (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516 : 284-286)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (ค.ศ. 1809-1824) ได้ส่งสินค้าออก เช่น ฝรั่ง ดิบูก พริก ไทย เนื้อไม้ เร่ว ตะกั่ว งาช้าง รง กระวาน และไม้ฝาง เฉพาะการค้าไม้ฝาง มีรายได้ปีละ 225,000 บาท เป็นรายได้อันดับสองรองจากพริกไทย ปีละ 320,000 บาท (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516 : 326-327) ใน ค.ศ. 1824 ได้ส่งเรือสำเภานขนาดเล็ก 20 ถึง 50 ลำ บรรทุกช้าง หนึ่งสัตว์ เหล็ก ไม้ฝาง ฯลฯ ไปค้าขายกับเวียดนาม (ขุนวิจิตรมาตรา, 2546: 329)

ในหนังสือ Bowring's Siam ได้บันทึกว่า ใน ค.ศ. 1847 ได้ส่งสินค้าออก ประกอบด้วย ช้าง ไม้สัก น้ำตาล เกลือ พริกไทย กระวาน เร่ว ดิบูก งาช้าง เขาสัตว์ ฝาง ฯลฯ ส่งขายต่างประเทศ (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516: 335)

ไม้ฝาง สินค้าส่งออกควบคู่กับประวัติศาสตร์ไทย ได้ส่งไปจำหน่ายเพื่อย้อมสี และเป็นยาสมุนไพร แต่หลังจากเกิดการคิดค้นสีสังเคราะห์ ซึ่งเริ่มต้นใน ค.ศ. 1856 (สีสังเคราะห์, 2026)

บทบาทของสีธรรมชาติก็ลดน้อยลง ประชาชนหันมาใช้สีสังเคราะห์แทน สีน้าออก ไม้ฝาง จึงลดบทบาทลง

ในปัจจุบันความสำคัญของไม้ฝาง สีน้าออกควบคู่กับประวัติศาสตร์ชนชาติไทย แทบไม่มีใครได้ทราบถึงคุณค่าและบทบาทความสำคัญของไม้ฝาง ที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจไทยในอดีต ความมั่นคง มั่งคั่ง ของกรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์ (ค.ศ. 1782-1855) ก็มาจากส่วนหนึ่งของการค้าไม้ฝางของกรมพระคลังสินค้า แล้วนำเงินตรามาสร้างพระราชวัง วัด และพัฒนาประเทศด้านต่าง ๆ เกิดมรดกทางศิลปะและวัฒนธรรม แห่งความรุ่งโรจน์ให้คนไทยภาคภูมิใจ เพราะเงินตราส่วนหนึ่งเกิดจากไม้ฝาง ประวัติศาสตร์ของไม้ฝาง เป็นประวัติศาสตร์เศรษฐกิจที่ควบคู่กับรัฐ ชาติไทย จึงควรสืบสานและต่อยอดให้คนรุ่นปัจจุบันได้ซาบซึ้ง เกิดเจตคติต่อไม้ฝาง เป็นตัวอย่างการใช้มิติทางประวัติศาสตร์สร้างเศรษฐกิจสร้างสรรค์

คุณค่าของไม้ฝางในปัจจุบัน จากการวิจัยค้นพบว่ามีประโยชน์หลายอย่าง เช่น สรรพคุณทางยา ไม้ฝางนั้นมีสรรพคุณทางยาถึง 41 ข้อ ใช้เป็นยารักษาวัณโรค แก้ท้องเสีย แก้ธาตุพิการ แก้เสมหะ บำรุงโลหิต แก้เลือดอุดตัน รักษาโรคผิวหนัง ฯลฯ (ฝาง งานวิจัยและสรรพคุณ 41 ข้อ, 2017)

มีงานวิจัยหลายเรื่อง ยืนยันตรงกันว่า ไม้ฝาง มีสรรพคุณทางยา และมีประโยชน์ด้านอื่น ๆ เช่น ทำสีย้อมผ้า สีส้มอาหาร เครื่องดื่ม ฝาง มีสรรพคุณในการป้องกันและรักษาโรคต่าง ๆ ถึง 49 ข้อ (ฝาง สรรพคุณและประโยชน์ของต้นฝาง 49 ข้อ, 2022) นอกจากนี้ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ได้ยืนยันว่า ฝาง ไม้โบราณขึ้นชื่อเรื่องสรรพคุณในการรักษา (ฐานข้อมูลยาและสมุนไพร, 2024)

ในด้านการย้อมสี ฝาง เป็นไม้ย้อมสีธรรมชาติ แก่นฝางให้สีส้มแดง ฝักของฝางให้น้ำตาลสามารถย้อมได้ทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม เส้นใยผ้า ฝ้ายที่ได้จะเป็นสีแดงชมพู เส้นไหมที่ย้อมด้วยไม้ฝาง เมื่อจุ่มน้ำปูนจะให้สีบานเย็น

ในด้านอาหารและเครื่องดื่ม สีของแก่นฝางเป็นสีผสมอาหาร และใช้สีผสมในน้ำยาอุทัยทิพย์ทำให้เกิดสีแดง (น้ำยาอุทัย สมุนไพรคลายร้อน, 2014) แก่นฝาง สามารถนำมาทำเป็นเครื่องดื่ม หรือ “ชาฝาง” ได้ เช่นเดียวกับใบชา ในปัจจุบัน ได้มีการสกัดแก่นฝาง นำสีมาทำเครื่องสำอางและสบู่

จากคุณค่าและประโยชน์ของไม้ฝางที่ควบคู่กับประวัติศาสตร์ชนชาติไทย ทั้งด้านยาสมุนไพร สีย้อมผ้า เครื่องดื่ม และเครื่องสำอาง ดังกล่าวมาแล้ว แต่ปัญหาเรื่องไม้ฝางในปัจจุบัน คือ ขาดการอนุรักษ์ สืบสาน และต่อยอด เริ่มตั้งแต่การอนุรักษ์พันธุ์พืช การขยายพันธุ์ การส่งเสริม การเปิดไม้ฝางเป็นพืชเศรษฐกิจ การต่อยอดยาสมุนไพรซึ่งเป็นส่วนประกอบของไม้ฝาง ให้เป็นตัวยาแพทย์แผนปัจจุบัน การส่งเสริมการใช้สีไม้ ฝางในอุตสาหกรรมทอผ้า เครื่องสำอาง การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

เศรษฐกิจสร้างสรรค์อื่น ๆ บนพื้นฐานการพัฒนายอย่างยั่งยืนของสหประชาชาติ (Sustainable Development Goals) ทั้ง 17 ข้อ (เกี่ยวกับ SDG move, 2024) และ BCG โมเดล ซึ่งสอดคล้องกับหลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง BCG โมเดล ประกอบด้วย 3 เศรษฐกิจหลัก คือ B Bio Economy ระบบเศรษฐกิจชีวภาพ มุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรชีวภาพ อย่างคุ้มค่า เชื่อมโยงกับ C Circular Economy ระบบเศรษฐกิจหมุนเวียน ที่คำนึงถึงการนำวัสดุต่าง ๆ กลับมาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด และทั้ง สองเศรษฐกิจนี้ อยู่ภายใต้ G Green Economy ระบบเศรษฐกิจสีเขียว ซึ่งมุ่งแก้ไขปัญหา มลพิษ เพื่อลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน (BCG Economy Model คืออะไร, 2563) การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ด้วย BCG โมเดล ก็จะนำไม้ฝาง ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจชีวภาพมา เป็นต้นแบบในการพัฒนา

เพื่อให้มวลชนเห็นคุณค่าของไม้ฝาง ว่ามีความสำคัญและเกิดประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม สามารถพัฒนาได้อย่าง เท่าเทียม เท่าทันกับโลกปัจจุบันและสร้างนวัตกรรมได้ จึงใช้หลักการในมิติประวัติศาสตร์ และประโยชน์ของไม้ฝางในปัจจุบัน เป็นแรงจูงใจให้เกิดเจตคติเชิงบวกต่อไม้ฝางเพื่อสร้างนวัตกรรมในระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ของไม้ฝาง สินค้าออกควบคู่กับรัฐสยาม
2. เพื่อสร้างคุณค่าของไม้ฝางในระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. การรื้อฟื้นเจตคติในทางบวก และเห็นคุณค่าของมรดกทางภูมิปัญญาไทยในอดีต
2. เกิดความภาคภูมิใจในความเป็นไทย
3. เกิดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ในการสร้างนวัตกรรมหรือผลผลิตจากสินค้าออกไทย คือ ไม้ฝาง

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของเวลา

ศึกษาเรื่องราวของการค้าไม้ฝาง ตั้งแต่สมัยสุโขทัย (ค.ศ. 1249-1438) สมัยกรุงศรีอยุธยา (ค.ศ. 1296-1767) กรุงธนบุรี (ค.ศ. 1767-1782) และกรุงรัตนโกสินทร์ (ค.ศ. 1782-1855) ระยะเวลาดังกล่าวเป็นระยะเวลาที่อาณาจักรสยาม หรือประเทศไทย มีระบบการค้าขายแบบการ

ผูกขาดซื้อขายสินค้าของหลวง (Royal Monopoy) โดยที่กรมพระคลังสินค้าเป็นพ่อค้าคนกลาง ซึ่งปรากฏหลักฐานเด่นชัดในสมัยกรุงศรีอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก่อนทำสนธิสัญญาเบาริงกับอังกฤษในค.ศ. 1855 สนธิสัญญานี้ทำให้เกิดการเลิกการค้าขายแบบผูกขาดซื้อขายสินค้าของหลวง และนำระบบการค้าเสรีเข้ามาแทนที่ในระบบเศรษฐกิจ สนธิสัญญาเบาริง คือ สนธิสัญญาที่ตอบสนองระบบทุนนิยม (Capitalism) ในสยามครั้งแรก

ขอบเขตของเนื้อหา

การศึกษามุ่งเน้นสินค้าส่งออกไม้ฝาง และสินค้าออกอื่นๆ เช่น เครื่องเทศ สมุนไพร ฯลฯ การใช้ประโยชน์ของสินค้าเหล่านี้ในอดีต

นำประโยชน์ของสินค้าออกในอดีต โดยเฉพาะไม้ฝางสร้างนวัตกรรมต่อยอดในปัจจุบันออกมาเป็นผลผลิต เพื่อเศรษฐกิจฐานราก ในการตอบสนองหลักการศาสตร์พระราชา และการพัฒนาอย่างยั่งยืน

เป้าหมายได้ผลผลิต หรือนวัตกรรมจากไม้ฝางบนพื้นฐานการพัฒนาอย่างยั่งยืน และ BCG โมเดล ซึ่งประกอบด้วยเศรษฐกิจชีวภาพ (Bio Economy) เศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) และเศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy) หรือเศรษฐกิจที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

ระเบียบวิธีวิจัยและวิธีการดำเนินการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย ใช้วิธีการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 คือ การศึกษาประวัติศาสตร์ของไม้ฝาง สินค้าออกที่ควบคู่รัฐสยาม ซึ่งมีขอบเขตเนื้อหาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ค.ศ. 1868 - 1910) เหตุที่ยุติในตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 เพราะการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรป ทำให้วิทยาการเจริญก้าวหน้า เกิดยารักษาโรคแผนปัจจุบัน สีสันเครื่องแต่งกาย ฯลฯ จึงส่งผลต่อการค้าขายสมุนไพรลดน้อยลง อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ไม้ฝางลดการส่งเป็นสินค้าออก แต่ประโยชน์ของไม้ฝางก็ยังใช้ในยาสมุนไพร การย้อมสี และเครื่องดื่ม สำหรับวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อสร้างคุณค่าของไม้ฝางในระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ใช้วิธีการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์สร้างสรรค์ (History Creative Research) หมายถึง การวิจัยที่ได้เนื้อหาสาระด้วยวิธีการวิจัยประวัติศาสตร์ แล้วนำผลงานนั้นไปใช้ในธุรกิจสร้างสรรค์ ด้วยการนำผลิตภัณฑ์ (Product) มาโยงกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม (Culture) มีเนื้อหา (Content) และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (Creative) เพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ (Product) มีคุณค่า ผู้บริโภคเกิดเจตคติทางบวก เพื่อเพิ่มยอดขายให้แก่นวัตกรรม หรือผลิตภัณฑ์ใหม่

ขอบเขตของนวัตกรรม หรือผลิตภัณฑ์ใหม่ในวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เกี่ยวกับเศรษฐกิจสร้างสรรค์ด้านงานฝีมือและหัตถกรรม การแพทย์แผนไทย ยารักษาโรค เครื่องสำอาง สีสอาหาร เครื่องดื่ม และอุตสาหกรรมสิ่งทอ

งานฝีมือและหัตถกรรม จะศึกษาเรื่องการใช้ไม้ฝาง ในการสร้างผลิตภัณฑ์ผ้าทอมือ ตั้งแต่เริ่มต้นการเสาะแสวงหาไม้ฝางในป่า การส่งเสริมปลูกสวนฝาง การสาธิตส่วนต่าง ๆ ของฝางเพื่อย้อมสี ผลิตภัณฑ์หลายประเภทที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค แต่ภายใต้เงื่อนไขย้อมสีธรรมชาติ และทำด้วยมือ ในการย้อมสีธรรมชาติ อาจมีสีของพืชอื่นผสมผสานอยู่ด้วย แต่เน้นสีของไม้ฝางเป็นหลัก

ในเรื่องการแพทย์แผนไทย งานวิจัยจะเสนอผลิตภัณฑ์ใหม่ ภายใต้พื้นฐานการแพทย์แผนไทย ทั้งรูปแบบการกิน การนวด และเครื่องดื่มบำรุง เช่น น้ำฝาง หรือฝางบดบรรจุซองเพื่อชงละลายด้วยยาต่าง ๆ ตลอดจน สบู่บำรุงผิวหนัง

จากตัวอย่างนวัตกรรมเชิงความคิดดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยมีเครือข่ายสานต่อเพื่อให้เกิดผลผลิตที่แท้จริง

จากการรวบรวมข้อมูลเชิงเอกสาร การประสานงานกับเครือข่าย การปฏิบัติจริง จึงสรุปได้ว่า ผลที่ได้รับจากงานวิจัยเรื่องนี้ มีใช้ข้อค้นพบทางวิชาการอย่างเดียว แต่รวมถึงข้อเสนอแนะและประสานกับเครือข่ายในการสร้างนวัตกรรมหรือผลผลิตใหม่

ระยะเวลาในการวิจัย ปีการศึกษา 2566-2569

นิยามศัพท์เฉพาะ

คุณค่า (Value) หมายถึง คุณค่าของผลิตภัณฑ์ไม้ฝางที่สร้างผลผลิตให้เกิดมูลค่า หรือราคา

ไม้ฝาง (Sappan Wood) หมายถึง ลำต้นหรือแก่นของต้นฝางที่เป็นสินค้าออกและนำมาใช้ในการสร้างผลิตภัณฑ์

การผูกขาดซื้อขายสินค้าของหลวง (Royal Monopoly) หมายถึง ระบบการค้าที่กรมพระคลังสินค้า เป็นพ่อค้าคนกลางในการซื้อขาย ระหว่างพ่อค้าต่างชาติกับคนไทย

รัฐสยาม (Siam Nation State) หมายถึง ประเทศไทย เป็นชื่อเก่าก่อนเปลี่ยนเป็น ประเทศไทย (Thailand) ในปีค.ศ. 1939

เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) หมายถึง ระบบเศรษฐกิจที่อยู่บนพื้นฐานประวัติศาสตร์วัฒนธรรม (Culture) ที่สามารถมีเนื้อหาสาระ (Content) แล้วใช้ความคิดริเริ่ม

สร้างสรรค์ (Creative) เพื่อสร้างนวัตกรรมหรือผลผลิตตอบสนองผู้บริโภค (Consumer) โดยผ่าน
กลไกการตลาด

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วยแนวคิดและทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องคุณค่าของไม้ฝาง ในอดีต และโยงใยถึงปัจจุบันดังนี้

แนวคิด ทฤษฎี

แนวคิด ทฤษฎี ประกอบด้วยเรื่องต่อไปนี้

1. ความสำคัญของประวัติศาสตร์
2. การเล่าเรื่อง
3. การใช้พลังอำนาจอ่อน (Soft Power) /
4. เศรษฐกิจสร้างสรรค์
5. การพัฒนาอย่างยั่งยืน

ความสำคัญของประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์ หมายถึง สาขาความรู้ที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีตหรือประวัติศาสตร์ คือ การบันทึกเหตุการณ์ และเวลาในอดีต โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ (History English Meaning, 2026)

ประวัติศาสตร์ คือเรื่องราวในอดีต ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ และได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ประวัติศาสตร์จึงมีหลายสาขาวิชาการ เช่น ประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์ศิลปะ ประวัติศาสตร์สังคม และวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ด้านการแพทย์ ฯลฯ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร อาจมีความเป็นจริง หรือความลำเอียงตามสถานภาพ เจตนาคิดหรือตัวแปรอื่น ๆ จากผู้บันทึกจึงเป็นหลักฐานที่ต้องตรวจสอบจากหลักฐานการบันทึกหลักฐานทางโบราณคดี การบอกเล่าจากผู้เห็นเหตุการณ์จริง การศึกษาพื้นที่ หรือ หลักฐานอย่างอื่นประกอบด้วย จึงสรุปเป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์มีความสำคัญอย่างไร ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องราวในอดีตที่สรุปบทเรียนให้แก่ปัจจุบัน ในการหลีกเลี่ยงข้อผิดพลาดความสำคัญของประวัติศาสตร์มีดังนี้ (10 Reasons why History is Important, 2022)

1. ประวัติศาสตร์สร้างความเข้าใจที่ดีขึ้นเกี่ยวกับโลก
2. ประวัติศาสตร์ช่วยให้เข้าใจมนุษยชาติ
3. ประวัติศาสตร์สามารถสอนให้เราเป็นพลเมืองที่ดีขึ้น
4. ประวัติศาสตร์สามารถช่วยโลกตัดสินใจที่ดีขึ้น
5. การศึกษาประวัติศาสตร์สามารถยกระดับความคิดในการแก้ปัญหาสำคัญ
6. การศึกษาประวัติศาสตร์ เปิดโอกาสให้ทีมงานทำได้หลายสาขาในด้านการแก้ปัญหาเชิงความคิด
7. การเข้าใจประวัติศาสตร์สามารถป้องกันประชาชนในลัทธิการกบฏ (Conspiracy Theory)
8. ประวัติศาสตร์สร้างตัวตนหรือเอกลักษณ์ของชาติ
9. ประวัติศาสตร์สามารถกำหนดเหตุการณ์ล่วงหน้า
10. ประวัติศาสตร์สามารถทำให้เข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้ง่าย

ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับกิจกรรมของมนุษย์ต่อมนุษย์ มนุษย์ต่อธรรมชาติ และเป็นบทเรียนในปัจจุบัน และอนาคต ดังนั้น การศึกษาประวัติศาสตร์ เรื่องไม่ฝาง ซึ่งเกี่ยวข้องกับมนุษย์ ก็สามารถนำมาประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ในปัจจุบัน และอนาคตในการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรม และมูลค่าในเรื่องเศรษฐกิจสร้างสรรค์

การเล่าเรื่อง

การเล่าเรื่อง เป็นวิธีการ หรือเครื่องมือประเภทหนึ่งของการจัดการความรู้ ในการดึงเอาความรู้ หรือประสบการณ์ที่อยู่ภายในตัวของผู้เล่า ออกมาเล่า หรือถ่ายทอดให้บุคคลอื่นฟัง (สวทช. 2021)

การเล่าเรื่องเป็นวิธีการใช้ดึงความรู้ที่อยู่ในคนออกมา เพราะเรื่องเล่าถือได้ว่าเป็นวิธีการสื่อสารที่ผสมผสานทั้งบริบทและเนื้อหา เรื่องเล่าจึงมี ทั้งอารมณ์ ความรู้สึก ความเชื่อของผู้เล่าปนลงไปด้วย การเล่าเรื่องมีสภาพแตกต่างออกไปตามบริบท (การเล่าเรื่อง, 2018)

การเล่าเรื่องในการสื่อสาร คือ เทคนิคการเล่าเรื่องที่มีที่มาที่ไป มีจุดเริ่มต้นและจุดเชื่อมโยงซึ่งกันและกันเพื่อผูกความสัมพันธ์ระหว่าง เรื่องราวเพื่อสื่อสารอย่างเข้าใจ ช่วยให้เนื้อหาติดตาม

การเล่าเรื่อง มีความสำคัญต่อการเติบโตของธุรกิจ ช่วยให้ยอดขายสินค้าเพิ่มขึ้น ในการเล่าเรื่อง มีสูตรการเล่าเรื่อง ดังนี้ สูตรการเล่าเรื่อง (Master Class, 2021)

1. สูตรแบบ Before-After-Bridge

- Before (ก่อน) แสดงให้ผู้อ่านหรือลูกค้ารับรู้ถึงปัญหา และปัญหานั้นควรสอดคล้องกับปัญหาของลูกค้า
- After (หลัง)? อธิบายภาพในอนาคตว่าหลังจากแก้ปัญหาแล้วจะดีขึ้นอย่างไร และได้รับประโยชน์ อย่างไร
- Bridge? (สะพาน) แสดงวิธีการทำเพื่อเชื่อมไปสู่จุดนั้น คือ เชื่อมระหว่าง Before และ After

2. สูตรแบบ Problem-Agitate-Solve

- Problem (ปัญหา) อธิบายปัญหาที่เกิดขึ้นในกลุ่มเป้าหมาย
- Agitate (กวนใจ) ปัญหาที่ประสบต่อความรุนแรง ทรมานร่างกายและจิตใจ
- Solve ?(แก้ไข) วิธีการแก้ปัญหา แสดงให้เห็นว่า แบรินด์ หรือ ผลิตภัณฑ์ของเราแก้ปัญหาได้อย่างไร

3. สูตรแบบ Features-Advantages-Benefits

- Features (คุณสมบัติ) คืออธิบายคุณสมบัติของสินค้าที่แบรนด์นำเสนอว่าสามารถทำอะไรได้
- Advantages (ข้อดี) เสนอข้อดีของแบรนด์ว่าสามารถช่วยเหลือลูกค้าได้อย่างไร
- Benefits (ประโยชน์) แสดงให้เห็นว่าแบรนด์ของเราทำให้ชีวิตลูกค้าดีขึ้นได้อย่างไร

4. สูตรแบบ Three-Act Structure

- Act One / Setup (ติดตั้ง) - แนะนำตัวละครและฉากที่เกิดขึ้น
- Act Two / Confrontation? (การเผชิญหน้า) – การเจอกับอุปสรรคปัญหาต่าง ๆ ได้พยายาม แก้ปัญหาแต่ไม่สำเร็จ
- Act Three / Resolution (การยืนหยัด) - การยืนหยัดต่อสู้กับปัญหานั้นก้าวผ่านพ้นอุปสรรคและมี ชัยชนะ ก้าวต่อไปอย่างยั่งยืน

5. สูตรแบบ Freytag's Pyramid: Five-Act Structure

- Exposition (การแสดง) จุดเริ่มต้นของเรื่องราวต่าง ๆ เป็นการแนะนำตัวละคร
- Inciting Incident (ต้นเหตุ) สาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ
- Rising Action (การลุกขึ้นลงมือทำ) การลงมือแก้ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น
- Climax (จุดสำคัญ) เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่เจอปัญหาความตึงเครียดมากที่สุด
- Falling Action? (ล้มเหลว) แสดงให้เห็นผลของการแก้ปัญหาจากจุด Climax ว่าสำเร็จหรือล้มเหลวและแสดงให้เห็นว่าตัวละครเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร
- Resolution (การยืนหยัด) จะขอแก้ปัญหาและยืนหยัดการต่อสู้
- Denouement? (แก้ไข) ข้ามการแก้ปัญหาและอุปสรรคได้แล้ว ในตอนจบอาจจะมีความสุขหรืออาจ เป็นเรื่องที่เศร้า

6. สูตรแบบ Simon Sinek's Golden Circle

- Why (ทำไม) เช่น ทำไมเราผลิตสินค้าแตกต่างจากบริษัทอื่น
- How (อย่างไร) สินค้าของเราออกแบบสวยงาม ใช้งานง่าย และดีอย่างไร
- What (อะไร) อะไรคือสินค้าของเรา

7. สูตรแบบ Dale Carnegie's Magic

- Incident (อุบัติการณ์) เล่าเรื่องเหตุการณ์ที่ประสบในปัจจุบัน เพื่อให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์ร่วมกับ เหตุการณ์ที่เป็นปัญหา
- Action (ลงมือปฏิบัติ) หมายถึงการลงมือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น
- Benefit (ประโยชน์) หลังจากลงมือปฏิบัติแก้ปัญหาแล้ว ส่งผลดีต่อตัวเรา ต่อสังคม และส่วนรวมอย่างไร

ในปัจจุบัน การโฆษณาประชาสัมพันธ์สินค้า ได้นำหลักการเล่าเรื่องมาใช้เกือบทุกโฆษณา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การใช้หลักการ 3 ระดับ แบบ Before-After-Bridge แบบ Problem-Agitate-Solve แบบ Why How What หรือ 3 ขั้นตอนอื่น ๆ ดังกล่าวมาแล้ว

พลังอำนาจอ่อน (Soft Power)

พลังอำนาจอ่อน หรือ Soft Power เป็นแนวคิดใหม่ในการจูงใจคนอื่น หรือประกาศโดยไม่มี การบังคับใช้อำนาจ ผู้กำเนิดแนวคิดนี้คือ ศาสตราจารย์ ดร.โจเซฟ ไนย์ (Joseph Nye) ในปี ค.ศ.

2004 แต่แนวคิดนี้เน้นทางด้านการเมืองและความสัมพันธ์ ระหว่างประเทศ รวมทั้งวัฒนธรรม เพื่อสร้างภาพพจน์ของประเทศตนเองให้ประเทศอื่นชื่นชม ยอมรับ โดยไม่ใช้กำลังทหารหรือนโยบายก้าวร้าวรุกราน

โจเซฟ ไนย์ ได้ให้ความหมายของพลังอำนาจอ่อนว่า อำนาจอ่อน เป็นความสามารถของประเทศหนึ่ง ที่มีอิทธิพลด้านต่าง ๆ ต่ออีกประเทศหนึ่ง โดยปราศจากการบีบบังคับ กดดัน (โจเซฟ เอส. ไนย์, 2568)

ทรัพยากรสำคัญของพลังอำนาจอ่อน โจเซฟ ไนย์ ได้จำแนกทรัพยากรสำคัญออกเป็น 3 ประการ

วัฒนธรรม ถ้าวัฒนธรรมของประเทศหนึ่ง มีความสอดคล้องกับผลประโยชน์และค่านิยมของประเทศอื่น ๆ โอกาสที่วัฒนธรรมดังกล่าวจะ กลายเป็นพลังอำนาจอ่อนของประเทศนั้นก็จะมีมากขึ้น ช่องทางที่ทำให้วัฒนธรรมของประเทศหนึ่งเป็นที่รู้จักในประเทศอื่น ๆ นั้นมีมากมายหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการค้า การเยี่ยมเยือน การติดต่อสื่อสาร และการแลกเปลี่ยน

ค่านิยมทางการเมือง ถ้าประเทศดังกล่าวมีค่านิยมทางการเมืองที่สอดคล้องกับประเทศอื่น ๆ พลังอำนาจอ่อนของประเทศนั้นจะเพิ่มขึ้น ในทางกลับกัน ถ้าค่านิยมทางการเมืองของประเทศดังกล่าว ขัดกับค่านิยมของประเทศอื่น ๆ อย่างชัดเจน พลังอำนาจอ่อนของประเทศนั้นจะลดลง

นโยบายต่างประเทศ ถ้าประเทศหนึ่งดำเนินนโยบายก้าวร้าว หน้าไหว้หลังหลอก ไม่แยแสต่อท่าทีประเทศอื่น โอกาสสร้างพลังอำนาจ อ่อนจะมีน้อย ถ้าดำเนินนโยบายต่างประเทศแบบรักสันติภาพ และเคารพในสิทธิมนุษยชน โอกาสสร้างพลังอำนาจอ่อนจะมีมากขึ้น

จุดเริ่มต้นของพลังอำนาจอ่อน ของ ศาสตราจารย์ ดร. โจเซฟ ไนย์ ครอบคลุมขอบข่าย 3 ประการ ดังกล่าวมาแล้ว คือ วัฒนธรรม ค่า นิยมทางการเมือง นโยบายต่างประเทศ แต่เมื่อนำพลังอำนาจอ่อนมาใช้กับประเทศไทย ได้เน้นหลักเฉพาะวัฒนธรรมมากกว่าค่านิยมทางการเมือง และนโยบายต่างประเทศ แรงจูงใจนี้ อาจเกิดจากประเทศเกาหลี ที่นำประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และ ศิลปะเป็นพื้นฐานในการสร้างอำนาจ อ่อนจนเกิดการยอมรับในต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเอเชีย นโยบายของรัฐบาลไทยจึงเอาแบบอย่างบ้าง

การสร้างอำนาจอ่อนใน 120 ประเทศของโลกประจำปี ค.ศ. 2022 อันดับ 1 คือ สหรัฐอเมริกา อันดับ 2 สหราชอาณาจักร อันดับ 3 เยอรมนี อันดับ 4 จีน อันดับ 5 ญี่ปุ่น ส่วนเกาหลี อยู่อันดับ 12 ประเทศไทย อันดับ 35 (อาร์วีรณ เอี่ยมสะอาด, 2025)

สำหรับประเทศไทย รัฐบาลไทยดำเนินนโยบาย 5 F “Soft Power” คือ

1. Food อาหาร
2. Film ภาพยนตร์
3. Fashion การออกแบบแฟชั่นไทย
4. Fighting ศิลปะการป้องกันตัวแบบไทย
5. Festival เทศกาลประเพณีไทย

นโยบายรัฐบาล 5 F อาจไม่ครอบคลุมขอบข่ายของอำนาจอ่อน ซึ่งเกี่ยวข้องกับภาพพจน์ของประเทศในเชิงมาก เช่น ฝึกฝนสติภาพ เป็นมิตร กับทุกประเทศ เคารพสิทธิมนุษยชน ส่งเสริมความเข้าใจระหว่างประเทศ ฯลฯ แต่นโยบายของรัฐบาล เน้นด้านศิลปะ และวัฒนธรรมในเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เป็นตัวนำในการสร้างอำนาจพลัง

อย่างไรก็ตาม ในทฤษฎีของผู้วิจัย ไม่เห็นด้วยกับการนำวัฒนธรรมของโจเซฟ ไนย์ มาเกี่ยวข้องกับเรื่องเศรษฐกิจและการตลาด เพราะวัฒนธรรมซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอำนาจอ่อน (Soft Power) เกี่ยวกับเรื่องนโยบายต่างประเทศ ไม่ใช่เรื่องของเศรษฐกิจและการตลาด

เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy)

เศรษฐกิจสร้างสรรค์ เป็นเศรษฐกิจที่เกิดจากกิจกรรมการสร้างนวัตกรรมความคิดใหม่ ที่ผสมผสานด้านมรดกประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ศิลปะ สื่อ การออกแบบ ผลิออกมาเป็นนวัตกรรม เพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้า ในเชิงธุรกิจบนพื้นฐานความยั่งยืน หรือ การพัฒนาที่ยั่งยืน

นิยามของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ นิยามของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ มีดังนี้ (เสาวรภัย กุสุมา ณ อยุธยา, 2553)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติได้ให้นิยามว่า เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ให้นิยามว่า เศรษฐกิจ สร้างสรรค์ (Creative Economy) หมายถึงแนวความคิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจบนพื้นฐานของการใช้องค์ความรู้ (Knowledge) การศึกษา (Education) การ

สร้างสรรค์งาน (Creativity) การใช้ทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual Property) ที่เชื่อมโยงกับพื้นฐานทางวัฒนธรรม ตลอดจนการสั่งสมความรู้ของสังคมและเทคโนโลยีนวัตกรรมใหม่

John Hawkins ได้ให้นิยามของ Creative Economy ไว้ว่า “How people make money from idea” หมายถึงการสร้างมูลค่าที่เกิด ขึ้นจากความคิดของมนุษย์

ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ (Thailand Creative & Design Center : TCDC) ได้ให้นิยาม Creative Economy ไว้ว่า “การสร้างมูลค่า ที่เกิดจากความคิดของมนุษย์ สาขาการผลิตที่พัฒนาไปสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์และอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ (Creative Industries : C)” เป็นกลุ่มกิจกรรมการผลิตที่ต้องพึ่งพาความคิดสร้างสรรค์เป็นวัตถุดิบสำคัญ

องค์กรความร่วมมือเพื่อการค้าและพัฒนา UNCTAD (United Nation conference on Trade and Development) ได้ให้ความหมาย ของ “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” ในบริบทของการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจได้ว่า “เป็นแนวความคิดในการพัฒนาและสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยใช้สินทรัพย์ที่เกิดจากการใช้ความคิดสร้างสรรค์”

ในพระราชกฤษฎีกา จัดตั้งสำนักงาน ส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (องค์กรมหาชน) พ.ศ. 2561 มาตรา 3 ให้ความหมายว่า

“เศรษฐกิจสร้างสรรค์ หมายความว่า การพัฒนาระบบเศรษฐกิจ โดยใช้ความคิดสร้างสรรค์ บนฐานขององค์ความรู้ ทรัพย์สินทางปัญญา และการศึกษาวิจัยซึ่งเชื่อมโยงกับวัฒนธรรม พื้นฐานทางประวัติศาสตร์การสั่งสมความรู้ของสังคม และเทคโนโลยี นวัตกรรมเพื่อใช้ในการพัฒนา ธุรกิจ และการผลิตสินค้าและบริการ ในรูปแบบใหม่ซึ่งสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ หรือคุณค่าทางสังคม” (พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (องค์กรมหาชน) พ.ศ. 2561, 2561)

อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ของประเทศไทย ประกอบด้วยอุตสาหกรรม 5 กลุ่ม ดังนี้ (ABOUT CEA, 2563)

1. กลุ่มรากฐานทางวัฒนธรรม สร้างสรรค์ ได้แก่ งานฝีมือ และหัตถกรรม ดนตรี ศิลปะการแสดง ทัศนศิลป์
2. กลุ่มคอนเทนต์ และสื่อสร้างสรรค์ ได้แก่ ภาพยนตร์ วิทยุทัศน์ การแพร่ภาพ และกระจายเสียง การพิมพ์ ซอฟต์แวร์
3. กลุ่มบริการสร้างสรรค์ ได้แก่ การโฆษณา การออกแบบ สถาปัตยกรรม

4. กลุ่มสินค้าสร้างสรรค์ ได้แก่ อุตสาหกรรมแฟชั่น
5. กลุ่มอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น อาหารไทย

สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้ (Creative Economy Agency หรือ CEA) ได้มีนโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ของไทย 15 สาขา (Creative Economy พาเศรษฐกิจไทยก้าวไกลสู่สากล, 2020)

1. งานฝีมือและหัตถกรรม
2. ดนตรี
3. ศิลปะการแสดง
4. ทักษะศิลป์
5. ภาพยนตร์
6. การแพร่ภาพ
7. การพิมพ์
8. ซอฟต์แวร์
9. การโฆษณา
10. การออกแบบ
11. การใช้บริการด้านสถาปัตยกรรม
12. แฟชั่น
13. อาหารไทย
14. การแพทย์แผนไทย
15. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

นอกจากนี้ยังมีการผลักดัน วัฒนธรรมที่มีศักยภาพ 5F ควบคู่ไปด้วย ได้แก่ (Creative Economy พาเศรษฐกิจไทยก้าวไกลสู่สากล, 2020)

1. อาหาร (Food)
2. ภาพยนตร์ และวีดิทัศน์ (Film)
3. ผ้าไทย และการออกแบบแฟชั่น (Fashion)
4. มวยไทย (Fighting)
5. การอนุรักษ์ และขับเคลื่อนเทศกาลประเพณีสู่ระดับโลก (Festival)

เศรษฐกิจสร้างสรรค์ เป็นการขับเคลื่อนเศรษฐกิจแบบใหม่บนพื้นฐานของประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และเทคโนโลยีบนพื้นฐานสังคมไทย และยอมรับเทคโนโลยีความเป็นสากลที่ประยุกต์ให้เหมาะสมกับภูมิปัญญาไทย ดังนั้น นวัตกรรมที่เกิดขึ้น จึงยืนอยู่บนพื้นฐานรากเหง้าของไทยในอดีต ซึ่งเจริญรุ่งเรือง และเป็นชาติเก่าแก่ชาติหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เศรษฐกิจสร้างสรรค์ จึงเป็นเศรษฐกิจที่สร้างคุณค่าแห่งความเป็นไทย บนพื้นฐานของการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่จะนำประเทศไทยสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน

การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development)

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (ค.ศ. 1939-1945) ประเทศต่าง ๆ ได้ฟื้นฟูการพัฒนาเศรษฐกิจและเทคโนโลยีอีกครั้งหนึ่ง หลังจากหยุดชะงักในสงครามโลกครั้งที่ 2 การพัฒนาด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างเห็นได้ชัดจนมากยิ่งขึ้น ในปี ค.ศ. 1962 ราเชล คาร์สัน (Rachel Carson) ได้เขียนหนังสือ Silent Spring ซึ่งให้เห็นถึงการที่มนุษย์ทำลายสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เพื่อผลตอบแทนทางด้าน เศรษฐกิจและการเกษตร คือการใช้สาร DDT กำจัดศัตรูพืช รวมทั้งการฉีดพ่น DDT ฆ่ายุง สารเคมีที่ตกค้างจาก DDT จะเข้าไปในห่วงโซ่อาหาร และ เกิดพิษภัยต่อสัตว์และมนุษย์ เช่น สารเคมีตกค้างจะมีผลต่อนก ในการฟักไข่ ไม่ออกเป็นตัว และตกค้างในสิ่งแวดล้อมเข้าสู่พืช สัตว์ และคน ตาม ระบบห่วงโซ่ของอาหาร (Carson, 1962: 175-198) ใน ค.ศ. 1972 แดเนลลาและเดนนิส มีโดวส์ (Danella and Dennis Meadows) ได้เขียน หนังสือเรื่อง “Limits to Growth” เสนอสาระสำคัญว่า ทรัพยากรและการรองรับมลภาวะของโลกมีขอบเขตจำกัด พิษภัยของการพัฒนาจะ ทำลายมนุษย์และจะมองเห็นได้ในระยะเวลาอันใกล้ (Thebald, Ed., 1994, 275) จากปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว จึงทำให้องค์การ สหประชาชาติ (UNO) จัดการประชุมสหประชาชาติเรื่อง “สิ่งแวดล้อมของมนุษย์” ขึ้นเป็นครั้งแรก ณ กรุงสต็อกโฮล์ม (Stockholm) ประเทศสวีเดน เมื่อวันที่ 5 – 16 มิถุนายน ค.ศ. 1972 ผลการประชุมทำให้ประเทศสมาชิกจัดตั้ง องค์การขึ้นรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม หลังจากนั้นได้มีการ ประชุมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมขึ้นอีกหลายครั้ง ในปี ค.ศ. 1980 หน่วยงานอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติระหว่างประเทศ (The International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources) ได้จัดการแสดงประชามติเกี่ยวกับเรื่องยุทธศาสตร์ในการอนุรักษ์โลก ต่อมาในปี ค.ศ. 1987 คณะกรรมาธิการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development WCED) องค์การสหประชาชาติได้จัดทำรายงานเรื่อง Our Common Future หรือ รายงานบรันดท์แลนด์ (Brundtland Report) รายงานของคณะกรรมาธิการโลกว่าด้วย

สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาได้นำเสนอแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน และได้กล่าวว่า วิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่กำลังเกิดขึ้นในโลกนี้ มีความเชื่อมโยงและจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายในสังคมโลก ในการปรึกษาหารือและ ตัดสินใจเพื่อก้าวสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนร่วมกัน (อนาคตของเรา, ม.ป.ป.)

รายงานของบรันด์แลนด์ ได้ให้นิยามของคำว่า “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” ดังนี้ การพัฒนาอย่างยั่งยืน หมายถึง วิธีการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ลดทอนความสามารถในการตอบสนองความต้องการของคนรุ่นต่อไป (Our Common Future, Bruntland Report 1987, 2013) ใน ค.ศ. 1992 ได้จัดการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (Rio/Earth Summit) ณ นครรีโอเดจาเนโร ประเทศบราซิล ผลการประชุมได้รับการรับรองเอกสาร 3 ฉบับ ได้แก่

1. ปฏิญญารีโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ซึ่งเป็นหลักการเกี่ยวกับสิทธิและความรับผิดชอบของสหประชาชาติในการดำเนิน งานพัฒนาเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชน
2. แผนปฏิบัติการ 21 (Agenda21) เพื่อเป็นแผนแม่บทของโลกในการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจและ สิ่งแวดล้อม
3. แถลงการณ์เกี่ยวกับหลักการด้านป่าไม้ นอกจากนี้ ยังมีอนุสัญญาอีก 2 ฉบับ คือ กรอบอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการ เปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศและอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ ได้มีการจัดตั้ง “คณะกรรมการว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน” (Commission on Sustainable Development) เพื่อรับผิดชอบและติดตามกำหนดแนวทางในการนำผลการประชุมไปปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม (การพัฒนาที่ยั่งยืน สู่กระแสเศรษฐกิจสีเขียว, ม.ป.ป.) ต่อมาสหประชาชาติได้มีการประชุม The World Summit on Sustainable Development หรือการประชุม Rio +10 ณ กรุงโจฮันเนสเบิร์ก ประเทศแอฟริกาใต้ ใน ค.ศ. 2002 เพื่อทบทวนความก้าวหน้าของการดำเนินงานด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนของแต่ละประเทศตามแผนปฏิบัติการ 21 และมุ่งเป้าหมายแก้ปัญหาความยากจน การรักษาระดับการพัฒนา และ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หลักการพัฒนาต้องมีการบูรณาการด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ในปี ค.ศ. 2012 สหประชาชาติได้กำหนดให้ จัดการประชุม "United Nations Conference on Sustainable Development" หรือ Rio +20 โดยมีหัวข้อการประชุมหลัก ได้แก่เรื่อง เศรษฐกิจสีเขียวในบริบทของการพัฒนาที่ยั่งยืน และการขจัดความยากจน (Green Economy in the Context of Sustainable and Poverty Eradication) และกรอบเชิงสถาบันเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Institutional Framework for Sustainable Development)

หลังจากการประชุมระดับโลกแล้ว ได้เกิดแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) สำหรับทศวรรษ (1991 - 1999) และศตวรรษที่ 21 เพื่อเป็นแผนแม่บทของโลก สำหรับการดำเนินงานที่จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม และในเวลาต่อมา ได้มีการจัดทำเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals) เป็น ระยะเวลา 15 ปี (ค.ศ. 2000 - 2015) ครอบคลุมงาน 8 เป้าหมาย คือ การขจัดความยากจนและหิวโหย การส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศและ บทบาทสตรี การรักษาและจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน เป็นต้น การพัฒนาตามเป้าหมายดังกล่าว ก็ครอบคลุมถึงหลักการ 3 ประการ คือ สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมให้เด่นชัดยิ่งขึ้นการพัฒนาแห่งสหัสวรรษได้สิ้นสุดลงใน ค.ศ. 2015

เป้าหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืนของโลก

สำหรับเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนของโลก (Sustainable Development Goals SDGs) ตั้งแต่เดือนกันยายน ค.ศ. 2016 ถึงเดือนสิงหาคม ค.ศ. 2030 ประกอบด้วย 17 เป้าหมาย ดังนี้ (เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ, 2016)

1. ยุติความยากจนทุกรูปแบบในทุกที่
2. ยุติความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหารและยกระดับโภชนาการ และการส่งเสริมเกษตรกรรมที่ยั่งยืน
3. สร้างหลักประกันว่าคนมีชีวิตที่มีสุขภาพดีและส่งเสริมสวัสดิการสำหรับทุกคนในทุกวัย
4. สร้างหลักประกันว่าทุกคนมีการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างครอบคลุมและเท่าเทียม และสนับสนุนโอกาสในการเรียนรู้ตลอดชีวิต
5. บรรลุความเสมอภาคระหว่างเพศ และให้อำนาจของผู้หญิง และเด็กหญิงทุกคน
6. สร้างหลักประกันว่าจะมีการจัดให้มีน้ำและสุขอนามัยสำหรับทุกคน และมีการบริหารจัดการที่ยั่งยืน
7. สร้างหลักประกันว่าทุกคนเข้าถึงพลังงานสมัยใหม่ในราคาที่ซื้อหาได้ เชื่อถือได้ และยั่งยืน
8. ส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ต่อเนื่อง ครอบคลุม และยั่งยืน การจ้างงานเต็มที่และมีผลผลิต และการมีงานที่สมควรสำหรับทุกคน
9. สร้างโครงสร้างพื้นฐานที่มีความทนทาน ส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรม ที่ครอบคลุม และยั่งยืน และส่งเสริมนวัตกรรม
10. ลดความไม่เสมอภาคภายในและระหว่างประเทศ

11. ทำให้การเมือง และการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีความครอบคลุม ปลอดภัยมีภูมิคุ้มกัน และยั่งยืน
12. สร้างหลักประกันให้มีรูปแบบบริโภคและการผลิตที่ยั่งยืน
13. ปฏิบัติการอย่างเร่งด่วน เพื่อต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และผลกระทบที่เกิดขึ้น
14. อนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากมหาสมุทร ทะเล และทรัพยากรทางทะเล อย่างยั่งยืน และการพัฒนาที่ยั่งยืน
15. ปกป้อง ปันปัน และสนับสนุนการใช้ระบบนิเวศแบบอย่างยั่งยืน จัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน ต่อสู้กับการกลายเป็นทะเลทราย หยุดการเสื่อมโทรมของที่ดิน และฟื้นสภาพกลับมาใหม่ และหยุดการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ
16. ส่งเสริมสังคมที่สงบสุข และครอบคลุมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนให้ทุกคนเข้าถึงความยุติธรรม และสร้างสถาบันที่มีประสิทธิภาพ รับผิดชอบ และครอบคลุมในทุกระดับ
17. เสริมความเข้มแข็งให้แก่กลไกการดำเนินงาน และฟื้นฟูสภาพหุ้นส่วนความร่วมมือระดับโลก สำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาระดับโลก นับตั้งแต่เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมและเกิดระบบทุนนิยมในพุทธศตวรรษที่ 24 การพัฒนาเข้าสู่ ยุคใหม่ของโลกในพุทธศตวรรษที่ 24 และ 25 มุ่งเป้าหมายด้านเศรษฐกิจ ให้เกิดความมั่งคั่ง มั่นคง เฉพาะประเทศที่เจริญแล้ว ในกลุ่มประเทศ ยุโรป และสหรัฐอเมริกา เช่น การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ซึ่งอาศัยการพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ ๆ เป็นกำลังสำคัญในการผลิต ทำให้เกิดมลพิษและ ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศ กำลังพัฒนาในทวีปแอฟริกา เอเชีย และอเมริกาใต้ ผลการพัฒนาเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ยังส่งผลกระทบต่อประเทศอุตสาหกรรมที่พัฒนาแล้ว ก่อให้เกิดปัญหามลพิษ และสิ่งแวดล้อม จากการแสวงหาความร่ำรวยทาง เศรษฐกิจในระบบทุนนิยม อย่างไรก็ตาม สหประชาชาติ ได้ตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวแล้ว และได้เริ่มแก้ไขนับตั้งแต่ เกิดการประชุมเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมขึ้นครั้งแรก ในประเทศสวีเดนตั้งแต่ ค.ศ. 1972 จนถึงปัจจุบัน ก็ยังไม่บรรลุเป้าหมายแต่ดีขึ้นกว่าเดิม การพัฒนา เศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้กลุ่มนายทุนในประเทศพัฒนาและนายทุนขายทรัพยากร นายทุนนาย หน้า ในประเทศกำลังพัฒนาร่ำรวยขึ้น การพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งทำให้กลุ่มนายทุนส่วนน้อยมั่งคั่ง แต่ส่งผลกระทบต่อความยากจน ความอดอยาก ไร้การศึกษา ปัญหาสังคม การทำลายทรัพยากร (Resources) สิ่งแวดล้อม (Environments) ทั้งด้านกายภาพและชีวภาพ ตลอดจนความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) อย่างยับเยิน ทั้ง ๆ ที่ทรัพยากรชีวภาพมี

ประโยชน์อย่างมหาศาล แต่มนุษย์ก็ยังไม่ได้ศึกษาค้นคว้ามาใช้ให้เกิด ประโยชน์อีกมากมายหลายชนิด พันธุ์

การพัฒนาประเทศ โดยมีเป้าหมายเพื่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจ แต่ไม่ได้ตระหนักถึงผลเสียหายต่อโครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม และการรองรับของทรัพยากรธรรมชาติซึ่งมีจุดจำกัด ได้รับการวิจารณ์อย่างกว้างขวางและเป็นกระบวนการต่อเนื่อง กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เกิดแนวความคิดว่า “เราไม่ได้รับมรดกทรัพยากรในโลกนี้มาจากบรรพบุรุษของเรา แต่เราขอยืม มาจากลูกหลาน และควรส่งมอบให้แก่ ลูกหลานอย่างไม่เสื่อมสลาย” (Theobald, Ed., 1994, 275) จากเหตุผลดังกล่าวแล้ว จึงได้ยึดนิยามตามมติที่ประชุมสหประชาชาติการพัฒนา อย่างยั่งยืน คือ “การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่มีผลกระทบในทางลบต่อความต้องการของคนรุ่นต่อไปในอนาคต

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการวิจัย จึงได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของไม้ฝาง สินค้าออกควบคู่กับรัฐสยาม เพื่อเน้นความสำคัญของคุณค่าในอดีต และมิติที่ 2 คือ การสร้างคุณค่าของไม้ฝางในระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เพื่อโยงใยความสำคัญ คุณค่าในอดีตให้ต่อเนื่องถึงปัจจุบันและในอนาคต

งานวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของไม้ฝางสินค้าออกควบคู่รัฐสยาม

วรารพร ภูพงศ์พันธุ์ (1999) ได้วิจัยเรื่อง ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึงค.ศ. 1767 งานวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นสังคมนานาชาติบางประการ ที่ปรากฏในพระนครศรีอยุธยา เมืองหลวงของราชอาณาจักร โดยพยายามชี้ให้เห็นว่าการที่ พระนครศรีอยุธยาทำหน้าที่เมืองท่าที่เป็นศูนย์กลางการรวบรวมและกระจายสินค้าจากดินแดนต่าง ๆ ทั้งตอนในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และจากโพ้นทะเล เป็นปัจจัยสำคัญที่สุด ในการดึงดูดชาวต่างชาติให้เข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นฐานในพระนครศรีอยุธยา

ผลจากการเข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นฐานของชาวต่างชาติได้สะท้อนภาพความเป็น นานาชาติของพระนครศรีอยุธยาออกมาให้เห็นในลักษณะ 2 ประการ คือ ประการแรก การสามารถดำรงชีวิตตามธรรมเนียม ประเพณี อันใกล้เคียงกับวัฒนธรรมเดิมของชาวต่างชาติ ประการที่สอง เป็นผลสืบเนื่องมาจากประการแรก กล่าวคือผลที่ผู้คนในพระนครศรีอยุธยาได้รับ อันเนื่องมาจากการได้พบปะเรียนรู้ ยอมรับธรรมเนียมและวัฒนธรรมของชาวต่างชาติ

การค้าขายระหว่างประเทศในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีกรมพระคลังสินค้า เป็นหน่วยงานดูแลสูงสุด แล้วแยกงานออกเป็นกรมท่าขวา ติดต่อการค้ากับอินเดีย อาหรับ เปอร์เซีย และประเทศในยุโรป ท่าซ้าย ติดต่อกับ จีน ญี่ปุ่น เกาหลี เวียดนาม หรือประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สินค้าออกที่สำคัญของไทยคือ ผลผลิตจากป่า เช่น ช้าง งาช้าง หนังสัตว์ ไม้หอม เครื่องเทศ ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ไม้ฝาง

มิวเซียมสยาม พิพิธภัณฑ์การเรียนรู้ (2014) ได้ศึกษาเรื่อง ค่าของป่า ผลงานได้ค้นพบว่า ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดจากระบบนิเวศป่า ก่อให้เกิดผลผลิตที่เป็นสินค้าออกสร้างความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ทางเศรษฐกิจแก่รัฐสยาม กรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางการค้า ระหว่างตะวันออก ซึ่งประกอบด้วย จีน ญี่ปุ่น เวียดนาม กัมพูชา กับซีกโลกตะวันตก เริ่มตั้งแต่ อินเดีย เปอร์เซีย อาหรับ แอฟริกา และยุโรป สินค้าออกที่สำคัญของกรุงศรีอยุธยา คือ ผลผลิตจากป่า เช่น เขากวาง หนังกวาง ช้าง น้ำผึ้ง ไม้เนื้อหอม ไม้ฝาง ฯลฯ และพืชสมุนไพร เช่น กระวาน กานพลู อบเชย พริกไทย ดีปลี เร่ว ฯลฯ

การค้าขายระหว่างประเทศ มีลักษณะผูกขาด ระหว่างกรมพระคลังสินค้าของสยาม ซึ่งเป็นหน่วยงานที่สังกัดสถาบันพระมหากษัตริย์ ทำหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางในการรับซื้อ หรือเก็บผลผลิตจากส่วย แล้วขายให้พ่อค้าต่างประเทศ สินค้าออกที่สำคัญ เช่น ผลผลิตจากป่า และเครื่องเทศ ดังกล่าวมาแล้ว เป็น สินค้าผูกขาด มีได้ค้าขายอย่างเสรี เช่นในปัจจุบัน

การค้าขายโดยระบบผูกขาด คือ ขายสินค้าของหลวง ดังกล่าวแล้ว จึงเป็นสาเหตุสำคัญทำให้รัฐกรุงศรีอยุธยา มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน

งานวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาความรู้ในอดีตผ่านการตีความและการเสนอรูปแบบใหม่ ตามแนวคิดการเรียนรู้อย่างริเริ่ม หรือ “เพลิน” (Play + Learn) เพื่อกระตุ้นความคิด และต่อยอดองค์ความรู้สร้างสรรค์ งานวิจัยได้เน้นความสำคัญของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ในการนำอดีตมารับใช้ปัจจุบัน เพื่อสร้างสรรค์อนาคต โดยเมื่อมองย้อนหลักกลับไป พบว่า ความมั่นคงของเศรษฐกิจในอาณาจักรอยุธยานั้น ถูกขับเคลื่อนด้วยเรื่องราวการ “ค้าของป่า” สะท้อนภาพความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติของดินแดนอุษาคเนย์ จนสยามถูกบันทึกไว้ในแผนที่การค้าของนักเดินเรือทั่วสารทิศ หรือแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์

ปาริชาติ วิลาวรรณ (1985) ได้วิจัยเรื่อง การค้าของป่าในประวัติศาสตร์อยุธยา (1296-1767) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจอยุธยา ในเรื่องความสำคัญของการค้าของ

ป่าในสมัยอยุธยาช่วงปีค.ศ. 1290-1797) โดยพิจารณาสถานภาพของ “ของป่า” ในฐานะเป็นสินค้าออกประเภทหนึ่ง ซึ่งมีส่วนสำคัญในการทำรายได้ให้กับอยุธยา การค้าของป่าได้เริ่มต้นตั้งแต่สมัยอยุธยา และนับเป็นรากฐานของการค้าขายที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่อการก่อตั้งของอาณาจักรอยุธยา ตลอดจนมีส่วนผลักดันให้อยุธยาเติบโตขึ้นมาด้วยการสร้างความมั่งคั่งจากการค้า โดยอาศัยความอุดมสมบูรณ์จากทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่เองตามธรรมชาติ คือ ของป่า ในการส่งเป็นสินค้าออกขายให้แก่ตลาดภายนอก เริ่มต้นจากประเทศจีน ที่ค้าขายภายใต้ความสัมพันธ์ในระบบทูลบรรณาการ หมายความว่า สิ่งของบางอย่างส่งไปขาย แต่บางอย่างเป็นเครื่องราชบรรณาการ เช่น ไม้ฝาง แต่ก็ได้รับผลตอบแทนกลับคืนมา

ต่อมาได้ขยายไปสู่มหาสมุทรอินเดีย ทำการค้าขายผ่านทางมะละกา และเมืองท่าชายฝั่งทะเลด้านอ่าวเบงกอล

การค้าของป่าได้ตกอยู่ในภาวะชะงักงันช่วงระยะเวลาหนึ่ง เมื่อเกิดสงครามเสียกรุงระหว่างไทยกับพม่า พ.ศ. 2112 หลังจากนั้นเมื่อเริ่มก้าวสู่พุทธศตวรรษที่ 22 การค้าของป่าก็ได้กลับฟื้นตัวขึ้นมา อีกวาระหนึ่งได้มีตลาดญี่ปุ่นเพิ่มขึ้นเป็นคู่ค้า

สินค้าออกของป่าอยุธยาที่สำคัญ ได้แก่ ไม้ฝาง หนังกว่ง งาช้าง ไม้หอม และเครื่องเทศ อยุธยาในฐานะเป็นศูนย์กลางการค้า ได้ขยายการค้าไปยังอาหรับ เปอร์เซีย และชาติอื่น ๆ ในยุโรป เช่น ฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส

ฮอลันดา ได้ทำการค้ากับอยุธยาเป็นจำนวนมาก ภายใต้เงื่อนไขของการเป็นคนกลางในการจัดการซื้อสินค้าของป่าที่สำคัญ คือ ไม้ฝาง หนังกว่ง จากอยุธยาไปขายยังตลาดประเทศญี่ปุ่น

การค้าของป่ายังคงมีบทบาทสำคัญต่อเนื่องถึงพุทธศตวรรษที่ 23 แต่หลังจากประเทศจีนเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ เกิดการขาดแคลนข้าว ข้าวไทย จึงกลายเป็นสินค้าออกสำคัญ ควบคู่กับของป่าตลอดสมัยอยุธยา

เพชรรุ้ง เทียนปิวโรจน์ (2014) วิจัยเรื่อง เส้นทางการค้าในสมัยอยุธยา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเส้นทางการค้าในสมัยอยุธยา ผลจากการศึกษาพบว่าเส้นทางการค้าอยุธยาที่สำคัญ ได้แก่ เส้นทางการค้าหัวเมืองเหนือ เส้นทางการค้าทางตะวันออกเฉียงเหนือ เส้นทางการค้าหัวเมืองชายทะเลตะวันตก เส้นทางการค้าหัวเมืองตะวันออก เส้นทางการค้าทางแม่น้ำเจ้าพระยา

เส้นทางการค้าหัวเมืองเหนือ เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญ เพราะมีเส้นทางบก เชื่อมต่อระหว่างเชียงใหม่ เชียงราย กับเชียงตุง หรือหัวเมืองอื่น ๆ ในพม่า ล้านช้าง และสิบสองปันนา ในประเทศจีน เชียงใหม่จึงสามารถเป็นแหล่งย่านของสินค้า หรือรวบรวมสินค้า ส่งต่อไปขายยังมะละแหม่งโดยทางบก หรืออาศัยเครือข่ายหัวเมืองอื่น ๆ ลงภาคใต้โดยใช้แม่น้ำปิง วัง ยม น่าน เมืองสำคัญในเขตลุ่มน้ำ เช่น อุตรดิตถ์ สุโขทัย ลำปาง พิจิตร นครสวรรค์ จึงเป็นหัวเมืองท่าที่สำคัญ

เส้นทางค้าขายของภาคเหนือ จึงลงสู่อยุธยาโดยผ่านแม่น้ำปิง วัง ยม และน่าน และอยุธยาเป็นพ่อค้าคนกลางรวบรวมส่งขายต่างประเทศ

เส้นทางตะวันออกเฉียงเหนือ เส้นทางนี้สามารถติดต่อกับอาณาจักรล้านช้าง ได้ทางเมืองปากลาย เมืองด่านซ้ายและเมืองหนองหานน้อย เส้นทางนี้ผ่านพิษณุโลก เพชรบูรณ์ และนครราชสีมา เมืองนครราชสีมาเป็นศูนย์กลางรวบรวมสินค้าที่มาจากด้านตะวันออกเฉียงเหนือ ล้านช้าง และเขมร สินค้าสำคัญ ได้แก่ น้ำรัก ขี้ผึ้ง ปืนก ฝ้า ครั่ง ไหม กายาน ติบูก จากของป่า

นอกจากนี้ก็มีเกวียนจากพระตะบอง นำสินค้า เร่ว กระวาน ไหม กายาน ติบูก ครั่ง นอแรด งาช้าง พลอยแดง ฝ้า มาขายยังอยุธยา

เส้นทางการค้าหัวเมืองชายตะวันตก เส้นทางนี้เชื่อมต่อระหว่างเส้นทางทะเลกับเส้นทางบก เช่น เส้นทางเชื่อมอยุธยากับแม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง และแม่น้ำลพบุรี ไปยังเมืองมะริด เส้นทางบกยังเชื่อมต่อระหว่างเพชรบุรีกับอยุธยา และหัวเมืองอื่น ๆ ทางใต้ ยังมีเส้นทางติดต่อระหว่างเมืองมะริด เดินทางบกข้ามแม่น้ำตะนาวศรี เข้าสู่ชะอำ เพชรบุรี แล้วเดินทางหรือลงเรือผ่านลำคลองสู่อยุธยา

เส้นทางหัวเมืองชายทะเลตะวันออก เส้นทางนี้เชื่อมระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำบางปะกง และมีคลองเชื่อมต่อออกสู่อ่าวไทย เพื่อเดินทางไปยังจีน เวียดนาม

เส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยา เส้นทางสายนี้นอกจากเชื่อมต่อกับหัวเมืองฝ่ายเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้ว ยังสามารถเชื่อมต่อกับอ่าวไทย โดยผ่านแม่น้ำเจ้าพระยา ได้มีการขุดคลองลัด เพื่อให้เรือเดินทางสู่อ่าวไทย สะดวก รวดเร็วขึ้น แม่น้ำเจ้าพระยาจึงเป็นเส้นเลือดใหญ่ ในการลำเลียงสินค้าออก และนำสินค้าเข้าสู่อยุธยา และส่วนอื่น ๆ ของสยาม

นันทนา กัลป์กาญจน์ (2532) ผลกระทบของระบบผูกขาดทางเศรษฐกิจที่มีต่อสังคมเกษตรกรรมไทย : สมัยอยุธยาจนถึงสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. 2398 งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษา

ผลกระทบการผูกขาดทางเศรษฐกิจที่มีต่อสังคมเกษตรกรรมไทย : สมัยอยุธยาจนถึงสนธิสัญญาเบาริง ค.ศ. 1855 จากการศึกษาพบว่าระบบผูกขาดทางเศรษฐกิจเป็นการผูกขาดโดยกรมพระคลังสินค้า เพิ่งเกิดขึ้นในสมัยอยุธยา เมื่อเกิดการค้าขายกับกลุ่มประเทศตะวันตก ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้ปรากฏตำแหน่งเจ้าพนักงานกรมพระคลังสินค้า แต่ยังไม่กล่าวถึงการผูกขาดสินค้า

ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ได้เริ่มค้าขายกับโปรตุเกส พระคลังสินค้าก็ได้มีบทบาทในการผูกขาดซื้อขายสินค้ามากยิ่งขึ้น สินค้าทุกชนิดที่โปรตุเกสนำเข้าต้องขายให้พระคลังสินค้าเลือกซื้อ ก่อนที่เหลืจจึงจำหน่ายแก่พ่อค้าทั่วไป แต่ถ้าเป็นอาวุธ ยุทโธปกรณ์ ต้องจำหน่ายให้แก่ราชการเท่านั้น จากจุดเริ่มต้นของการซื้อขายสินค้า ต้องผ่านพระคลังสินค้า ได้พัฒนาเป็นระบบผูกขาดซื้อขายสินค้าของหลวง โดยมีกรมพระคลังสินค้าเป็นพ่อค้าคนกลาง ดำเนินการติดต่อกันมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ และได้ยกเลิกระบบนี้ในค.ศ. 1855 ด้วยกฎหมายห้ามในสนธิสัญญาเบาริง

การค้าขายกับต่างประเทศในสมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ต้องผ่านพระคลังสินค้า จึงปิดโอกาสมิให้ไพร่ได้มีโอกาสติดต่อกับต่างชาติโดยตรงนอกจากจะได้รับอนุญาตจากรัฐบาลเสียก่อน

วราพร ภู่งค์พันธ์ (2562) ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรอยุธยากับอาณาจักรล้านช้าง งานเรื่องนี้ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรอยุธยากับอาณาจักรล้านช้าง ระหว่างปี ค.ศ. 1350-1767 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ทางการเมือง และทางการค้าระหว่างอาณาจักรอยุธยากับอาณาจักรล้านช้าง ผลการศึกษาพบว่าความสัมพันธ์ทางการเมือง ปรากฏชัดเจนในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ และสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช ทั้งสองอาณาจักรทำสัญญาเป็นพันธมิตรไมตรี เพื่อป้องกันการขยายอาณาจักรของพม่า สมัยพระเจ้าบุเรงนอง เข้ามาสู่อาณาจักรล้านช้างและอยุธยา หลังจากนั้นแล้วความสัมพันธ์ทางการเมือง มีลักษณะอาณาจักรล้านช้างขอความช่วยเหลือจากอาณาจักรอยุธยาเนื่องจากเกิดความแตกแยกในหมู่พระราชวงศ์

ส่วนความสัมพันธ์ด้านการค้า ได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ก่อนชาวยุโรปเข้ามาค้าขายกับอยุธยา และทวีมากขึ้นเมื่อเกิดการค้าขายกับยุโรป อาณาจักรล้านช้างเป็นศูนย์กลางในการรวบรวมสินค้าประเภทของป่า จากขุนนาง เพื่อส่งไปขายยังอยุธยา นอกจากสินค้าของป่าประเภทไม้หอม ครั้ง กายาน ทอง อยุธยารวบรวมส่งไปขายอินเดีย ไม้ฝางส่งไปขายยุโรป

ความสัมพันธ์ทางด้านการค้ามีลักษณะการเป็นคู่ค้า โดยอยุธยาเป็นตลาดรับซื้อสินค้าของป่า ซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดจีนจากล้านช้าง และเป็นแหล่งรวบรวมสินค้าจากดินแดนภายนอกให้พ่อค้าจากล้านช้างซื้อหากลับไปเพื่อกระจายสู่ดินแดนตอนใน

พงษ์พันธ์ วงศ์หนองเตย (2559) กลยุทธ์สู่ความมั่งคั่งของอาณาจักรอยุธยา บทความวิชาการเรื่องนี้ได้อธิบายว่า ในยุครัตนโกสินทร์ศกที่ 16-18 อยุธยามีชื่อเสียงในหมู่นักเดินทางและพ่อค้าระหว่างประเทศว่าเป็นเมืองท่าที่มั่งคั่งที่สุดแห่งหนึ่งในภูมิภาคนี้ ความมั่งคั่งของอาณาจักรอยุธยามาจากการค้ากับต่างประเทศเป็นสำคัญ อยุธยามีการค้าทางทะเลกับเมืองต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อินเดีย จีน ญี่ปุ่น และยุโรป ทำให้มีเงินไหลเวียนในระบบเศรษฐกิจอยุธยา

ปัจจัยความสำเร็จทางการค้าของอยุธยา มาจากสองปัจจัยหลัก ปัจจัยแรกคือ กรุงศรีอยุธยา มีที่ตั้งอยู่ในทำเลการค้าที่ดี โดยตั้งอยู่บนตรงกลางภาคพื้นดินของทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นจุดเชื่อมโยงสำคัญระหว่างอ่าวเบงกอล มหาสมุทรอินเดีย กับทะเลจีนใต้ ทำให้อยุธยาสามารถซื้อสินค้าจากพ่อค้าด้านหนึ่งแล้วส่งต่อไปขายให้พ่อค้าอีกด้านหนึ่งได้ ควบคู่กับการขายสินค้าที่ได้จากดินแดนกว้างใหญ่ของอาณาจักรอยุธยาเอง

ส่วนปัจจัยที่สอง ก็คือความสามารถในการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพของอยุธยาเอง ที่ทำให้การค้าในอยุธยามีความคึกคัก หากเราเจาะลึกลงไปอีกพบว่า ความสามารถในการบริหารจัดการนั้น มาจากกลยุทธ์หลักสองประการ นั่นคือ กลยุทธ์การสร้างความมั่นคงในอาณาจักร ทำให้หัวเมืองสำคัญอยู่ภายในอยุธยามีความสงบเรียบร้อย ไม่ก่อการกบฏ หรือหันไปหาอาณาจักรอื่นที่มีเมืองท่าเช่นกัน เช่น พะโค (พม่า) และละแวก (กัมพูชา)

ในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ได้ยกเลิกเมืองพระยามหานคร แล้วจัดแบ่งหัวเมืองเอกเมืองโท และเมืองตรี เพื่อรวมอำนาจของหัวเมืองเข้าสู่ส่วนกลางและสร้างเส้นทางเศรษฐกิจที่มั่นคงขึ้นมาได้ ส่วนกลยุทธ์ที่สองของอยุธยา คือ กลยุทธ์การจัดหาสินค้าตามความต้องการของตลาด และกำหนดราคาที่เหมาะสมผ่านองค์กรพระคลังสินค้า กลยุทธ์ข้อนี้ทำได้ก็เพราะอยุธยาประสบความสำเร็จจากกลยุทธ์แรกก่อน ทำให้หัวเมืองด้านในที่ไม่ติดทะเลส่งสินค้ามาขายอยุธยา เพื่อส่งออกไปต่างประเทศต่อไป เมื่อตลาดจีนต้องการช้าง งาช้าง นอแรด ขนนกยูง อยุธยาก็จัดหาให้ได้ ส่วนตลาดญี่ปุ่น ต้องการของป่า เช่น หนังกวาง ไม้ฝาง ไม้จันทน์หอม อยุธยาก็จัดหาให้ได้เช่นกัน นอกจากนี้การมีหน่วยงานพระคลังสินค้า ทำให้พ่อค้ามีความเชื่อถือและมั่นใจในการตกลงค้าขายว่า

จะหาสินค้าได้ตามสัญญาและไม่เบี้ยวหนี้ ในทางกลับกัน พระคลังสินค้าก็มีข้อมูลมากพอที่จะเจรจาตกลงการค้ากับต่างชาติโดยไม่เปรียบเทียบ

โดยสรุปแล้ว แม้ว่าอยุธยาที่ตั้งที่มีความได้เปรียบในการแข่งขันเพราะตั้งอยู่กลางระหว่างมหาสมุทรอินเดีย และทะเลจีนใต้ แต่ที่ตั้งเพียงอย่างเดียวย่อมไม่สามารถทำให้อยุธยามีความยิ่งใหญ่ด้านการค้าระหว่างประเทศได้หากขาดความสามารถในการบริหารจัดการ

วรางคณา นิพนธ์สุขกิจ (2007) การค้าอยุธยาสมัยพุทธศตวรรษที่ 22-23 ความมั่นคง มั่งคั่งของอยุธยาเกิดจากปัจจัยสำคัญ คือ การค้ากับหัวเมืองภายในประเทศ และการค้ากับต่างประเทศ เนื่องจากปัจจัยสำคัญ คือ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติของหัวเมืองภายในประเทศ การเป็นศูนย์กลางเส้นทางการค้าระหว่างประเทศ เพราะอยุธยาเป็นเมืองท่าใกล้ทะเล สามารถติดต่อกับซีกโลกตะวันออกผ่านจีน ญี่ปุ่น เวียดนาม มาตั้งแต่ก่อนสมัยอยุธยา และซีกโลกตะวันตก มีมหาสมุทรอินเดียเข้าสู่อินเดีย เปอร์เซีย อาหรับ และยุโรป

การค้าที่ผ่านระบบกรมพระคลังสินค้า หรือระบบผูกขาดซื้อขายสินค้าของหลวง โดยที่กรมพระคลังสินค้า เป็นพ่อค้าคนกลาง ทำหน้าที่แทนพระมหากษัตริย์ในการซื้อขายสินค้า ถึงแม้ทำให้เกิดระบบการผูกขาด แต่ก็เกิดความเชื่อมั่นในระบบการค้า ในเรื่องการประกันราคา และคุณภาพของสินค้า โดยมีรัฐบาลเป็นตัวประกัน ระบบการจัดการค้าที่ดี จึงทำให้การค้ามีความก้าวหน้าเจริญรุ่งเรือง ตลอดสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น

จากปัจจัยสำคัญ 3 ประการ คือ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ศูนย์กลางทางการค้าทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ และระบบการจัดการที่ดีโดยผ่านระบบกรมพระคลังสินค้า จึงทำให้อยุธยาเป็นศูนย์กลางการค้าของโลกทางซีกโลกตะวันออกในพุทธศตวรรษที่ 22-23 แต่ก็ต้องต่อสู้กับการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ และกลยุทธ์ทางการค้า ซึ่งบางครั้งนำไปสู่การทำสงครามหรือสู้รบเกิดขึ้น แต่ระบบเศรษฐกิจการค้าก็ดำรงไว้ได้

สินค้าออกสำคัญมากจากทรัพยากรของประเทศที่อุดมสมบูรณ์ ได้แก่ หนังกวาง ช้าง ไม้ฝาง ของป่า เครื่องเทศ ฯลฯ ผลผลิตเหล่านี้มีอยู่ในธรรมชาติ อย่างอุดมสมบูรณ์ รัฐเพียงแต่ใช้ระบบการปกครอง ในการวางกฎหมาย ระเบียบ เพื่อให้ได้มาซึ่งผลผลิตของป่าและสิ่งของธรรมชาติ ที่มีได้เกิดจากการเลี้ยงดู แบบสังคมเกษตรในปัจจุบัน ประชาชน หรือไพร่ จึงเป็นกำลังสำคัญในการส่งส่วย หรือส่งสิ่งของให้รัฐแทนการเข้าเวรยามในแต่ละปี นอกจากนี้ก็มีสิทธิในการหาของป่าเพื่อขายให้แก่กรมพระคลังสินค้า กรมพระคลังสินค้าก็จะรวบรวมส่วย อากร หรือภาษี เช่น ของ 10 ชิ้น เสียภาษี 1 ชิ้น

และสินค้าจากชาวบ้านหรือไพร่ ขายให้แก่พ่อค้าต่างประเทศ สินค้าเข้าจากต่างประเทศก็ต้องขายให้แก่กรมพระคลังสินค้า แล้วกรมพระคลังสินค้า จึงขายแก่พ่อค้าคนอื่น ๆ ต่อไป

นี่คือระบบการค้าที่ต้องผ่านกรมพระคลังสินค้าซึ่งเริ่มใช้ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น แล้วค่อย ๆ พัฒนาระบบให้รัดกุมขึ้น เมื่อชาวยุโรปเข้ามาค้าขายสมัยอยุธยาตอนกลางและตอนปลาย และใช้ติดต่อมาจนสมัยรัตนโกสินทร์ และยกเลิกในค.ศ. 1855 ด้วยสนธิสัญญาเบาริ่ง

กรอบการวิจัยและพัฒนา

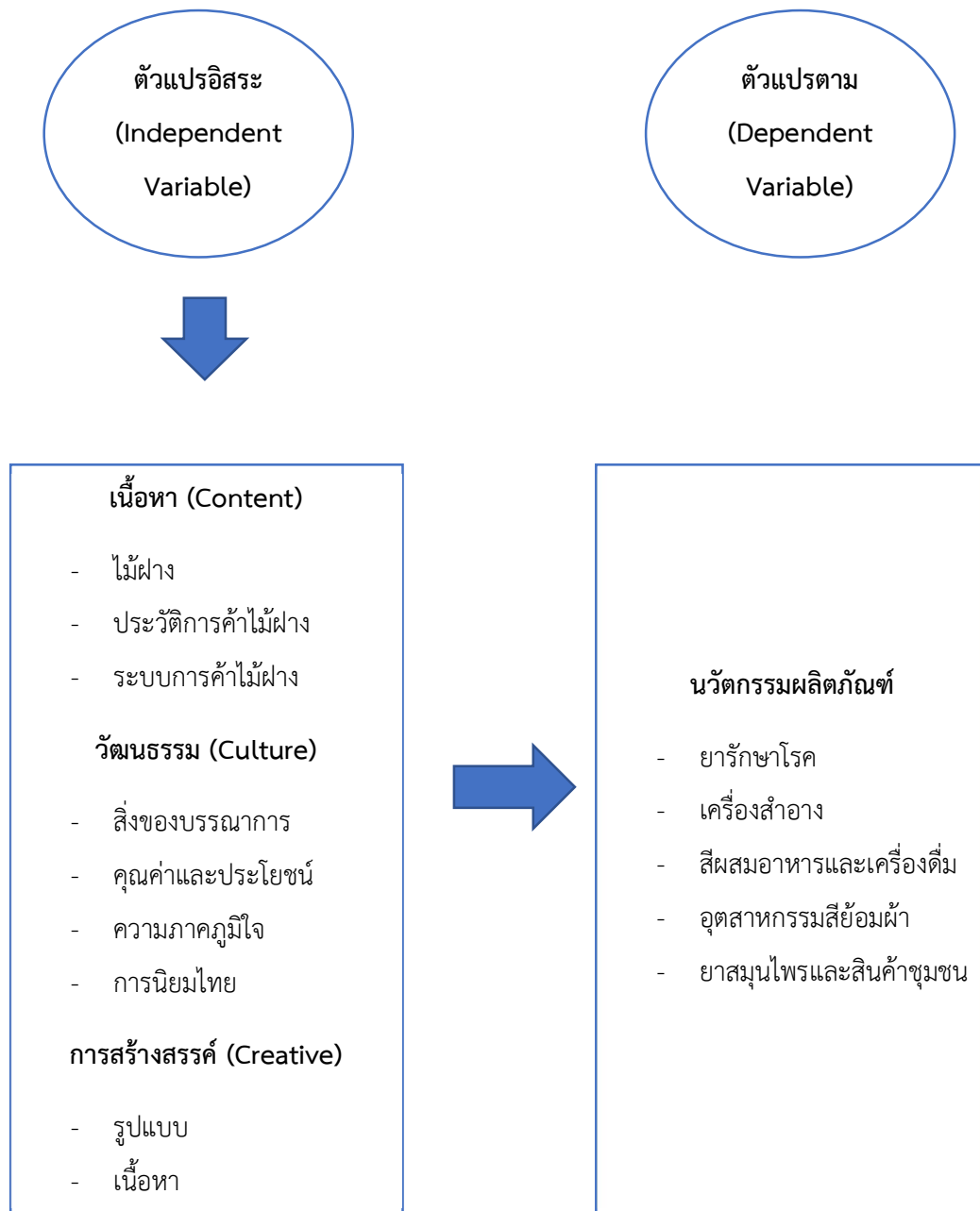
จากเนื้อหา (Content) ของไม้ฝางว่าเป็นสินค้าออกสำคัญ ที่สร้างรายได้และความมั่งคั่ง ยั่งยืนให้แก่รัฐสยาม ระบบการบริหารจัดการค้าขายโดยผ่านกรมพระคลังสินค้า และการสร้างพันธมิตรทางการเมือง และเศรษฐกิจกับรัฐที่มีเขตแดนติดต่อกัน และข้ามทะเลห่างไกลออกไปทั้งทิศ ตะวันออกและตะวันตก

ไม้ฝางนอกจากเป็นสินค้าแล้ว ยังมีคุณค่าในด้านศิลปะและวัฒนธรรม ความภาคภูมิใจ ความศรัทธา ในความเป็นไทย และประโยชน์อันยิ่งใหญ่ในอดีต แต่ก็ยังมีผลถึงปัจจุบัน นี่คือด้านวัฒนธรรม (Culture)

ถ้านำเนื้อหาในอดีตผนวกกับวัฒนธรรมที่มีคุณค่า แล้วสร้างความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (Creative) ในเนื้อหาและวัฒนธรรม ก็จะเกิดนวัตกรรมที่ผ่านการผสมผสานระหว่างเนื้อหา วัฒนธรรม และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ออกสู่ผลผลิตหรือผลงานที่เป็นประโยชน์ และมีคุณค่าในปัจจุบัน

นี่คือกรอบหรือแนวคิดในการวิจัยเรื่องนี้เพื่อสืบสานต่อยอดคุณค่าของไม้ฝางจากอดีตสู่ปัจจุบันและอนาคต

กรอบการวิจัย

บทที่ 3

การย้อมสีทอ และสรรพคุณไม้ฝาง

ไม้ฝาง

ฝาง ชื่อสามัญ Sappan tree ไม้ฝาง Sappan Wood ชื่อวิทยาศาสตร์ Caesalpinia Sappan Linn ชื่อวงศ์ Leguminosae ชื่ออื่น ๆ หรือชื่อตามท้องถิ่น หนามโค้ง ฝางแดง ฝางเสน ฝางส้ม จ้าย (กะเหรี่ยง) สะมัวะ ชูมู ชูฟางมู ฯลฯ

ฝาง เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง เนื้อแข็ง จัดเป็นไม้พุ่ม แตกลำต้นออกเป็นกอ มีความสูงประมาณ 5-13 เมตร ลำต้นและกิ่งมีมีหนามแข็งและโค้ง แตกใบตามก้านใบสองข้างเป็นใบเล็ก ๆ ออกดอกช่อสีเหลือง แล้วแตกเป็นฝักสีเขียว แก่จัดเป็นสีน้ำตาล ภายในฝักมีเมล็ด สำหรับขยายพันธุ์

ภาพที่ 3.1 รูปกิ่งใบของต้นฝาง

ภาพที่ 3.2 รูปฝักฝาง

เปลือกหุ้มลำต้นมีหนาม ภายในเป็นแก่นไม้เนื้อแข็ง ถ้าแก่นสีแดง เรียกว่า “ฝางเสน” แก่นสีเหลืองส้ม เรียกว่า “ฝางส้ม”

ฝางเป็นไม้พุ่มที่เจริญงอกงามในป่าเต็งรัง ป่าดิบแล้ง ป่าละเมาะ และตามภูเขาหินปูน

ภาพที่ 3.3 รูปต้นฝาง ลำต้นมีหนาม

ฝางเป็นพืชที่มีถิ่นกำเนิดในเขตร้อนของเอเชีย เจริญงอกงามในป่าธรรมชาติ ในอินเดีย พม่า ไทย ลาว กัมพูชา ศรีลังกา บังคลาเทศ เวียดนาม ตอนใต้ของจีน และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (PROSEA, n.d.)

ในชายฝั่งทวีปอเมริกาใต้ ประเทศบราซิลก็มีไม้ชนิดนี้ เมื่อโปรตุเกสยึดครองบราซิล ในปีพ.ศ. 2043 (ค.ศ. 1500) จึงเรียกประเทศนี้ว่า บราซิล ตามชื่อต้นไม้ “เปา-บราซิล” (Pau-Brasil) หรือไม้บราซิล ไทยเรียกว่า ไม้สะปัน เนื้อไม้ชนิดนี้สีแดงสด เหมาะกับการย้อมผ้า (Quora, n.d.)

โปรตุเกสนำไม้ชนิดนี้จำหน่ายในยุโรป เพื่อการย้อมผ้าจากแก่นสีแดง และในเอเชีย เช่น จีน ญี่ปุ่น ไทย และประเทศอื่น ๆ ก็ใช้แก่นฝางในการย้อมผ้าไหม นอกจากย้อมแล้ว ฝางยังเป็นยาในตำราอายุรเวทของจีน ญี่ปุ่น อินเดีย และไทย

ในประเทศไทย นอกจากไม้ฝางเป็นสารให้สีในการย้อมผ้าไหม ผ้าฝ้ายแล้ว ยังใช้สารให้สีในไม้ฝางผสมเครื่องตีหม้อ อาหาร เครื่องสำอาง และยารักษาโรค

พัฒนาการของการทอผ้าและการย้อมสีผ้า

มนุษย์ได้สร้างสิ่งทอเพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มตั้งแต่สมัยหินใหม่ ในปีค.ศ. 1988 นักโบราณคดี ภายใต้การนำของ R. Braidwood แห่งมหาวิทยาลัยชิคาโก และ H. Cambel แห่งมหาวิทยาลัยอิสตันบูล ได้ค้นพบเส้นใยผ้าทำจากไผ่ มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 0.5 มิลลิเมตร มีรูปแบบการทอเหมือนการสานตะกร้าในปัจจุบัน ได้ทดสอบเศษผ้าด้วยวิธีกัมมันตรังสี พบว่า เศษผ้ามีอายุ 9,000 ปี (สุทัศน์ ยกส้าน, 2548) หลักฐานการค้นพบใหม่นี้ดังกล่าว ทำให้หลักฐานการทอผ้าเก่าแก่กว่าหลักฐานเดิม ซึ่งกล่าวว่า ชาวอียิปต์โบราณ ใช้เส้นลินินในการผลิตผ้าลินินสำหรับใช้ในครัวเรือน และพิธีกรรมเมื่อ 5,000 ปีก่อนคริสต์ศักราช (A Timeline of the History of Wearing, n.d.) นอกจากชาวอียิปต์ใช้

ผ้าลินินแล้ว ยังรู้จักปลูกฝ้าย เพื่อทอผ้าฝ้าย การทอครั้งแรกไม่รู้จักวิธีการย้อมสี แต่ต่อมาได้พัฒนาการย้อมสีธรรมชาติ ในเสื้อผ้าและสิ่งทอ สีผ้าจึงเป็นเครื่องแบ่งชนชั้นวรรณะของปวงชน ชาวบ้านใช้ผ้าทอสีขาวอย่างเดียว ส่วนสีอื่น ๆ สำหรับชนชั้นผู้ปกครอง

ในประเทศอินเดีย เริ่มรู้จักทอผ้าฝ้ายเมื่อประมาณ 3,000 ปีก่อนคริสตกาล และอินเดียพัฒนาเป็นผู้นำในการทอผ้าฝ้ายในเวลาต่อมา

จากหลักฐานที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ชาวอียิปต์รู้จักประดิษฐ์สิ่งทอจากเมล็ดลินิน เมื่อประมาณ 9,000 ปีล่วงมาแล้ว และชาวจีนก็รู้จักใช้เส้นไหมในการทอผ้าไม่น้อยกว่า 5,000 ปี แต่สิ่งทอในสมัยเริ่มแรกไม่ได้ย้อมสี การย้อมสีเป็นพัฒนาการที่เกิดขึ้นภายหลังการทอผ้า

สีย้อมผ้ากับการแบ่งชนวรรณะ

หลังจากพัฒนาการของสังคมมนุษย์ ได้เปลี่ยนแปลงจากสังคมดั้งเดิมสมัยหินเก่า จนกระทั่งรู้จักใช้ไฟหุงหาอาหาร เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืช ทำเครื่องปั้นดินเผา ทอผ้า และรวมกลุ่มกันเป็นชุมชนเกษตรกร มีหัวหน้าชุมชนเล็ก ๆ พัฒนาการจนกระทั่งเป็นชนเผ่า (Tribe) และพัฒนาการปกครองซับซ้อนจนกลายเป็น รัฐชนเผ่า (Tribal State) และนครรัฐ (City State) การพัฒนาการใช้สีจากพืช สัตว์ และแร่ธาตุมาใช้ในสิ่งทอ เครื่องปั้นดินเผา จักสานและงานศิลปะ ได้พัฒนาก้าวหน้าไปด้วย ในด้านการปกครองแบบรัฐชนเผ่า หรือนครรัฐ ก็ทำให้เกิดชนชั้นขุนนางหลายระดับ รวมทั้งเกิดแรงงานทาสในเรือนเบี้ย ทางเชลย และไพร่หรือสามัญชน เพื่อเป็นการแบ่งแยกชนชั้นให้เห็นเป็นประจักษ์ การใช้สีในเครื่องแต่งกาย จึงเป็นสิ่งจำเป็น และเกิดขึ้นในสังคมที่ปกครองด้วยรัฐชนเผ่า หรือนครรัฐ

ในตะวันออกกลาง ดินแดนเมโสโปเตเมีย (320 BC.-ค.ศ.620) และลุ่มน้ำไนล์อียิปต์ จึงได้เกิดการย้อมสีผ้าขึ้นเพื่อเป็นการแบ่งชนชั้นของสังคมในยุคอาณาจักรโบราณดังกล่าวแล้ว นักวิทยาศาสตร์ค้นพบหลักฐานการย้อมสีแดง สีธรรมชาติ ในสิ่งทอ เมื่อประมาณ 2,600 ปีก่อนคริสตกาล (การย้อมสี : ประวัติความเป็นมาของสีธรรมชาติและสีสังเคราะห์, 2559)

อุตสาหกรรมการย้อมสี ได้พัฒนาจนเจริญรุ่งเรืองในสมัยเฮลเลนิสติก (323-30 ปีก่อนค.ศ.) หรืออาณาจักรกรีกยุคแรก และต่อเนื่องถึงอาณาจักรโรมันตะวันตก

สีธรรมชาติในสมัยนั้นได้จากสัตว์ เช่น แมลง หอยทาก ไคเคน สีจากพืช ได้จาก ต้นครก ฝัสดอกคำฝอย คราม วอลนัท และพืชอื่น ๆ

ในอียิปต์โบราณ สีเป็นเครื่องแบ่งระหว่างเทพเจ้ากับมนุษย์ และไพร่กับขุนนาง สีน้ำเงินเป็นสีของเทพเจ้า แต่มนุษย์ชั้นสูงใช้สีแดง สำหรับไพร่หรือคนธรรมดาต้องใช้เสื้อผ้าฝ้ายสีขาวตามธรรมชาติ แต่ถ้าเป็นขุนนางใช้สีอื่น ๆ ได้ สีหลักของอียิปต์ ซึ่งใช้ในกิจการก่อสร้าง สิ่งทอ ศิลปะและอื่น ๆ มี 6 สี คือ สีน้ำเงิน สีแดง สีเขียว สีเหลือง สีดำ และสีขาว การใช้สีของอียิปต์เกิดขึ้นไม่น้อยกว่า 3,000 ปีก่อนคริสตกาล หรือก่อนสมัยอาณาจักรเก่า (The Old Kingdom C.2613-2181 BCE) ในสมัยอาณาจักรเก่าอียิปต์รู้จักใช้สีอย่างแพร่หลายในอุตสาหกรรมและรวมทั้งสิ่งทอด้วย (Colour in Ancient Egypt, 2017)

จากหลักฐานที่กล่าวมาแล้ว สรุปได้ว่าการย้อมสีสำหรับสิ่งทอได้เกิดขึ้นในอียิปต์เมื่อประมาณ 3,000 ปีก่อนคริสตกาล นอกจากอียิปต์รู้จักย้อมสีแล้ว อาณาจักรอื่น ๆ ในเมโสโปเตเมีย ก็รู้จักใช้สีย้อมสิ่งทอเช่นเดียวกัน

จีนผ้าไหมและการย้อมสี

สำหรับชาวจีน รู้จักเลี้ยงไหมและทอผ้าไหม จากหลักฐานทางโบราณคดีค้นพบว่า ในสุสานโบราณมณฑลเหอหนาน ได้ค้นพบโปรตีนของไหมอายุ 8,500 ปี ซึ่งเก่าแก่ที่สุดเท่าที่เคยพบอายุประมาณ 5,000 ปี (กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม, 2566)

อย่างไรก็ดี มีหลักฐานเก่าแก่ได้ค้นพบว่า ในยุคหินใหม่ ชาวจีนใช้สีย้อมผ้าจากแมลง เปลือกไม้ และพืช เมื่อประมาณ 5,000 ปีก่อนคริสตกาล (The History of Textile Dyes, 2022)

การทอผ้าไหมครั้งแรกของจีน คงไม่ได้ผ่านการย้อม คงทอผ้าด้วยไหมธรรมชาติสีขาวหรือเหลือง ต่อมาเมื่อประมาณ 4,500 ปี ล่วงมาแล้ว จักรพรรดินี เลี้ยว ได้เลี้ยงไหม ทอผ้าไหม และย้อมสีผ้าไหมด้วยดอกไม้ นับเป็นจุดเริ่มต้นของการย้อมผ้าไหม (แอนโธนี, 2026)

รังไหม หนอนไหม ผ้าไหม ได้ถูกบันทึกไว้ในจารึกกระดองเต่า เมื่อประมาณ 5,000 ปีล่วงมาแล้ว

ผ้าไหมจากจีน ได้ถูกส่งเป็นสินค้าออกพร้อมกับเครื่องเทศ ผ่านเอเชียเข้าสู่ยุโรปตั้งแต่ 2000 ปีก่อนค.ศ. - ศตวรรษที่ 15 เส้นทางสายนี้มีไหมเป็นสินค้าหลัก ร่วมกับสินค้านำเข้าอื่น ๆ จึงเรียกว่าเส้นทางสายไหม (Silk Route) นอกจากขยายไปทางทิศตะวันตกแล้ว ไหมจีน ยังแพร่หลายไปสู่เกาหลี ญี่ปุ่น และประเทศอื่น ๆ ในเอเชีย

คนจีน นอกจากใช้ผ้าไหมในกลุ่มคนชั้นสูง และขุนนาง ประชาชนยังใช้ผ้าฝ้าย และคนจีนรู้จัก ฝ้ายมาแต่โบราณเช่นเดียวกับผ้าไหม

สีผ้าไหมกับการแบ่งชนชั้น (ข้อมูลรวบรวมจาก AI)

สีของผ้าไหมเป็นเครื่องแบ่งชนชั้นและสถานะทางสังคมอย่างชัดเจน โดยสีเหลืองเป็นสี สำหรับจักรพรรดิและเชื้อพระวงศ์ชั้นสูง ส่วนขุนนาง และประชาชนทั่วไปถูกจำกัดสีและประเภทผ้า ตามกฎหมายแต่ละราชวงศ์ เพื่อแสดงอำนาจและลำดับชั้น

การแบ่งชนชั้นผ่านสีผ้าไหมของจีน

สีเหลือง เป็นสีที่สูงส่งที่สุด เป็นสีของดิน และศูนย์กลางจักรวาล สงวนไว้สำหรับจักรพรรดิ และสมาชิกราชวงศ์

สีม่วง ในบางสมัยเป็นสีของขุนนางชั้นสูง หรือเชื้อพระวงศ์ระดับสูง

สีแดง สีแห่งความสุข และความสำเร็จ แม้เป็นสีมงคลที่ใช้ทั่วไป แต่เฉดสีแดงเข้ม หรือแดง ชาติมักใช้ในราชสำนัก

สีขาว ในสมัยโบราณ จักรพรรดิอาจฉลองพระองค์สีขาวในพระราชวัง แต่ในบริบททั่วไปผ้า ไหมสีขาว หรือสีธรรมชาติอาจถูกใช้โดยขุนนาง หรือคนชั้นสูงทั่วไป

สีน้ำเงิน และสีเขียว สำหรับขุนนางระดับกลางถึงระดับล่าง

สีขาว สีดำ สีเทา สำหรับชาวบ้านและประชาชนทั่วไป

นอกจากไหมแล้ว ชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไท-กะได ก็มีบทบาทในด้านสิ่งทอของจีนเป็น อย่างมาก โดยเฉพาะชาวหลี่ ที่อยู่ตอนกลางของเกาะไห่หนาน (ไหหลำ) รู้จักประดิษฐ์สิ่งทอจากฝ้าย ชาวหลี่รู้จักปลูกฝ้าย แล้วนำฝ้ายมาทำเส้นใย ย้อมสีจากเปลือกไม้ ใบฮ่อมดำ ซึ่งให้สีแดงและสีคราม

สำหรับการใช้สีของไหมฝ้ายย้อมผ้าไหม มีหลักฐานปรากฏตั้งแต่ก่อนคริสตกาล ไม้ชนิดนี้ถูก นำมาจากอินเดีย และทางตอนใต้ของจีน ชาวจีนใช้ไม้ฝางในการผลิตยารักษาโรค และย้อมสีสิ่งทอ สี ของไม้ฝางสามารถย้อมได้ทั้งไหมและฝ้าย ให้สีแดงอมส้ม หรือสีแดงอมม่วง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับน้ำย้อมที่มี ส่วนผสมจากสารช่วยติดสี (Mordant)

การใช้ไม้ฝางย้อมผ้าไหมญี่ปุ่น

ในคริสต์ศตวรรษที่ 3 การค้าขายจากจีนได้ขยายสู่เกาหลี และญี่ปุ่น ทำให้ญี่ปุ่นได้เรียนรู้การเลี้ยงไหม และการทอผ้าไหมจากจีน ตั้งแต่ราชวงศ์ซุ่ย (ค.ศ. 581-618) และติดต่อถึงราชวงศ์ถัง (ค.ศ. 618-906) การค้าขายดังกล่าวแล้ว ทำให้ญี่ปุ่นนอกจากได้รับวัฒนธรรมการทอผ้าไหมแล้ว ยังได้รับต้นครามและการย้อมครามผ่านจีนเข้าสู่ญี่ปุ่นด้วย โอโซเมะ หรือการย้อมคราม เป็นจุดเริ่มต้นของการย้อมสีเพื่อทอผ้าของญี่ปุ่น (Kahan, 2024)

ต่อจากการย้อมครามหรือโอโซเมะ ญี่ปุ่นได้เรียนรู้การใช้ไม้ฝางเป็นสีของการย้อมผ้าไหม หรือเรียกว่า สี “Suho Color” ในปีค.ศ. 820 จักรพรรดิทรงประกาศพระราชกฤษฎีกาให้ใช้สีโคะโระ หรือสีที่ย้อมด้วยไม้ฝางเป็นสีของเครื่องแต่งกายในพิธีกรรมของญี่ปุ่น (Aikuma Japanese Dyes, n.d)

การแบ่งสีเสื้อผ้าในยุคศักดินาญี่ปุ่น (โดยเฉพาะยุคเอโดะ) เป็นเครื่องมือสำคัญในการแบ่งแยกชนชั้นตามระบบศักดินา การแบ่งสีตามชนชั้นแบ่งได้ดังนี้ (ข้อมูลภาพรวมโดย AI)

สีม่วง สีม่วงเข้มสำหรับจักรพรรดิและขุนนางระดับสูงสุด

สีส้ม สีเหลือง สีเหลืองน้ำตาล และสีส้มสด เป็นสีต้องห้ามสำหรับคนทั่วไป

สีครามเข้ม สีดำ สีของชามูไร

สีน้ำตาล และสีเทา สำหรับพ่อค้า ช่างฝีมือ และชาวบ้าน

การผลิตผ้าไหม เกิดขึ้นครั้งแรกในจีน แล้วผ่านเกาหลีเข้าสู่ญี่ปุ่น ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 6 ญี่ปุ่นได้พัฒนาผ้าไหมเป็นอุตสาหกรรมจากการย้อมด้วยสีธรรมชาติ เริ่มต้นจากสีคราม สีไม้ฝาง และสีจากวัสดุธรรมชาติอื่น ๆ จนได้เปลี่ยนเป็นสีสังเคราะห์ในปัจจุบัน ผ้าไหมของญี่ปุ่นถึงแม้ว่ามีต้นกำเนิดมาจากจีน แต่ญี่ปุ่นก็ได้พัฒนาผ้าไหมจนเป็นที่ยอมรับของนานาชาติประเทศ

สรรพคุณของไม้ฝาง

ไม้ฝาง เป็นไม้เนื้อแข็ง แต่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ในการก่อสร้างบ้านเรือน หรือเครื่องใช้ เพราะลำต้นไม่สูงใหญ่ และแตกออกเป็นกอ แต่ก็มีประโยชน์ในเรื่องการย้อมสี และสรรพคุณทางยาอายุรเวท (Ayurvedic Medicine) คือ ระบบการแพทย์แผนโบราณของอินเดียอายุเก่าแก่กว่า 3,000 – 5,000 ปี มุ่งเน้นการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม โดยใช้สมุนไพร แร่ธาตุ และหลักธรรมชาติในการปรับดุลพลังชีวิต (Dosha) เพื่อป้องกันโรค และฟื้นฟูสุขภาพ

ในตำราแพทย์แผนไทย ไม้ฝางเป็นสมุนไพรหลักในตำราพระโอสถพระนารายณ์ โดยเฉพาะตำรับยาแก้ท้องเสียอย่างรุนแรง และบิด นำแก่นฝางต้มกับเปลือกมะขามป้อม ซึ่งมีสรรพคุณทางยา คือ รสฝาด เค็ม ชุ่ม ช่วยบำรุงโลหิต ขับระดู แก้ท้องร่วง แก้อาตุพิษ และขับเสมหะ

การค้าขายระหว่างอินเดียกับจีน และประเทศอื่น ๆ ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งการเผยแพร่ศาสนา ทั้งพราหมณ์และพุทธ จึงมีส่วนทำให้ตำราอายุรเวท ซึ่งมีไม้ฝางเป็นส่วนประกอบ และสรรพคุณอื่น ๆ ของไม้ฝางได้เข้าสู่ประเทศเหล่านี้ด้วย เช่น จากอินเดียสู่จีน จากจีนสู่เกาหลีและญี่ปุ่น

แก่นฝางต้มกับมะขามเปียก เป็นสมุนไพรพื้นบ้านใช้บำรุงเลือด แก้อ่อนใน และเป็นยาขับประจำเดือน ขับเลือดลมในหญิงหลังคลอด ใช้แก่นฝาง 5-15 กรัมต้มกับมะขามเปียก 4-5 ผัก เคี้ยวให้เหลือ 1 แก้ว รับประทานเช้า – เย็น

แก่นฝางนอกจากต้มกับมะขามเปียก มะขามป้อมแล้ว แก่นฝางสามารถต้มกับน้ำโดยใช้ฝางแห้ง 3-9 กรัม ต้มกับน้ำ 500-600 มิลลิลิตร เคี้ยวให้เหลือครึ่งหนึ่ง ต้มวันละ 2 ครั้ง เช้า - เย็น เพื่อบำรุงร่างกาย ด้านการอักเสบ และต่อต้านอนุมูลอิสระ

ยาทาภายนอกใช้แก่นฝางฝนกับน้ำปูนใส เพื่อรักษาโรคผิวหนัง ผื่นคัน น้ำกัดเท้า ฆ่าเชื้อโรค และลดอาการฟกช้ำดำเขียว ฝางมีฤทธิ์สมานแผล และต้านเชื้อแบคทีเรีย

สารสำคัญในแก่นฝาง

ในแก่นฝาง มีสารสำคัญที่โดดเด่น คือ บราซิลิน (Brazilin) เป็นสารสีแดงในกลุ่ม Homoisoflavonoids มีสรรพคุณคือ ต่อต้านอนุมูลอิสระ ด้านการอักเสบ ต้านเชื้อแบคทีเรีย และช่วยยับยั้งการเจริญเติบโตของเซลล์มะเร็ง เป็นยาบำรุงโลหิต ขับประจำเดือน แก้อ่อนใน แก้ท้องเสีย และใช้ในผลิตภัณฑ์ป้องกันแบคทีเรียในโคนม

สารสกัดจากแก่นฝาง สามารถยับยั้งเชื้อแบคทีเรียทั้งแบคทีเรียแกรมลบ แบคทีเรียแกรมบวก และเชื้อแบคทีเรียที่ดื้อต่อยาปฏิชีวนะได้ดี ยิ่งไปกว่านั้นแก่นฝางมีฤทธิ์ด้านการอักเสบโดยยับยั้งการหลั่งไนตริกออกไซด์ และไซโตไคน์ที่กระตุ้นให้เกิดจากอักเสบ สารประกอบหลักในฝาง คือ Brazilin ซึ่งสามารถยับยั้งเชื้อแบคทีเรีย และด้านการอักเสบได้เช่นกัน ดังนั้น แก่นฝางจึงเหมาะสมที่จะใช้ยับยั้งเชื้อและลดการอักเสบในผู้ป่วยโรคอาหารเป็นพิษ (สุมาลี ปานทอง, 2565) สารบราซิลิน

นอกจากใช้ในการแพทย์เพื่อป้องกันและรักษาโรคต่าง ๆ แล้ว สารชนิดนี้สามารถใช้ในการย้อมผ้าไหม ผ้าฝ้าย และผ้าขนสัตว์ นอกจากนี้ยังใช้เป็นสีผสมอาหาร เครื่องดื่ม (บราซิลลิน, ม.ป.ป.)

สารสกัดจากไม้ฝางยังมีสารประกอบฟลาโวนอยด์ สามารถบล็อกรังสี UV. ปกป้องผิวหนังจากการสัมผัสแดด ฟลาโวนอยด์ในไม้ฝางมีศักยภาพที่จะใช้เป็นครีมกันแดด

กรดฟีนอลิกในไม้ฝาง มีประโยชน์ในการต่อต้านอนุมูลอิสระ ด้านการอักเสบ

แอนทราควิโนน มีฤทธิ์ต้านจุลชีพ ต้านมะเร็ง ด้านการอักเสบ

ไตรเทอร์พีนอยด์ และสเตียรอยด์ มีฤทธิ์ในการต่อต้านเช่นเดียวกับแอนทราควิโนน

อัลคาลอยด์และแทนนิน มีฤทธิ์ระงับปวด ด้านการอักเสบ ต้านมะเร็ง (บทวิจารณ์เชิงลึกเกี่ยวกับสารประกอบออกฤทธิ์ทางชีวภาพที่พบใน *Caesalpinia Sappan*, 2023)

ไม้ฝาง มีประโยชน์มหาศาล จากอดีตถึงปัจจุบัน และอนาคต สารสีแดงธรรมชาติ (Brazilin) ใช้ในการย้อมผ้าและสิ่งทอในสมัยโบราณ และยังใช้ในอุตสาหกรรมทอผ้าในปัจจุบัน

อุตสาหกรรมอาหารและเครื่องดื่ม ใช้ในการแต่งสีธรรมชาติในอาหารและเครื่องดื่ม

อุตสาหกรรมเครื่องสำอาง สีฝางใช้แต่งหน้าทาปากในอดีต ในปัจจุบันใช้ทำสบู่ โลชั่น เพราะมีตัวยารักษาป้องกันรังสี UV. จากแสงแดด และป้องกันเชื้อโรคทางผิวหนัง

อุตสาหกรรมยาและสมุนไพรไม้ฝาง สามารถป้องกัน ยับยั้ง รักษาโรคได้หลายชนิด ตั้งแต่โบราณหลายพันปีมาแล้ว จนถึงยุคปัจจุบันที่สามารถสกัดสารต่าง ๆ จากแก่นฝาง และทดลองผลิตยารักษาโรค

ดังนั้น ไม้ฝาง จึงมิได้เป็นเครื่องราชบรรณการและสินค้าออกสู่รัฐสยามในอดีตเพียงอย่างเดียว ในปัจจุบันจากการทดลองค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ก็สามารถพิสูจน์เด่นชัดว่า ไม้ฝางมีประโยชน์ในด้านยารักษาโรค สีผสมอาหารและเครื่องดื่ม อุตสาหกรรมสิ่งทอ และเครื่องสำอาง ดังนั้นจึงควรอนุรักษ์ สืบสาน ต่อยอด ไม้ฝางให้มีคุณค่า และมูลค่าอยู่คู่กับสังคมไทย

บทที่ 4

ไม้ฝาง เครื่องราชบรรณาการ

เนื้อหาในบทนี้ กล่าวถึง คุณค่าและประโยชน์อย่างมหาศาลของไม้ฝางในอดีต ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม วัตถุประสงค์สำคัญเพื่อชี้ให้เห็นว่า ไม้ฝาง เป็นตัวชี้วัดความมั่นคง หรือเอกราชทางการเมืองในการรักษาอธิปไตยของชาติ ในฐานะเครื่องราชบรรณาการ และความมั่นคง ยั่งยืน ในด้านเศรษฐกิจสังคม ในฐานะสินค้าออกที่เกิดจากพันธนาการในระบบศักดินาระหว่างไพร่กับเจ้านาย หรือขุนนาง แต่ส่งผลต่อความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทางสังคม และปกป้องระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม

เครื่องราชบรรณาการ

เครื่องราชบรรณาการ หมายถึง สิ่งของมีค่าที่ผู้ปกครองหัวเมืองนำไปถวายแก่พระมหากษัตริย์ที่เป็นเมืองใหญ่ มีอำนาจมากกว่าเพื่อแสดงความจงรักภักดี ความสวามิภักดิ์ และการยอมอยู่ใต้อาณาจักรอย่างเป็นมิตร และมีสัมพันธ์ไมตรีต่อกัน บางลักษณะก็ไม่ใช่ประเทศราช แต่บางครั้งก็เป็นประเทศราช ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับนโยบายทางการเมืองระหว่างคู่ประเทศที่ถวายเครื่องราชบรรณาการ

ระบบเครื่องราชบรรณาการ (Tributary System) ในเอเชียเกิดจากแนวคิดของขงจื๊อ (551 – 479 ปีก่อนค.ศ.) เรื่องการจัดลำดับชั้นอำนาจ (Hierarchical Order) ซึ่งจัดว่า ฮองเต้ หรือ โอริสแห่งสวรรค์ คือศูนย์รวมแห่งอำนาจ อ่องผู้ปกครองรัฐบริวารต้องสวามิภักดิ์และจงรักภักดีต่อฮองเต้ ดังนั้นรัฐบริวารต้องส่งเครื่องราชบรรณาการ เพื่อยอมรับสถานภาพของฮองเต้ ซึ่งอยู่สูงสุด และสร้างความชอบธรรมในการปกครอง

ขงจื๊อได้เน้นหลักการสำคัญในปรัชญาการปกครอง 4 ประการ (พรภวิชัย หล้าพิระกุล, 2567)

1. คุณธรรมผู้ปกครอง ผู้ปกครองควรมีคุณธรรมสูงสุด เป็นแบบอย่างที่ดีในการนำสังคม
2. ความเมตตา การแสดงความเมตตา และความปรารถนาดีต่อผู้อื่นเป็นหัวใจของการปกครอง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับประชาชนควรจะเป็นเหมือนความสัมพันธ์ของพ่อ แม่ กับลูก
3. ความเคารพกัน ลำดับชั้นการปกครองที่ดีควรรักษาความสงบเรียบร้อยผ่านการเคารพซึ่งกันตามหน้าที่และบทบาทที่กำหนด ทุกคนต้องเดินตามหน้าที่และลำดับชั้นของตนอย่างเหมาะสม

4. การศึกษา การศึกษาการพัฒนาตนเอง เพื่อเป็นคนดีและมีคุณธรรม การพัฒนาศีลธรรม ผ่านการเรียนรู้ถือเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคมที่เจริญ การตระหนักหน้าที่และเคารพในการเป็นศิษย์ และอาจารย์ การเป็นผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองก็ทำให้สังคมนั้นสงบสุขและรุ่งเรือง

ขงจื้อ (Confucius) ดำรงชีวิตในสมัยราชวงศ์โจว (Zhou Dynasty) ในยุคย่อย ยุคชุนชิ่ง (Spring and Autumn Period, 770-476 ปีก่อนคริสตกาล) ซึ่งเป็นยุคที่แผ่นดินจีนแบ่งเป็นแคว้น ๆ ยังไม่รวมประเทศและเกิดความวุ่นวาย จีนเพิ่มรวมประเทศได้เป็นครั้งแรกในสมัยราชวงศ์ฉิน (221-207 ปีก่อนค.ศ.) ทรงยกเลิกศักดินา และสถาปนาระบบราชการแบบรวมศูนย์ ได้ “เผาดำรา ฝ่ง บัณฑิต” ที่สืบสานต่อยอดจากราชวงศ์โจว รวมทั้งทำลายลัทธิขงจื้อและลัทธิเต๋า แต่การฟื้นฟูลัทธิขงจื้อได้เริ่มต้นใหม่ในสมัยราชวงศ์ฮั่น (202 ปีก่อนคริสตกาล - ค.ศ. 220) นับเป็นยุคที่จีนเจริญรุ่งเรือง และรวมดินแดนชนชาติอื่น ๆ ไว้ในอาณาจักรแห่งแผ่นดินฮั่นด้วย

หลังจากลัทธิขงจื้อถูกปราบปรามโดยวิธีการ “เผาดำรา ฝ่งบัณฑิต” ในสมัยราชวงศ์ฉิน ต่อมาในสมัยราชวงศ์ฮั่น (206 ปีก่อนค.ศ. - ค.ศ. 220) ในสมัยของจักรพรรดิอู่ (141-87 ปีก่อนค.ศ.) ลัทธิขงจื้อได้รับการฟื้นฟูและยกระดับขึ้นเป็น “อุดมการณ์หลัก” ของรัฐในสมัยราชวงศ์ฮั่นรุ่งโรจน์และยาวนาน การใช้คัมภีร์ห้าเล่ม (Wujing) เป็นหลักสูตรสอกราชการติดต่อกันยาวนานนับพันปีจนถึงศตวรรษที่ 19

ในแนวคิดของขงจื้อ ฮ่องเต้ คือ โอรสแห่งสวรรค์ และเปรียบเสมือนบิดาของแผ่นดิน ขุนนางและประชาชนคือบุตรที่ต้องมีความจงรักภักดีและกตัญญู ในสังคมต้องยึดหลักปฏิบัติ “สามวังห้าฉาง”

สามวังสามพันธะที่เน้นความจงรักภักดี

1. กษัตริย์-ขุนนาง ฮ่องเต้คือผู้ปกครองที่ต้องได้รับความภักดีจากขุนนาง
2. บิดา-บุตร บุตรต้องมีความกตัญญูเชื่อฟังบิดา
3. สามี-ภรรยา ภรรยาต้องเชื่อฟังสามี

หลักห้าฉาง (จริยธรรม-คุณธรรม)

1. เหริน ความเมตตาเห็นอกเห็นใจผู้อื่น
2. อี้ ความยุติธรรม การทำในสิ่งที่ถูกต้อง เหมาะสม
3. หลี่ การปฏิบัติตามจารีตประเพณี
4. จื่อ ความรอบรู้และการใช้สติปัญญา
5. ซิน ความซื่อสัตย์ ความเชื่อถือได้

จากหลักการของขงจื้อดังกล่าวมาแล้ว เน้นให้ฮ่องเต้เป็นโอรสแห่งสวรรค์ที่สูงที่สุดเพียงพระองค์เดียว ขุนนาง ประชาชน จัดอยู่ในวาระหน้าที่ต่ำกว่า ต้องเคารพเชื่อฟังและจงรักภักดี ใน

ขณะเดียวกันฮ่องเต้ก็ต้องปกครองขุนนาง และประชาชนด้วยความเมตตา ยุติธรรม ไม่กดขี่ข่มเหง ต้องดูแลทุกข์สุขของราษฎร

เมื่อพิจารณาประวัติศาสตร์จีน ซึ่งรวมประเทศได้เป็นครั้งแรกในสมัยราชวงศ์ฉิน แต่จักรพรรดิมิได้ยึดหลักของการขงจื้อ และยังทำลายลัทธิต่าง ๆ ในสมัยราชวงศ์โจว การสถาปนาราชวงศ์ฮั่น เป็นปีกแผ่นทำให้อาณาจักรจีนรวมกันได้อีกครั้งหนึ่งภายใต้ชาวฮั่น (จีน) เป็นส่วนใหญ่ และยังมีชนชาติกลุ่มน้อยอีก การนำหลักการของขงจื้อเข้ามาปกครองอาณาจักร ทำให้ฮ่องเต้เปรียบเหมือนสุริยจักรวาล มีดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางและมีดาวเคราะห์โคจรรอบภายใต้แรงดึงดูดของดวงอาทิตย์ที่เกื้อกูลกันและกัน

การปกครอง การควบคุม ชนชาติจีนและชนกลุ่มน้อยจึงเกิดขึ้นจากอำนาจซึ่งยอมรับซึ่งกันและกันและมีผลตอบแทนทั้งสองฝ่าย ดังนั้น การมอบสิ่งของที่ระลึก หรือจิ้มก้อง หรือ เครื่องราชบรรณาการต่อกัน จึงเป็นสัญลักษณ์ของการยอมรับในอำนาจ เพื่อให้เกิดสันติ และอยู่ร่วมกันในฐานะรัฐบริวาร ตามแนวความคิดของจีน แต่รัฐบริวารผู้ถวายจิ้มก้องก็แสดงความสวามิภักดิ์ต่อรัฐที่ยิ่งใหญ่กว่า เพื่อปกป้องอธิปไตย ได้รับความคุ้มครอง และเกิดผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ และสังคม อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ภายใต้ความไม่เท่าเทียมของฮ่องเต้ (ศูนย์อำนาจ) และฮ่องเต้ผู้ครองนครเมืองบริวาร

ดังนั้น ผู้เขียนจึงสรุปว่า จากปรัชญาของขงจื้อ ทำให้เกิดระบบจิ้มก้องตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น ในรัชกาลพระเจ้าอู่ และติดต่อกัน

ระบบจิ้มก้อง จิ้ม แปลว่า ให้ ก้อง แปลว่า การให้ของกำนัล การถวายเครื่องราชบรรณาการ จึงเกิดขึ้นจากระบบการเมืองที่จีนเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจ และมีเมืองบริวารทั้งชนชาติจีน และชาติอื่น ๆ ต้องสวามิภักดิ์จงรักภักดี จึงต้องถวายเครื่องราชบรรณาการ ถ้าไม่ถวายเครื่องราชบรรณาการก็แสดงถึงการไม่ยอมสวามิภักดิ์ และจงรักภักดี บางครั้งก็จะถูกปราบปรามโดยการใช้กำลังบังคับ และเกิดเป็นสงคราม อย่างไรก็ตามมิใช่ทุกรัฐจะต้องยอมจำนน และส่งจิ้มก้องให้จีน

สยามกับการส่งเครื่องราชบรรณาการ

รัฐถ้ายึดตามทฤษฎีวิวัฒนาการแล้วเกิดจากชนเผ่ามารวมกันเป็นรัฐชนเผ่า นครรัฐ อาณาจักรเล็ก ๆ แล้วจึงรวมเป็นประเทศ (Nation State) แนวความคิดของผู้เขียนไม่ยอมรับรัฐสุโขทัยเป็นรัฐแรกของอาณาจักรสยาม แต่ก่อนสมัยสุโขทัยในคริสต์วรรษที่ 13 หรือพุทธศตวรรษที่ 18 นั้นเกิดการรวมหัวเมืองหรือนครรัฐเป็นอาณาจักรหรือจุดเริ่มต้นของประเทศสยาม

การเกิดระบบจิ้มก้องระหว่างสยามกับจีน จึงมิได้เริ่มต้นในสมัยราชวงศ์มองโกล (ราชวงศ์หยวน ค.ศ. 1271-1368) ซึ่งตรงกับรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (ค.ศ. 1239-1299, พ.ศ. 1782-1842) ซึ่งมีพระราชโองการจากจักรพรรดิคุปไลข่าน ให้อาณาจักรสุโขทัยส่งเครื่องราชบรรณาการ และส่งเอกอัครราชทูตเข้าเฝ้าเพื่อแสดงความจงรักภักดี

ประเพณีการส่งจิ้มก้องต้องมีมาก่อนสุโขทัย มิใช่ระบบที่เกิดขึ้นใหม่ ดังนั้นจึงมีการทวงถามเพื่อให้เกิดการปฏิบัติตามธรรมเนียมราชประเพณี และเกิดความสัมพันธ์อันกลมกลืน และผลประโยชน์ร่วมกันทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ (การค้าขาย) และสังคมวัฒนธรรม เพราะระบบเครื่องราชบรรณาการนอกจากการให้สิ่งของที่มีค่าหายาก เป็นที่ต้องการของจีนแล้ว จีนก็ยังมอบสิ่งของมีค่าหายากตอบแทนและนำไปสู่การค้าขายระหว่างประเทศ และเกิดการคุ้มครองช่วยเหลือยามมีภัยทั้งด้านการเมือง และภัยธรรมชาติ

จุดเริ่มต้นของจิ้มก้องระหว่างสยามกับจีนในคาบสมุทรมลายู หรือ Golden Khersonese (Wheatley, 1961) เฉพาะส่วนที่อยู่ในภาคใต้ของประเทศไทยมีอาณาจักรโบราณที่ติดต่อกับจีนอินเดีย เปอร์เซีย และโรมันตะวันตก 2 อาณาจักร

คาบสมุทรทางเหนือ คือ ตามพรลิงค์หรือตามพระลิงค์ (คริสต์ศตวรรษที่ 2 - คริสต์ศตวรรษที่ 11) จดหมายเหตุจีนเรียก ตัง-มา-หลิง (Tan-Ma-Ling) หรือ ตัน-เหมย-หลิว (Tan-Mei-Liu) ในราชวงศ์ซ่ง ในบางเอกสารเรียกสั้น ๆ ว่า “โอลิง” ซึ่งเป็นรัฐโบราณที่มั่งคั่งทางภาคใต้ของไทยหรือคาบสมุทรทองคำ (Wheatley, 1961 และ Hall, 1981)

อีกอาณาจักรหนึ่งอยู่ทางใต้ของตามพรลิงค์ คือ ลังกาสูกะ (คริสต์ศตวรรษที่ 2-คริสต์ศตวรรษที่ 18) เป็นอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรือง มีการค้าขายกับต่างประเทศ จดหมายเหตุและเอกสารจีนราชวงศ์เหลียง (ค.ศ. 511-563) ได้บันทึกถึงอาณาจักรลังกาสุกะส่งทูตชื่อ อชิตะไปเจริญสัมพันธไมตรีกับจีน นอกจากนี้ยังมีหลักฐานจากจดหมายเหตุจีนระบุว่า นครโอลิงส่งทูตไปเฝ้าจักรพรรดิจินในค.ศ. 748 ค.ศ. 767 ค.ศ. 813 ค.ศ. 815 และค.ศ. 818 (อาณาจักรตามพรลิงค์, 2558) การส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีพร้อมกับราชบรรณาการ (จิ้มก้อง) ครั้งนี้ เกิดขึ้นในสมัยราชวงศ์ถัง ต่อมาตามพรลิงค์ได้ส่งทูตเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีในค.ศ. 1001 (ประวัติจังหวัดนครศรีธรรมราช, 2551) ซึ่งตรงกับราชวงศ์ซ่ง (ค.ศ. 960-1279)

จากพงศาวดารสุโขทัย ในสมัยราชวงศ์สุย (ค.ศ. 581-618) จักรพรรดิสุยหยางตี้ ได้ส่งทูตเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีและการค้าขายไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปีค.ศ. 607-610) ราชทูตได้เดินทางผ่านฟิลิปปินส์ บอร์เนียว และเข้าสู่ภาคใต้ของประเทศไทยเข้าสู่เมืองสิงหนคร (เกียรติกำจร มีชนอน, 2567)

จากตัวอย่างดังกล่าวมาแล้ว แสดงให้เห็นว่า ระบบการเมืองที่ยอมรับอำนาจของจีน และต้องส่งเครื่องราชบรรณาการ หรือจิ้มก้อง เพื่อแลกกับการปกครองตนเองได้อย่างอิสระ มีความเกี่ยวเนื่องกับระบบเศรษฐกิจในเรื่องการค้าขายระหว่างประเทศ เพื่อแลกเปลี่ยนสิ่งของที่จำเป็นหายากและผลิตเองไม่ได้ เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยนครรัฐ (city state) หรืออาณาจักรเล็ก ๆ ก่อนรวมประเทศสยามในสมัยสุโขทัย ดังนั้นการค้าขายกับจีนตั้งแต่สมัยนครรัฐภาคใต้ เช่น ตามพรลิงค์ ลังกาสูกะ ตะโกลา พันพัน ต่อมานครรัฐต่าง ๆ ของภาคใต้รวมเข้าด้วยกันถึงดินแดนประเทศมาเลเซียและอินโดนีเซีย เรียกว่าอาณาจักรศรีวิชัย (คริสต์ศตวรรษที่ 7-13) ก็ได้มีการติดต่อค้าขายทางทะเลกับจีน และประเทศอื่น ๆ ในเอเชีย และยุโรป อาณาจักรศรีวิชัยเป็นเส้นทางแห่งการค้าเครื่องเทศ สมุนไพร และผลิตผลจากป่าที่จีน ญี่ปุ่น อินเดีย เปอร์เซีย อาหรับและยุโรปต้องการ

ในดินแดนเขตภาคกลางติดต่อขยายสู่ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้เกิดอาณาจักรสำคัญ คือ อาณาจักรทวารวดี (คริสต์ศตวรรษที่ 7-11) จีนเรียกอาณาจักรโบราณผ่านการติดต่อค้าขาย และระบบจิ้มก้องว่า “โตโลโปดี” (Tuo-Luo_Podi) ซึ่งปรากฏในบันทึกการเดินทางของพระถังซำจั๋ง (Xuanzang, ค.ศ. 602 -654) และพระอี้จิง (I-Ching, ค.ศ. 635-713) จากประเทศจีนไปอินเดีย เพื่อศึกษาพระพุทธศาสนา และได้เดินทางผ่านอาณาจักรทวารวดี และศรีวิชัย

จากหลักฐานทั้งหมดแสดงให้เห็นว่าระบบรัฐบรรณาการ หรือ “จิ้มก้อง” ได้เกิดขึ้นควบคู่กับการติดต่อค้าขายระหว่างประเทศกับจีน เป็นการค้าขายระหว่างรัฐต่อรัฐ ซึ่งแตกต่างจากการค้าขายในระบบทุนนิยม (Capitalism)

พัฒนาการของระบบจิ้มก้อง จึงเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยราชวงศ์เหลียง (ค.ศ. 511-563) ระหว่างราชอาณาจักรจีนกับอาณาจักรลังกาสุกะ แล้วติดต่อด้วยอาณาจักรตามพรลิงค์ ทวารวดี ศรีวิชัย จนถึงอาณาจักรสุโขทัย แล้วติดต่อดึงรัตนโกสินทร์

อย่างไรก็ตามระบบจิ้มก้องไทย-จีน ข้อมูลประวัติศาสตร์ยอมรับว่าได้เริ่มต้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (ค.ศ. 1279-1298) ส่งคณะทูตพร้อมราชบรรณาการไปยังประเทศจีนสมัยราชวงศ์หยวน (ค.ศ. 1271-1368) ดร.สารสิน วีระผล ได้วิจัย เรื่อง “จิ้มก้องและกำไร : การค้าไทย-จีน 2195-2396” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า

“การค้าระหว่างจีนและสยามที่เริ่มขึ้นอย่างเป็นทางการในสมัยสมเด็จพระนารายณ์พญากับนำเครื่องราชบรรณาการไปถวายราชสำนักชิงครั้งแรกในปีพ.ศ. 2195 (ค.ศ. 1652) จนถึงพ.ศ. 2396 (ค.ศ. 1853) ที่รัฐบาลสยามได้ยุติคณะทูตเดินทางไปจีนดังเช่นที่เคยปฏิบัติมาด้วยกว่าระบบการค้าของโลกนั้นได้เปลี่ยนไปเป็นชาติตะวันตกที่มีอำนาจเหนือดินแดนต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์” (สารสิน วีระผล, 2557) แทนที่จีน อินเดีย เปอร์เซีย อาหรับ และชาติตะวันตกในสมัยราชาธิปไตย

สำหรับเหตุผลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการยกเลิกระบบจี้มก้องตามประกาศหมายเลข 309 “เรื่องราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรี” ปี 2411/1868 อธิบายว่าระบบจี้มก้องและบรรณาการเกิดจากถูกพ่อค้าสำเภาจีน “หลอก” เพื่อจะเก็บสินค้าของป่าต่าง ๆ ส่งไปขายยังประเทศจีน.. พวกจีนทั้งหลาย..ทำมาหากินจนมั่งมีเงินทอง.. จึงลงทุนต่อสำเภาบรรทุกสินค้าต่าง ๆ ในเมืองไทยไปขายเมืองจีนได้กำไร..(แล้ว) จึงเลือกสิ่งของประหลาด ๆ ต่าง ๆ ในเมืองกวางตุ้ง เลือกเอาแต่ที่ตี ๆ เข้ามาถวายพระเจ้าแผ่นดินสยาม..พระเจ้าแผ่นดินไทยได้รับของถวาย และเสนาบดีไทยได้รับกำนันลของพวกจีนนั้น ๆ ก็มีความยินดี โสมนัสมากเพราะหลงโลก” (กองบรรณาธิการ ศิลปวัฒนธรรม, 2568)

การยกเลิกระบบจี้มก้อง ระบบจี้มก้องซึ่งเป็นราชประเพณีติดต่อกันมาตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัย ได้ยกเลิกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สิ้นสุดลงเมื่อคณะทูตชุดสุดท้ายถึงเมืองไทย ค.ศ. 1854 ต่อมาก็ใช้ระบบการค้าเสรี และการจัดเก็บภาษีแบบใหม่ ตามสนธิสัญญาเบาว์ริง ค.ศ. 1855

ดร.สืบแสง พรหมบุญ (2525 อ้างใน สำราญ ผลดี, 2566) ได้สรุปว่า สยามส่งจี้มก้องให้จีน ตั้งแต่สมัยสุโขทัย 14 ครั้ง สมัยกรุงศรีอยุธยา 130 ครั้ง และสมัยธนบุรีรัตนโกสินทร์ 56 ครั้ง รวม 200 ครั้ง

สำหรับการยกเลิกนั้น เนื่องจากศูนย์อำนาจเปลี่ยนจากจีนเป็นอังกฤษ และฝรั่งเศส โดยเฉพาะอังกฤษสามารถทำสงครามฝิ่น (ค.ศ. 1839-1842) ชนะจีนเป็นครั้งแรก และขยายอิทธิพลทางการค้า และอำนาจทางการเมืองมาสู่เอเชียมากยิ่งขึ้น ประกอบกับผู้นำของไทยขณะนั้นมีความคิดแบบตะวันตกมากกว่าจีนโบราณ จึงได้เพิกเฉยและยกเลิกระบบจี้มก้องหรือรัฐบรรณาการ ยอมสวามิภักดิ์

บทสรุป เรื่อง จี้มก้อง ตามกระแสหลักก็อาจสรุปได้ว่าเกิดขึ้นสมัยสุโขทัย จี้มก้อง เกิดจากแนวคิดในเรื่องอำนาจทางการเมืองของจักรพรรดิจีนว่ามีสูงส่งเหนือกว่ารัฐอื่น ๆ เป็นศูนย์กลางของอำนาจ ดังนั้นรัฐบริวารต้องสวามิภักดิ์โดยการส่ง “จี้มก้อง” และจีนก็จะตอบทอนในด้านความคุ้มครองทางการเมือง และค้าขายระหว่างประเทศซึ่งกันและกัน ซึ่งแนวปฏิบัติเช่นนี้มีหลักฐานปรากฏตั้งแต่ก่อนรัชกาลที่ 4 รับสั่ง “จี้มก้อง” ที่ยืนยาวมาได้เพราะมีพวกเห็นแก่ “กำไร” สมัยสุโขทัยหลายครั้งในประวัติศาสตร์จีนได้ยกกองทัพไปปราบปรามรัฐหรือประเทศที่ไม่ยอมสวามิภักดิ์ หรือส่งเครื่องราชบรรณาการ เช่น พุกาม เจนละ และชวา เป็นต้น

ข้อถกเถียงเรื่อง “จี้มก้อง” หรือ “ราชบรรณาการ” ในบทความนี้เป็นเพียงข้อเสนอแนะเบื้องต้น และไม่ยอมรับการเกิดขึ้นของระบบ “จี้มก้อง” ตามหลักฐานเดิม

บทที่ 5

ไม้ฝาง สินค้าออกสยาม

สุวรรณภูมิศูนย์กลางปฐมบทแห่งการค้าขายทางทะเล

สุวรรณภูมิ คือแผ่นดินศูนย์กลางการค้า อยู่ถัดจากอินเดียมาทางตะวันออกโดยทางทะเล อยู่ในคาบสมุทรอินโดจีน เป็นดินแดนอุดมสมบูรณ์ จึงทำให้เกิดเป็นศูนย์กลางการค้าก่อนพุทธกาล ตามหลักฐานชาดกของอินเดีย 3 เรื่อง คือ (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516. น. 7-9)

มหาชนกชาดก กล่าวถึงพระมหาชนกนำเรือสินค้าไปขายที่สุวรรณภูมิ แต่เรืออัปปางกลางทะเลเพราะเกิดพายุ

สังขพราหมณ์ชาดก กล่าวถึงพราหมณ์สังขะเศรษฐีใจบุญ ลงเรือไปค้าขายยังดินแดนสุวรรณภูมิ

สุสันธชาดก กล่าวถึง นายอัคคะได้โดยสารเรือพ่อค้าชาวภารุกัจฉาเดินทางไปสุวรรณภูมิ

สุวรรณภูมิเป็นศูนย์กลางการค้าระหว่างโรมัน กรีก เปอร์เซีย อินเดีย (ด้านตะวันตก) ผ่านสุวรรณภูมิสู่พูนัน จัมปา จีน หรือเข้าสู่ช่องแคบมะละกา ผ่านมาเลเซีย อินโดนีเซีย ก่อนสู่แผ่นดินจีน อย่างไรก็ตามการค้าขายทางทะเลในระยะเริ่มต้น เรือสินค้าขนาดเล็กอัปปางได้ง่าย จึงแล่นเลียบชายฝั่งของมหาสมุทรอินเดีย ผ่านเมืองท่าต่าง ๆ แล้วขึ้นบกบริเวณคอคอดกระเดินทางบกแล้วลงสู่ทะเลในเขตอ่าวไทย เช่น เมืองหลังสวนไชยา พุนพิน ตามพรลิงค์ เป็นต้น

จากหลักฐานการเดินทางของหลวงจีนฟาเหียน (Fa-Hien, ค.ศ. 334-420) หลังจากได้ศึกษาพุทธศาสนาจากอินเดียแล้วเดินทางกลับ โดยสารเรือจากเมืองตามพลิตติ (ตัมลุก) ในอินเดียลงมายังลังกา สุวรรณภูมิ เกาะสุมาตรา ซวา และจีน (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516. น. 10)

สินค้าสำคัญที่พวกพ่อค้าซื้อขายกันในสมัยนั้นตามหนังสือของนายธนิธ อยู่โพธิ์ ประกอบด้วย ผ้าแพร ผ้าไหม ผ้ามัสลิน ผ้าเนือบางชนิดดี เครื่องตัด และเครื่องจิ้มเกราะ เยียรบับและพรม ของหอม และเภสัช งามช้าง ของที่ทำด้วยงาช้าง เพ็ชรนิลจินดา และทอง (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516. น. 10)

จากการที่ภาคใต้ของประเทศไทยในปัจจุบันเคยเป็นศูนย์กลางการค้าทางทะเลมาแต่โบราณ จึงส่งผลให้หัวเมืองสำคัญสองฝั่งทะเลกลับกลายเป็นเมืองท่าที่มั่งคั่ง และศูนย์กลางของศาสนาฮินดู

และพุทธ หัวเมืองเหล่านี้ได้พัฒนาขึ้นเป็นนครรัฐ หรืออาณาจักร เช่น อาณาจักรลังกาสุกะ อาณาจักรตามพรลิงค์ อาณาจักรพันพัน หรือเมืองท่าตะโกลา ซึ่งบันทึกไว้ในแผนที่โบราณของปโตเลมี นักภูมิศาสตร์ชาวกรีก ในเอกสารของ Ptolemy's Geographia ได้กล่าวถึง เมืองท่าตะโกลา เป็นเมืองท่าค้าขายระหว่างประเทศ ตั้งแต่ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 3 และมีบทบาทอย่างสูงในคริสต์ศตวรรษที่ 7 จนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 13 (Wheatley, 1961:268) นอกจากนี้ยังมีชีว-ซี เป็นท่าเรือสำคัญทางตะวันตกของคาบสมุทรคอโคตของแผ่นดิน ในปีค.ศ. 240 ท่าเรือดังกล่าวได้ค้าขายกับอาณาจักรฟูนัน (Hall, 1981:30)

ในคาบสมุทรดังกล่าวแล้ว มีรัฐใหญ่ 2 รัฐ คือ ลัง-ยา-ชู (Lang-Ya-Shu) เป็นอาณาจักรรุ่งเรืองมากตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 2 จนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 16 ศูนย์กลางของอาณาจักรนี้คือปัตตานี อีกอาณาจักรหนึ่ง คือ ตัน-มา-ลิง (Tun-Ma-Ling) หรือตามพรลิงค์ ศูนย์กลางที่นครศรีธรรมราช (Hall, 1981:30 และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ม.ป.ป.)

ในดินแดนภาคกลางของประเทศไทย เมืองต่าง ๆ ได้พัฒนาเป็นอาณาจักรทวารวดี (คริสต์ศตวรรษที่ 7-11) จีนเรียกอาณาจักรนี้ว่า “โตโลโปดี” (Tuo-luo-Podi) ซึ่งมีหลักฐานการเดินทางศึกษาพุทธศาสนาของพระถังซำจั๋ง (Xuanzang, ค.ศ. 602-654) และพระอี้จิง (I-Ching, ค.ศ. 635-713) ได้เดินทางจากจีนไปอินเดียผ่านอาณาจักรทวารวดีและศรีวิชัย หรืออาณาจักรตามพรลิงค์ และลังกาสุกะ

พระภิกษุจีนองค์แรกที่เดินทางจากจีนไปอินเดีย และกลับทางเรือผ่านแหลมมลายูสู่ประเทศจีน คือ หลวงจินเหียนจั้ง หรือหลวงอันฟาเหียน (ค.ศ. 334-420) ได้บันทึกถึงราชอาณาจักรจุย (หรือโด้) ล่อพัตตี้ ตรงกับคำว่า ทวารวดี ตั้งอยู่ระหว่างเมืองศรีเกษตร (พม่า) และ อีสานบุรี (เขมร) มีราชธานีอยู่ที่สุพรรณบุรี หรือนครปฐม มีหัวเมืองต่าง ๆ ประกอบด้วยลพบุรี กาญจนบุรี ราชบุรี และเพชรบุรี (เสถียรโกเศศ, 2515. น. 263-265)

การค้าขายระหว่างประเทศภายใต้ระบบจัมก้อง เป็นการค้าขายระหว่างรัฐกับรัฐ หรือพ่อค้าขุนนางที่เป็นตัวแทนจากรัฐ แลกเปลี่ยนกันเฉพาะสิ่งของหายากผลิตเองไม่ได้ หรือขาดทรัพยากรธรรมชาติในรัฐนั้น ๆ ต้องพึ่งพิงรัฐอื่น นอกจากนี้ก็ยังมีของมีค่าเพื่อใช้สอยในการแบ่งชนชั้นวรรณะ ตามลักษณะของความเชื่อและสืบทอดของอาณาจักรที่สามใส่ ไพร่หรือประชาชน รวมทั้งข้าทาสเป็นแรงงานสำคัญในการใช้แรงงานและเทคนิคในการผลิต

เมืองสำคัญทางภาคใต้ ต่อมาได้รวมกันเป็นอาณาจักรตามพรลิงค์ อาณาจักรลังกาสุกะ แล้วตกอยู่ภายใต้อำนาจของอาณาจักรศรีวิชัย (คริสต์ศตวรรษที่ 7-13) ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าขายทางทะเลระหว่างโลกตะวันออกกับโลกตะวันตก เรือสินค้าจากจีน ญี่ปุ่น ต้องเดินทางผ่านภาคใต้ของประเทศไทย หรือล่างสุดของแหลมมลายูเข้าสู่ช่องแคบมะละกา

ส่วนในบริเวณภาคพื้นดินตั้งแต่ภาคกลางขึ้นไปก็มีอาณาจักรทวารวดี (คริสต์ศตวรรษที่ 6-11) ซึ่งมีนครปฐม คูบัว (ราชบุรี) และอุททอง เป็นศูนย์กลางการค้าเชื่อมต่อกับโลกตะวันออกและตะวันตก ที่สำคัญในเส้นทางสายไหมทางทะเล (Maritime Silk Route)

สินค้าออกจากอาณาจักรศรีวิชัย และทวารวดี ประกอบด้วย เครื่องเทศ ผลผลิตจากป่า เช่น ไม้หอม เนื้อไม้ ยางไม้ เพื่อประกอบยารักษาโรค และย้อมสี พริกไทย พริก ดีปลี การบูร ฯลฯ

สินค้าจากจีน ประกอบด้วย เครื่องเคลือบดินเผา ผ้าไหม เครื่องเทศ ข้าง สิ่งประดิษฐ์จากทองแดง และทองคำ สินค้าเหล่านี้ผ่านเส้นทางสายไหมทางทะเล จากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สู่อินเดีย เปอร์เซีย อาหรับ และเข้าสู่ยุโรป ในขณะเดียวกันสินค้าจากยุโรป และประเทศอื่น ๆ ในเอเชียทางตะวันตก ก็ส่งมายังอินเดีย ควบคุมยุทธภาคใต้ของไทย และส่งต่อไปยังจีน ญี่ปุ่น เกาหลี

สินค้าออกสำคัญของทวารวดีและศรีวิชัย คือ ผลผลิตจากป่า และเครื่องเทศ ผลผลิตจากป่า ได้แก่ ยางไม้ เนื้อไม้ เพื่อใช้ปรุงยา และย้อมผ้า น่าจะมีไม้ฝาง (Sappan Wood) เป็นสินค้าออกที่สำคัญ เพราะเป็นพืชเฉพาะถิ่น ทนแล้ง ขึ้นทั่วไปทุกภาคในประเทศไทยสมัยโบราณ ไม้ชนิดนี้ไม่มีในเขตยุโรป หรือเอเชียตะวันออก เช่น จีน และญี่ปุ่น รวมถึงอาหรับและเปอร์เซีย แต่มีหลักฐานว่า ชาวจีนและญี่ปุ่นใช้ไม้ฝางในการย้อมสีผ้า และปรุงยาทั้งในจีน และอินเดีย มาตั้งแต่โบราณ

ไม้ฝาง จากอินเดียเริ่มต้นเข้าสู่จีน แล้วขยายสู่เกาหลีและญี่ปุ่น แต่เมื่อจีนติดต่อกับค้าขายกับไทย และทราบว่าไทยมีไม้ฝางจึงทำให้ไม้ฝางเป็นสินค้าออกและเป็นจิมก้องที่ราชสำนักสยามต้องส่งให้จีน ตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัยตามหลักฐานที่ได้อธิบายมาแล้ว

สุโขทัย : บรรณาการและสินค้าออก

พงศาวดารจีนราชวงศ์หยวน (ค.ศ. 1271-1368) บันทึกไว้ว่า ประมาณปีค.ศ. 1282 จักรพรรดิคุปไลข่าน แห่งราชวงศ์หยวนได้ส่งทูตเข้ามาติดต่อกับอาณาจักรเสียน แต่คณะทูตของจีนชุดนี้ไม่มาถึงสุโขทัย เพราะถูกพวกจามแห่งอาณาจักรจามปา จับตัวและประหารชีวิต ต่อมาพ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้ส่งคณะทูตไปเมืองจีนในค.ศ. 1292 เอกสารฝ่ายจีนระบุว่า อาณาจักรสุโขทัยส่ง

คณะทูตพร้อมของพื้นเมืองถวายเป็นกำนัลแก่จักรพรรดิราชวงศ์หยวนของจีน รวม 14 ครั้ง ระหว่าง พ.ศ. 1835-1865 (ค.ศ. 1292-1322) ส่วนจีนสมัยราชวงศ์หยวนได้ส่งทูตมาสุโขทัย 4 ครั้ง แต่มาถึง สุโขทัย 3 ครั้ง (สมาคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจไทย-จีน 2552)

การส่งทูตดังกล่าวแล้ว เป็นจารีตทางการเมืองซึ่งเคยปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ติดต่อกันหลาย ราชวงศ์ตามบันทึกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัย

การค้าสมัยสุโขทัย (ค.ศ. 1249-1463) สุโขทัย นักประวัติศาสตร์กระแสหลักยอมรับว่าเป็น ราชธานีแห่งแรกของสยาม การสรุปดังกล่าวแล้ว มิได้พิจารณาถึงทฤษฎีพัฒนาการของรัฐ ที่เริ่มจาก ชนเผ่า รัฐชนเผ่า แล้วจึงกลับกลายเป็นเมือง และรวมเมืองเป็นรัฐ (Nation State) ตามหลักทฤษฎี

อาณาจักรสุโขทัย มีการค้าขายทั้งภายในประเทศและการค้าต่างประเทศ ภายใต้หลักการของ การค้าก่อนระบบทุนนิยม (Pre-Capitalism) คือการค้าระหว่างรัฐต่อรัฐ ส่วนประชาชนหรือไพร่ การค้าขายมีแต่น้อย จำกัดอยู่ในการแลกเปลี่ยนสิ่งของจำเป็น ผลิตเองในหมู่บ้านไม่ได้ เพราะขาด ทรัพยากร ดังนั้น ไพร่ระหว่างหมู่บ้านก็ต้องพึ่งพิงอิงกัน ในระบบแลกเปลี่ยนภายใต้พันธนาการทาง การเมืองในเรื่องเสรีภาพ ดังนั้นการค้าขายก่อนระบบทุนนิยม จึงไม่ใช่การค้าขายอย่างเสรี (Free Trade)

เส้นทางการค้าสมัยสุโขทัยที่สำคัญ (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516. น. 44-46)

1. เส้นทางบกระหว่างสุโขทัยกับเมาะตะมะ และสามารถเชื่อมโยงไปยังมอญ อินเดีย เปอร์เซีย และยุโรป
2. เส้นทางบกระหว่างสุโขทัย กับหัวเมืองฝ่ายใต้ ตลาดแหลมมลายู
3. เส้นทางบกระหว่างสุโขทัย ล้านนา และหลวงพระบาง
4. เส้นทางเรือระหว่างสุโขทัยกับจีน เกาหลี ญี่ปุ่น ชาว ลังกา และอินเดีย

สินค้าเข้า สินค้าออก

การค้าขายกับจีนภายใต้เครื่องราชบรรณาการจีนมักพระราชทานบรรณการที่ไทยไม่มี เช่น แพร เครื่องถ้วยชาม เครื่องหยก เครื่องใช้ทำด้วยกระเบื้อง เครื่องสลักทำด้วยหิน ฯลฯ ส่วนไทยก็ส่ง ข้าว ไม้พันธุ์ต่าง ๆ งามช้าง ทองคำ อำพัน นอแรด ฯลฯ (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516. น. 51-52)

การค้าขายระหว่างประเทศ นอกจากจีนแล้วยังค้าขายกับญี่ปุ่น เกาหลี ลังกา อินเดีย และ ประเทศอื่น ๆ

สินค้าออก ได้แก่ ไม้หอมสีทอง ไม้หอมสีเงิน เนื้อไม้ ไม้ฝาง ไม้แก่นดำ กฤษณา กานพลู ไม้หอม กระวาน พริกไทย ทองคำก้อน ทองคำทราย พลอยหิน ตะกั่ว งาช้าง นอรมาด หอระดาน เครื่องสังโลก เครื่องเคลือบ เครื่องดินเผา แพรลายทอง ช้าง (จดหมายเหตุจีน อังใน ขุนวิจิตรมาตรา, 2516. น. 62)

สินค้าเข้า ได้แก่ แพร เครื่องถ้วยชาม หอก เกราะ ทองแดง กำมะถัน เครื่องรัก พัด ฉาก ดาบ ญี่ปุ่น

การแลกเปลี่ยนได้กล่าวไว้ในหนังสือตำนานเงินตราว่า “ในประเทศสยามนี้ ใช้ เงิน กับ เปี้ย (หอย) เป็นเครื่องแลกเปลี่ยนซื้อขายมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย เงินนั้นหาตัวโลหะมาแต่ต่างประเทศ เอามาหล่อหลอมทำเป็นเงินตราประเทศสยามนี้เอง แต่ส่วนเปี้ยนั้นอาศัยพวกชาวต่างประเทศเที่ยวเสาะหาตามชายทะเล แล้วพามาขายในประเทศนี้รับซื้อไว้ใช้สอยเป็นเครื่องแลกเปลี่ยนในการซื้อขาย” (ตำนานเงินตรา อังใน ขุนวิจิตรมาตรา, 2516. น. 65-66)

การใช้เหรียญเงิน แล้วมีตราประทับเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยทวารวดี คงได้รับอิทธิพลจากอินเดียทั้งด้านศาสนาฮินดู และศาสนาพุทธ ตามตราประทับในเหรียญเงิน การใช้เงินตรา คงใช้ในตลาดการค้าระหว่างประเทศ หรือเมืองใหญ่ ๆ สำหรับการแลกเปลี่ยนสินค้า หรือสิ่งของจำเป็นของชาวบ้าน ก็คงใช้ระบบการแลกของต่อของ (Barter System)

การค้าสมัยกรุงศรีอยุธยา

การค้าสมัยกรุงศรีอยุธยา การค้ากับต่างประเทศในสมัยกรุงศรีอยุธยา แบ่งออกเป็น 3 ตอน

1. สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 (ค.ศ. 1350-1491) จัดเป็นการค้าตอนต้นที่ค้าขายกับจีน อินเดีย และประเทศใกล้เคียง ยังไม่ได้ค้าขายโดยตรงกับประเทศในทวีปยุโรป
2. สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ถึงแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ค.ศ. 1491-ค.ศ. 1688) สมัยนี้ได้เริ่มติดต่อค้าขายกับโปรตุเกส และชาติอื่น ๆ ในยุโรปรวมทั้งคู่ค้าเดิมในเอเชีย สมัยนี้เป็นยุคทองของการค้าระหว่างประเทศของกรุงศรีอยุธยา
3. สมเด็จพระเพทราชา ถึงเสียกรุงศรีอยุธยา (ค.ศ. 1688-1767) สมัยนี้กลุ่มคนชั้นผู้ปกครองเริ่มป้องกันความเสี่ยงจากการคุกคามของประเทศในยุโรป จึงได้ลดบทบาททางการค้า ทำให้การค้าระหว่างประเทศกับยุโรปลดน้อยลง แต่ก็ยังคงดำเนินการค้ากับประเทศในเอเชีย

การค้าขายระหว่างประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

การค้าระหว่างประเทศ เป็นการค้าของรัฐบาล หรือการค้าของพระเจ้าแผ่นดิน กรุงเทพ ได้อธิบายในแผนเศรษฐกิจ หน้า 47 ว่า (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516. น. 120-121) “การค้าส่วนใหญ่กับต่างประเทศ หรือแม้การค้าส่วนใหญ่ภายในประเทศ เป็นกรณีที่พระเจ้าแผ่นดินทรงกระทำเอง มีคลังสินค้าขึ้นอยู่ในกรมพระคลัง เป็นที่เก็บของส่วย คือของพื้นเมืองที่ไพร่ส่วยนำมาเสียให้หลวงแทนการเป็นทหาร ของส่วยเหล่านี้เมื่อรวบรวมได้มากพอเมื่อไรก็บรรทุกสำเภาหลวงไปขายต่างประเทศ รวมกับสินค้าซึ่งเจ้าพนักงานคลังสินค้าจัดซื้อหาเพิ่มเติมไว้ด้วยสมบัติแผ่นดินในเวลานั้นคือราชสมบัติพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ที่แยกเป็นพระคลังข้างที่เช่นเดิยวนี้หาไม่มี เพราะฉะนั้นการค้าของพระเจ้าแผ่นดิน ก็คือ การค้าของรัฐบาลนั่นเอง”

ถึงแม้อำนาจเบ็ดเสร็จทางด้านการค้าเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน แต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ก็มีกฎหมายบัญญัติเกี่ยวกับเรื่องแรงงาน การค้า ไว้หลายฉบับ เช่น กฎหมายลักษณะโจร กฎหมายลักษณะผัวเมีย กฎหมายลักษณะทาส กฎหมายลักษณะลักพา ฯลฯ เพื่อควบคุมการค้า

สินค้าเข้า สินค้าออก สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516. น. 231-233)

สินค้าขาออก ได้แก่ อำพัน ไม้หอม เนื้อไม้ กฤษณา เครื่องยา กระจวาน กานพลู พริกไทย ไม้ต่าง ๆ เช่น ไม้ฝาง ไม้แก่นดำ ทองคำ เงิน พลอยย ตะกั่ว งาช้าง นอระมด หอระดาม หนังสัตว์ขมด ช้าง ม้า นกยูง นกแก้ว เครื่องเคลือบ เครื่องปั้นดินเผา ฝ้าย น้ำตาล ช้าง

สินค้านำเข้า ผ้าแพรม้วน แพรดอก แพรโล่ ผ้าม้วน ผ้าลายทอง เครื่องถ้วยชาม เครื่องกระเบื้อง ดาบ หอก เกราะ ทองแดง กำมะถัน พัด ฉากญี่ปุ่น เครื่องรัก สารส้ม

การค้าขาย ใช้เงินตราเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยน เริ่มตั้งแต่เบี้ย เงินเฟื้อง เงินพดด้วง สลึง บาท ตำลึง ซึ่ง มีมาตราเทียบเงินบัญญัติไว้

สำหรับการค้าขายแบบราชบรรณาการกับจีน ได้ปรากฏหลักฐานในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516. น. 124-125)

ราชทูตไทยได้ถวายไม้ฝาง ฝ้าย ไม้หอม และสิ่งของพื้นเมือง พริกไทย ราชสำนักจีนตอบแทนด้วยแพรม้วน ผ้าม้วน เครื่องถ้วยชาม

สมัยสมเด็จพระรามาธิบดี ราชทูตไทยถวายช้าง 13 เชือก ไม้ฝาง พริกไทย ไม้หอม ของพื้นเมือง

นอกจากนี้ จดหมายเหตุจีนได้บันทึกไว้ว่า “...แผ่นดินย่งบู ปีที่ 23 (ค.ศ. 1390) เสียนหลอมา ถวายไม้ฝาง พริกไทย กรักซี่ หนึ่งแสนเจ็ดหมื่นชั่ง...” และได้บันทึกว่า เสียนหลอ มีข้าวอุดมสมบูรณ์ ถ้าส่งไปขายจีนไม่ต้องเก็บภาษี (การค้าขายของไทยสมัยโบราณ, ม.ป.ป.)

การค้าระหว่างประเทศในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น โดยยึดกรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลาง มีการค้าระหว่างประเทศทางด้านตะวันออก คือ ค้าขายกับจีน ญี่ปุ่น เกาหลี ทางทิศใต้ คือ อินโดนีเซีย มาเลเซีย ทิศตะวันตก ค้าขายกับพม่า ลังกา อินเดีย เปอร์เซีย อาหรับ และยุโรป

การค้าใช้ระบบเงินตราแลกเปลี่ยน สินค้าสำคัญของสยาม คือ เครื่องเทศ ผลผลิตจากป่าทั้งพืชและสัตว์ เช่น ไม้ฝาง ไม้กฤษณา ไม้เนื้อหอมต่าง ๆ ผลผลิตจากสัตว์ ได้แก่ หนังสัตว์ เขาสัตว์ และงา หรือนอ การค้าขายระหว่างประเทศดำเนินการด้วยกรมพระคลังสินค้า ซึ่งเป็นตัวแทนของพระเจ้าแผ่นดิน มีสิทธิในการห้ามซื้อขายสินค้าบางอย่างแก่ราษฎร ต้องขายผ่านรัฐ และกรมพระคลังมีสิทธิในการเลือกซื้อสินค้าก่อนราษฎร

สินค้าออกของไทย คือ เครื่องเทศ ผลผลิตจากป่า และทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งได้มาจากส่วยภาษี ค่าเช่า แล้วกรมพระคลังขายเป็นสินค้าออก ลักษณะการค้าขายดังกล่าวแล้ว เริ่มปรากฏหลักฐานตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาตอนต้น และพัฒนาเป็นระบบเด่นชัดยิ่งขึ้น และสิ้นสุดลงเมื่อปีค.ศ. 1855 ด้วยการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ส่งผลให้ยกเลิกระบบการค้าขายแบบเก่าตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

การค้าขายระหว่างประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง (ค.ศ. 1491-ค.ศ. 1688)

สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง เป็นยุคของการค้าและการแสวงหาอาณานิคมของประเทศในยุโรป ในสมัยการปกครองแบบราชาธิปไตย ที่ชนชั้นกลางของยุโรปมั่งคั่ง ร่ำรวย และรวมกลุ่มกันค้าขายกับต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเอเชีย การค้าขายของกลุ่มนายทุนยุโรปได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลของประเทศนั้น ทั้งในด้านความสะดวกในการค้า และพลังอำนาจทางทหารและอาวุธในการคุ้มครองการค้าของบริษัท ส่วนการค้าระหว่างประเทศของไทย พระเจ้าแผ่นดินดำเนินการค้าขายในนามของกรมพระคลังสินค้า ชาวต่างชาติอื่น ๆ มีสิทธิในการดำเนินการค้าขายได้ภายใต้กฎหมายของไทย สำหรับประชาชนหรือไพร่ ก็สามารถเก็บของป่า แสวงหาทรัพยากรภายใต้พันธนาการของรัฐ ในเรื่องส่วย ภาษี และการเกณฑ์แรงงาน ผลผลิตที่ไพร่จัดหาได้เกี่ยวกับเรื่องผลิตผลจากป่าและทรัพยากรธรรมชาติต้องขายผ่านกรมพระคลังสินค้า

การค้าขายระหว่างประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางมีความเจริญรุ่งเรืองที่สุดในประวัติศาสตร์ การค้าขายของไทย ก่อนสนธิสัญญาเบาว์ริง หรือการเข้าสู่ทุนนิยม เพราะสาเหตุ

1. มีพ่อค้าระดับประเทศ ภายใต้การสนับสนุนของรัฐเข้ามาค้าขายในกรุงศรีอยุธยาเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม

สยามเคยค้าขายกับโลกตะวันออก เช่น จีน ญี่ปุ่น เกาหลี ญี่ปุ่น เวียดนาม และซีเกดได้ เช่น ชาว มาเลย์ มา ตั้งแต่สมัยตามพรลิงค์ สังขาสูกะ และศรีวิชัย การค้ากับซีเกดตะวันตก ก็ค้าขายกับพุกาม ลังกา อินเดีย เปอร์เซีย อาหรับ และยุโรปสมัยอาณาจักรโรมัน มิใช่ยุโรปสมัยเป็นรัฐ (Nation State) ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (คริสต์ศตวรรษที่ 16-18) การค้าขายกับประเทศในยุโรปสมัยนี้เริ่มต้นจากโปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ และฝรั่งเศส

ฮอลันดา มีผลประโยชน์จากการค้าขายเครื่องเทศมากที่สุด นอกจากนี้ยังได้ผูกขาดการค้าขายหนังงาช้างจากกรมพระคลังสินค้าของไทยแต่เพียงประเทศเดียว เพื่อส่งขายญี่ปุ่น ญี่ปุ่นใช้หนังงาช้างที่ฟอกแล้วทำเสื้อเกราะของนักรบซามูไร

กรมพระคลังสินค้า พระคลังสินค้าได้เกิดขึ้นควบคู่กับกรุงศรีอยุธยามาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) เมื่อได้จัดตั้งระบบ “จตุสดมภ์ ประกอบด้วย เวียง วัง คลัง นา คลังมีหน้าที่ดูแลการเก็บรายได้ รายจ่าย และการค้า ในกฎหมายลักษณะโจร ได้กล่าวถึงอากรและส่วยดังนี้

อากร เก็บชักส่วนผลประโยชน์ที่ราษฎรทำมาหาได้ โดยประกอบการต่าง ๆ เช่น ทำนา ทำไร่ ทำสวน การจัดเก็บของป่า จับปลา ต้มกลั่นสุรา

ส่วย คือ สิ่งของที่ส่งมาแทนการเข้าเวรยาม เช่น ให้ชาวเมืองกลางส่งดีบุกสำหรับทำลูกปืน ไพร่เขตดงพญาไฟ (ดงพญาเย็น) ส่งมูลค้างคาวมาทำดินปืน

อากรและส่วยเหล่านี้เก็บไว้ที่พระคลังสินค้า เมื่อถึงฤดูกาลค้าก็ส่งไปขายให้กับพ่อค้าต่างชาติ (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516: น. 112-113)

การค้าขายทั้งภายในและภายนอกประเทศ ส่วนใหญ่พระเจ้าแผ่นดินทรงกระทำเอง มีคลังสินค้าขึ้นอยู่กับการคลังเป็นที่เก็บของส่วย คือของพื้นเมืองที่ไพร่ส่วยนำมาเสียให้หลวงแทนการเป็นทหาร ของส่วยเหล่านี้เมื่อรวบรวมได้มากเมื่อไร ก็บรรทุกสำเภาหลวงไปขายต่างประเทศ รวมกับสินค้าซึ่งเจ้าพนักงานคลังสินค้าจัดซื้อหาเพิ่มเติมไว้ด้วย เพราะฉะนั้นการค้าของพระเจ้าแผ่นดินก็คือ การค้าของรัฐบาลนั่นเอง (ครูเทพ อ่างใน ขุนวิจิตรมาตรา ,2516: น. 121)

กรมพระคลัง ซึ่งได้เริ่มต้นตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ได้ปรับปรุงแก้ไขในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (ค.ศ. 1448-1488) ได้ตราพระราชบัญญัติทำเนียบราชการ โดยแบ่งราชการออกเป็นฝ่ายทหารและพลเรือน ฝ่ายพลเรือนมีเสนาบดีจตุสดมภ์ 4 ตำแหน่งแบบเดิม กรมพระคลังสินค้ามีหน้าที่เกี่ยวกับการจัดการรักษาพระราชทรัพย์ที่ได้จากส่วยอากรและภาษีอื่น ๆ นอกจากนี้มีหน้าที่ติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ และการค้าสำเภากลาง

พันธกิจด้านการค้าขายกับต่างประเทศของกรมพระคลังสินค้า เรียกว่า ระบบผูกขาดซื้อขายสินค้าของหลวง (Royal Monopoly System) ในระบบนี้สินค้าต้องห้าม (Monopolized Goods) ราษฎรห้ามซื้อขายกันเอง ต้องขายให้หลวงเท่านั้น สินค้าเหล่านี้ ได้แก่ ดีบุก ตะกั่ว ดินประสิว ปืนไฟ กระสุน นอแรด งาช้าง ไม้หอม ไม้ฝาง ฯลฯ สำหรับพ่อค้าต่างชาติต้องขายสินค้าให้พระคลังสินค้าเลือกซื้อก่อน ที่เหลือถ้าไม่ใช่อาวุธ หรือสินค้าอันตรายก็ขายให้ราษฎร หรือพ่อค้าอิสระได้

ระบบผูกขาดซื้อขายสินค้าของหลวง ดำเนินการติดต่อตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยา และได้ยกเลิกเมื่อมีการทำสัญญาเบอร์นี (ค.ศ. 1826) และยกเลิกเด็ดขาดเปลี่ยนสู่ระบบใหม่ เมื่อทำสนธิสัญญาเบาว์ริง (ค.ศ. 1855)

สินค้าออกกรุงศรีอยุธยา

หลังจากกรุงศรีอยุธยาประกาศอิสรภาพในค.ศ. 1684 บ้านเมืองเริ่มเกิดสันติสุข ชาวยุโรปชาติอื่น ๆ เช่น ฮอลันดา อังกฤษ ก็เข้ามาติดต่อค้าขายมากยิ่งขึ้น แทนที่จะมีโปรตุเกสเพียงชาติเดียว การค้าขายได้เริ่มคึกคักมากกว่าเดิมตั้งแต่สมัยราชวงศ์สุโขทัยในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม (ค.ศ. 1611-1628) ประเทศคู่ค้ามีใหม่แต่จีน ญี่ปุ่น อินเดีย เปอร์เซีย แต่มีประเทศในยุโรปเข้ามาร่วมค้าขายด้วย “ของป่า” และ “เครื่องเทศ” คือรายได้หลักของกรุงศรีอยุธยา ของป่าและเครื่องเทศ นอกจากได้จากส่วย อากร ภาษี และค่าธรรมเนียมอื่น ๆ แล้ว ยังได้จากการค้าขายกับรัฐต่าง ๆ ที่เป็นพันธมิตรกับกรุงศรีอยุธยา เช่น ล้านนา ล้านช้าง พะโค อังวะ ฯลฯ

ป่าคือชุมทรัพย์ของสินค้าออก ผลิตผลจากป่า ได้แก่ หนังกวาง งาช้าง ช้างป่า หนังสัตว์ เขา สัตว์ ไม้ฝาง ไม้หอม กฤษณา ฯลฯ ช้างป่า เป็นสินค้าออกสำคัญ เมื่อฝึกช้างป่าให้เป็นช้างฝึก ส่งขายประเทศอินเดีย หนังกวางส่งขายญี่ปุ่น เพื่อทำเสื้อเกราะ ฝาง ต้นไม้ที่ขึ้นในป่าเต็งรัง ได้จากไพร่ส่งส่วยซื้อจากไพร่หรือเกณฑ์แรงงานตัดไม้ฝาง ไม้ฝางของไพร่จากป่าเป็นราชบรรณาการแก่ประเทศเอเชียตะวันออก และส่งเป็นสินค้าออกไปขายทั้งในเอเชียและยุโรป

ไม้ฝาง หนังกวาง จึงเป็นสินค้าออกที่มีมูลค่าสูงสุดในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่การค้าเครื่องเทศมีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยศรีวิชัย การค้าเครื่องเทศเปรียบเหมือนการค้าทองคำสีดำ ที่มีแหล่งผลิตในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และมีพ่อค้าเปอร์เซีย พ่อค้าอาหรับ เป็นพ่อค้าคนกลางส่งเครื่องเทศขายในยุโรป จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาก่อนการปฏิวัติอุตสาหกรรม

สินค้าขาออกและสินค้าขาเข้าในแผ่นดินพระเอกเทศน์ (ค.ศ. 1605-1611) จากบันทึกจดหมายเหตุของฮอลันดาและอังกฤษ มีดังนี้ (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516: น. 220-223)

สินค้าออก ได้แก่ ฝาง หนังกวาง หนั่งสัตว์ ไหมดิบ ทอง ทับทิม พลอย ข้าว พริกไทย หมาก หวาย ไม้ซุง กายาน ยาตำ แก่นคูน สีเสียด ธง ครั่งดิบ ขี้ผึ้ง ดินประสีว คราม น้ำมัน ดีบุก ดีบุกดำ เหล็ก เหล็กกล้า ตะกั่ว งาช้าง นอแรด เครื่องกระเบื้อง น้ำตาล ทรายแดง รังนก เปลือก

สินค้าเข้า สินค้าจากจีน ญี่ปุ่น ผ้าขนสัตว์ ผ้าดิบ ผ้าดอก ด้ายทอผ้า ไหมพรมแดง ผ้าอินเดีย เครื่องเทศ

การค้าขายระหว่างประเทศได้ขยายตัวออกไปทั้งซีกโลกตะวันตกและตะวันออก เริ่มจากราชวงศ์สุโขทัย แล้วขยายตัวเจริญสูงสุดในสมัยกรุงศรีอยุธยาในสมัยราชวงศ์ประสาททอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ค.ศ. 1656-1688) จดหมายเหตุของฝรั่งเศสได้บันทึกสินค้าขาเข้าและขาออกไว้ดังนี้ (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516: น. 281-285)

1. สินค้าขาออกของพื้นเมือง เฉพาะที่สำคัญ

- ข้าว ส่งเกาะชวา มลายู
- หมาก ส่งมาเก๊า กวางตุ้ง
- ฝาง ส่งจีน ญี่ปุ่น
- พริกไทย ส่ง ตังเกีย
- ไม้ซุง ส่ง มะละกา
- เนื้อไม้ ส่งอินเดีย เปอร์เซีย อาหรับ เตอร์กี โมกา
- หนั่งสัตว์ ส่งญี่ปุ่น (หนังกวาง หนั่งโค หนั่งกระบือ หนั่งเนื้อ หนั่งปลากะเบน)
- งาช้าง ส่งจีน ญี่ปุ่น
- รังนก ส่งจีน
- ดีบุก ส่งอินเดีย ตังเกีย จีน
- ตะกั่ว ส่งญวน ติมอร์

- ดินประสิว ส่งจีน ญวน
- เหล็ก ส่งมะนิลา
- ทองแดง ส่งมะลายู
- ช้าง ส่งอินเดีย
- กายาน ส่งจีน มะนิลา
- ครั่ง ส่งจีน บอนีโอ
- น้ำตาล ส่งญี่ปุ่น มะละกา

นอกจากนี้ยังมีแก่นคุณ น้ำมันสน ยางสน ยาสูบ กาแฟ ฝ้าย กระวาน รง ยางขนุนนก

2. สินค้าเข้าจากจีน และญี่ปุ่น ได้แก่ ไหมดิบ แพรชนิดต่าง ๆ ผ้าโปรง เครื่องถ้วยชาม ปอท เครื่องทองเหลือง เครื่องเหล็ก ทองขาว ทองคำ ทอแป ทองแดง สินค้าเข้าบางชนิดส่งต่อไปขายต่างประเทศด้วย

สินค้าเข้าจากแขก มีผ้าชนิดต่าง ๆ จากอินเดีย พรม น้ำหอมจากเปอร์เซีย สินค้าเข้าจากฝรั่ง มีผ้าแพร ผ้าสักหลาด ผ้าขาว ผ้าลูกไม้ หมวก ถุงเท้า เครื่องแก้ว สุรา ปืน ดาบ กระบี่

3. ของที่พ่อค้าต่างประเทศรวบรวมไว้ สำหรับส่งขาย ได้แก่

งาช้าง นอแรด หนังควาย กายาน กล้าผัก ริงนก ทับทิม รง ครั่ง ขมดเชียง จากลาวและเขมร

แพร ไหม เครื่องเรือน น้ำมันขดเงา หีบไม้ ตู เครื่องลายคราม เครื่องหอก ลับแล ของลงรัก ปิดทอง เครื่องทำครัว ใบชา รากไม้ทำยา โถมน้ำเต้า เหล็ก เงิน ทองคำ พลอย น้ำตาล จากจีน

แพร ไหม ผ้าขนสัตว์ เครื่องเรือน เครื่องลายคราม เครื่องลายน้ำทอง ทองคำ เงิน ขมดเชียง จากตังเกีย

ไหมดิบ ทองคำ เงิน งาช้าง หนังโค หนังควาย ดีบุก ฝาง ไม้ดำ หมาก เสื่อ จากญวน

ทองคำ เงิน เครื่องลายคราม ของลงรักปิดทอง หีบไม้ ตู ฉากทาน้ำมันขดเงา ทองแดง การบูร ใบชา จากญี่ปุ่น

ผ้าต่าง ๆ จากอินเดีย

การบูร ครั่ง พริกไทย ทองคำ เงิน เพชร จากบอนีโอ

ทองคำ เงิน น้ำตาล เบี้ย จากมะนิลา

ทองคำ ไม้จันทน์ รัตนก ครั่ง จากติมอร์

การค้าขายระหว่างประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางเจริญรุ่งเรืองมากที่สุด เพราะมีพ่อค้าต่างชาติเดิมซีกโลกตะวันออก เช่น จีน ญี่ปุ่น เวียดนาม และซีกโลกใต้ เช่น ชาว มลายู รวมทั้งซีกโลกตะวันตกเดิม เช่น อินเดีย ลังกา เปอร์เซีย อาหรับ และซีกโลกตะวันตกใหม่ ได้แก่ โปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส เข้ามาร่วมค้าขายด้วย ผลผลิตสำคัญของสินค้าออกคือ ผลิตผลจากป่า เช่น ไม้ฝาง ไม้หอม หนังสัตว์ ฯลฯ และเครื่องเทศ สินค้าออกดังกล่าวแล้วได้จากการค้าระหว่างกรุงศรีอยุธยากับรัฐใกล้เคียง เช่น ล้านช้าง ล้านนา อังวะ มอญ หรือหัวเมืองอื่น ๆ (ชูสิทธิ์ ชูชาติ, 2566, เพชรรุ่ง เทียน ปวีโรจน์, 2557, และวราพร ภู่งศ์พันธ์, 2562) นอกจากนี้ยังได้จากส่วยอากร ภาษี และการเกณฑ์แรงงานการค้าขายภายใต้ระบบกรมพระคลังสินค้า ซึ่งเริ่มต้นจากสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ก็ตกผลึกเป็นระบบมากยิ่งขึ้น โดยมีกฎหมายรองรับชัดเจน ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง ซึ่งเป็นยุคทองของการค้าขายระหว่างประเทศ

การค้าขายระหว่างประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย (ค.ศ. 1688-1767)

สัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ส่งผลกระทบต่อความหวาดระแวงระหว่างกลุ่มขุนนางผู้มีอำนาจ คือ พระเพทราชา กับกลุ่มพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งสนับสนุนเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ (คอนสแตนติน ฟอลคอน) ตั้วแทนการค้าของบริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษ และเป็นตัวเชื่อมสำคัญกับราชสำนักฝรั่งเศส ประกอบกับความหวาดระแวงว่าฝรั่งเศสจะยึดอำนาจการปกครอง ผลประโยชน์จากอำนาจเศรษฐกิจและการสูญเสียอำนาจทางการเมือง จึงนำมาสู่การรัฐประหารกำจัดอำนาจกษัตริย์ เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ และกลุ่มขุนนางผู้ซื่อสัตย์ต่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ค.ศ. 1688-1767)

ดังนั้น เมื่อราชวงศ์บ้านพลูหลวงขึ้นครองอำนาจ การค้าขายกับอังกฤษ ฝรั่งเศสจึงหยุดชะงัก แต่ก็มีการค้าขายกับฮอลันดา โปรตุเกส สเปน และเพิ่มมากยิ่งขึ้นกับจีน และญี่ปุ่น แต่โดยภาพรวมแล้วการค้าระหว่างประเทศก็เบาบาง เพราะขาดการสนับสนุนจากราชสำนัก อีกประการหนึ่งในสมัยราชวงศ์บ้านพลูหลวง ก็มีสงครามแย่งชิงราชสมบัติหลายครั้ง ที่สำคัญที่สุด คือ การแย่งชิงบัลลังก์ระหว่างเจ้าฟ้าเอกทัศกับเจ้าฟ้าพร (พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ)

มองสิเออร์เดอบูร์ เข้ามากรุงศรีอยุธยาปีค.ศ. 1713 ได้บันทึกไว้ว่า “ข้าพเจ้ามีความประหลาดใจมาก ที่ได้เห็นบ้านเมืองร่วรงโรยลงไปมากทั่วพระราชอาณาเขต เมืองไทยเวลานี้ไม่เหมือนกับเมืองไทยเมื่อปี 50 ปีล่วงมาแล้ว ซึ่งเป็นเวลาที่พวกเราได้มาเห็นเป็นครั้งแรก ในเวลานี้ไม่ได้

เห็นเรือต่างประเทศจำนวนมากมาย หรือเห็นเรือไทยไปมาค้าขายตั้งแต่ก่อนแล้ว” (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 36 อ้างใน ขุนวิจิตรมาตรา, 2516: น. 289-290)

เมื่อลดการค้าระหว่างประเทศ จึงส่งผลต่อความยากจนของพลเมือง มองซิเออร์ ลันเย บันทึกลงไว้ว่า “พวกราษฎร พลเมืองพากันบ่นว่าได้รับความเดือดร้อนจากรัฐบาลมากและพากันบ่นถึงความยากจน โดยมากออกจะเสียใจที่พวกฝรั่งเศสได้ไปเสียจากเมืองไทย เพราะเมื่อฝรั่งเศสอยู่ในเมืองไทย เงินทองไหลเทมา และมาในบัดนี้ ใครจะได้เห็นเงินกันเสียแล้ว” (ลันเย อ้างใน ขุนวิจิตรมาตรา, 2516: น. 288)

สาเหตุสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่อังกฤษ และฝรั่งเศสเข้ามาค้าขายในเอเชียค่อยลง อาจเกิดจาก สงคราม 7 ปี (ค.ศ. 1756-1763) ระหว่างฝรั่งเศส ร่วมกับบอสเตเรียทำสงครามกับอังกฤษ และพันธมิตร และยังมีการตั้งชาติอื่น ๆ เข้าร่วมสงครามด้วย

สำหรับฮอลันดา ก็ได้ดำเนินการค้าขายตามเช่นเดิม และได้ผูกขาดการค้าหนังกวาง หนังโค และเพิ่มการผูกขาดงาช้าง หมาก และไม้หอม เพิ่มขึ้นในสมัยพระเพทราชา

สำหรับการค้าขายกับจีน และญี่ปุ่น ก็ดำเนินติดต่อกันมาตลอดทุกรัชกาล ถึงแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ (ค.ศ. 1732-1758) และสิ้นสุดสมัยกรุงศรีอยุธยา (ค.ศ. 1767)

การค้าขายกับต่างประเทศในสมัยกรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ (ค.ศ. 1767-1855)

การเปลี่ยนศูนย์กลางการปกครองจากกรุงศรีอยุธยาสู่ธนบุรี และกรุงเทพฯ เป็นแต่เพียงการย้ายเมืองซึ่งเป็นศูนย์กลางของอำนาจ แต่ระบบการปกครองและกฎหมายรวมทั้งการค้าขายกับต่างประเทศยังคงใช้ระเบียบเดิม ตามแบบอย่างของกรุงศรีอยุธยา จึงขอบรรยายในภาพรวมร่วมกัน ระหว่างธนบุรีและกรุงเทพฯ ยุคก่อนการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ

การค้าขายกับต่างประเทศสมัยธนบุรี (ค.ศ. 1767-1782) การค้าส่วนใหญ่ธนบุรีค้าขายกับจีนเป็นหลัก เพราะสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชส่งเครื่องราชบรรณาการจนฮ่องเต้ยินยอมรับ และได้ติดต่อค้าขายสินค้าที่ธนบุรีซื้อจากจีนได้แก่ กำมะถัน กระดาษเหล็ก แผ่นทองแดง เหล็ก เป็นต้น ส่วนสินค้าออกเป็นผลผลิตจากป่า ได้แก่ ไม้ฝาง ไม้แดง ไม้ดำ พริกไทย (เสาวลักษณ์ กิจานนท์, 2563)

การค้ากับอังกฤษ เนื่องจากธนบุรีต้องการอาวุธปืนแบบยุโรป เพื่อใช้ในการป้องกันประเทศ จึงได้ติดต่อกับฟรานซิส ไลท์ (Francis Light) นายเรือพาณิชย์บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ

เพื่อขอซื้ออาวุธปืนนานาชนิด และดินปืน ดังปรากฏหลักฐานว่า “กรมการเมืองกลางซื้อปืนคาบศิลา 962 กระบอก ปืนชาติเจ้ระมัด 900 กระบอก” (เสาวลักษณ์ กิธานนท์, 2563)

การค้าขายกับอังกฤษก็เพื่อจัดหาอาวุธ ยุทธภัณฑ์ใช้ในการป้องกันประเทศ

การค้าขายกับโปรตุเกส เป็นการค้าขายระหว่างพ่อค้าโปรตุเกส และแขกมัวร์ จากเมืองกัว และเมืองสุรัตในอินเดีย

การค้าขายกับฮอลันดา พ่อค้าฮอลันดาจากชวาได้นำปืนคาบศิลาเข้ามาถวาย 2,200 กระบอก และขอซื้ออีก 500 กระบอกแลกกับไม้ฝาง ในปีค.ศ. 1771 ได้ขอซื้อปืนอีก 3,000 กระบอก นอกจากปืนแล้วยังซื้อข้าวและผ้าจากฮอลันดา (เสาวลักษณ์ กิธานนท์, 2563)

การค้าขายกับจีน พระเจ้าตากสินมหาราชได้ส่งราชทูตไปยังเมืองจีน แต่ครั้งแรกไม่ได้รับการยอมรับ เพราะพระองค์เป็นสามัญชน ต่อมาได้ส่งราชทูตอีก 3 ครั้ง คือ ค.ศ. 1775 ค.ศ. 1777 และ ค.ศ. 1778 ได้รับการยอมรับทั้ง 3 ครั้ง ราชสำนักจีนได้ออกนามพระเจ้าตากสินมหาราชว่า “เจิ้งเจา พระเจ้าแผ่นดินสยาม” (เสาวลักษณ์ กิธานนท์, 2563)

สินค้าเข้าที่ธนบุรีซื้อจากจีน ได้แก่ กำมะถัน กระจกเหล็ก แผ่นทองแดง เหล็ก ฯลฯ

สินค้าออก ได้แก่ ไม้ฝาง ไม้แดง ไม้ดำ พริกไทย

เนื่องจากประเทศอยู่ในระยะภัยสงคราม ดังนั้นสินค้าเข้าที่สำคัญ คือ อาวุธ เพื่อใช้ป้องกันประเทศ และข้าวซึ่งผลิตไม่เพียงพอในยามสงคราม และภัยพิบัติจากธรรมชาติ สำหรับสินค้าออกก็เป็นผลผลิตจากป่า และเครื่องเทศเป็นหลัก การค้าขายกับต่างประเทศ เน้นการค้าสำเภากับจีน มากกว่าประเทศอื่น ๆ เนื่องจากข้อจำกัดทางการเมืองและเศรษฐกิจของไทยขณะนั้น

สมัยรัตนโกสินทร์ (ค.ศ. 1782-1855)

การค้าขายกับยุโรปซึ่งลดน้อยลงตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาตอนปลายติดต่อกับสมัยกรุงธนบุรี และต่อเนื่องจนถึงรัตนโกสินทร์ หลังจากสร้างกรุงเทพฯ เป็นราชธานีในค.ศ. 1782 เพราะไทยกำลังสร้างราชธานีใหม่ และมีศึกสงครามกับพม่า (ค.ศ. 1785-1786) ต่อด้วยยุโรปเกิดสงครามนโปเลียนมหาราช (ค.ศ. 1803-1815) ประเทศคู่ค้าสำคัญ เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส ฮอลันดา ต้องเข้าสู่สงคราม จึงขาดการค้าขายกับประเทศทางไกลในเอเชีย

เมื่อเหตุการณ์ในยุโรปเกิดความสงบ บริษัทการค้าในยุโรป ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลของแต่ละประเทศ ก็มีความคิดในการติดต่อการค้ากับสยามอีกครั้ง เวกเซนโบรณ แต่ต้องการเปลี่ยน

ระบบการเก็บภาษี การผูกขาดซื้อขายสินค้าของหลวง ให้เป็นระบบการค้าเสรี ระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ของยุโรป แต่รัฐบาลสยามไม่เข้าใจ เกรงเสียเปรียบและต้องการยึดประเพณีแบบเดิมไว้ ข้อแตกต่างอีกอย่างหนึ่งในด้านการเมือง ประเทศยุโรป เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส ต้องการยึดอำนาจทางการเมือง ดินแดนของสยาม ซึ่งแตกต่างจากการค้าในสมัยกรุงศรีอยุธยาซึ่งเคารพอำนาจอธิปไตยมากกว่า การต่อสู้ในท่ามกลางการค้าระหว่างประเทศดำเนินติดต่อยาวมา และประสบผลสำเร็จเมื่อทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษในค.ศ. 1855 ส่งผลให้นานาประเทศยึดแนวปฏิบัติเช่นเดียวกับสนธิสัญญาเบาว์ริง สิ้นสุดยุคการค้าขายกับต่างประเทศแบบโบราณ

การติดต่อค้าขายกับชาติตะวันตก

โปรตุเกส เป็นชาวยุโรปแรกที่ได้ทุลเกล้าฯ ถวายพระราชสาส์นในปีค.ศ. 1786 และได้รับการตอบรับอย่างดี ในระยะเวลานี้ โปรตุเกสได้ยึดมาเก๊าในจีนไว้ในครอบครอง ดังนั้นการค้าก็คงเป็นการค้าขายระหว่างมาเก๊า หัวเมืองใกล้เคียงกับรัตนโกสินทร์มากกว่าค้าขายกับประเทศโปรตุเกสโดยตรง

อังกฤษ ได้ส่ง จอห์น ครอว์ฟอร์ด (John Crawford) เข้ามาในค.ศ. 1822 เพื่อเจรจาการค้ากับเมืองไทรบุรี และขอให้สยามลดอัตราอากรค่าระหว่างปากเรือของอังกฤษ แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ

ต่อมาในค.ศ. 1825 อังกฤษได้ส่ง ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี (Henry Burney) เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับสยาม และทำได้สำเร็จ นับเป็นสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการพาณิชย์ฉบับแรกที่ทำกับตะวันตกในสมัยรัตนโกสินทร์

สาระสำคัญของสัญญา กล่าวถึงการค้าระหว่างประเทศ เรืออังกฤษ หรือชาวเอเชียในบังคับของอังกฤษต้องปฏิบัติตามกฎหมายสยาม สำหรับอาวุธ จะต้องขายให้รัฐบาลสยาม ถ้ารัฐบาลไม่ต้องการให้นำออกไป ห้ามนำเข้าเปลือก ข้าวสาร ออกนอกอาณาจักรสยาม สินค้าอื่น ๆ ซื้อขายได้อย่างเสรี แต่ต้องเก็บภาษีตามความกว้างของปากเรือ (กมลวรรณ ยุทธศิลป์, 2569) ในการเก็บภาษีปากเรือ วาละ 1,700 บาท ถ้าเรือเปล่าเข้ามาซื้อสินค้า วาละ 1,500 บาท และได้ยกเลิกเมื่อทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ค.ศ. 1855 เปลี่ยนจากภาษีปากเรือเป็นภาษีขาเข้าร้อยละ 3

ต่อมาในค.ศ. 1833 ได้ทำสนธิสัญญาไมตรีและพาณิชย์กับสหรัฐอเมริกา สัญญานี้กำหนดให้เรือค้าขายของสหรัฐฯ เข้ามาค้าขายในสยามได้อย่างเสรี โดยต้องเสียภาษีปากเรือ และอนุญาตให้ชาวอเมริกันตั้งร้านค้าและที่พักได้

หลังจากทำสนธิสัญญาค้าขายแล้ว ผลปรากฏว่าในปีค.ศ. 1826 มีสินค้าขาเข้า 148,669 เหรียญ สินค้าขาออก 218,955 เหรียญ ปีค.ศ. 1841 สินค้าขาเข้ามีราคา 409,463 เหรียญ สินค้าขาออกมีราคา 229,891 เหรียญ (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516: น. 330)

สินค้าผูกขาดขาออก ได้แก่ รังนก ฝาง ดีบุก พริกไทย เร่ว เนื้อไม้ ตะกั่ว งาช้าง รง กระวาน กายาน ไข่เต่าตนุ เงินรายได้จากพริกไทย 320,000 บาท ฝางจำนวน 225,000 บาท รังนกจำนวน 100,000 บาท นอกจากนั้นเป็นเนื้อไม้ กระวาน งาช้าง รง ตะกั่ว จำนวน 100,000 บาท (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516: น. 326)

สินค้าขาเข้าในระบบผูกขาด มีปิ่น และดินปิ่น

สินค้าขาเข้าอื่น ๆ ได้แก่ แพร เสื้อผ้า ผ้าลายดอกไหม เครื่องถ้วยชาม เครื่องลายคราม ใบชา กระดาษ ผ้าขาว ผ้าขนสัตว์ ผ้าวิลาส เครื่องแก้ว ทองคำ ไหมดิบ เงิน เครื่องเทศ (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516: น.327)

นอกจากนี้ คณะทูตสหรัฐอเมริกาเข้ามาในสยามได้บันทึกว่าปีค.ศ. 1832 สินค้าออกจากลุ่มน้ำเจ้าพระยา ได้แก่ พริกไทย น้ำตาลทราย น้ำตาลกรวด ยาสูบ กระวาน ไม้กฤษณา ฝ้าย รง กระดุกสัตว์ งาช้าง หางนกยูง ขนนก เกลือ ปลาแห้ง ทองแดง ดีบุก รวมมูลค่าสินค้าออก 4.5 ล้าน ดอลลาร์ (กรมศิลปากร, 2022)

สำหรับข้าวเปลือกซึ่งปลูกมากในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา ใช้ในการบริโภคภายในประเทศ และเก็บไว้เป็นเสบียงในยามสงคราม เกิดภัยพิบัติ (กรมศิลปากร, 2022)

การค้าขายกับจีนและเอเชีย การค้าขายกับจีนมีมากกว่าประเทศอื่น ๆ ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี กล่าวว่า มีสำเภากระวางเกือบ 30,000 ต้น ออกจากท่ากรุงเทพฯ ไปเมืองจีน ในปีหนึ่ง ๆ มีสำเภาจากเกาะไหหลำมาเมืองไทยตั้งแต่ 20 ถึง 45 ลำ จากเมืองท่าอื่น ๆ ในเมืองจีนตั้งแต่ 36 ลำ ถึง 50 ลำ

ทางมลายู มีสำเภามาจากกรุงเทพฯ ไปสิงคโปร์ และเกาะหมาก ปีหนึ่งตั้งแต่ 30 ถึง 40 ลำ โดยเฉพาะปีค.ศ. 1824 สำเภาบรรทุกสินค้าไทยไปสิงคโปร์ 30 ลำ มีระวางบรรทุกสินค้า 4,000 ต้น ถึง 5,000 ต้น ขากลับบรรทุกสินค้า อังกฤษและอินเดียเป็นราคา 250,000 เหรียญ

ทางญวน มีสำเภาขนาดเล็ก 20 ถึง 50 ลำบรรทุกข้าว หนังสัตว์ เหล็ก ฝาง ฯลฯ ขากลับบรรทุกเสื้อสำหรับทำใบเรือ สำเภา แพร เครื่องปั้นดินเผา และหมาก (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516: น.329)

ในหนังสือ “การค้าทางเรือสำเภา จีน - สยาม ยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น โดย เจนนิเฟอร์ เวียน คุษแมน กล่าวว่า สินค้าของสยามซึ่งเป็นที่ต้องการอย่างมากของชาวจีน ในศตวรรษที่ 19 และมีการส่งออกไปที่นั่นอย่างสม่ำเสมอ คือ ข้าว ฝ้าย พริกไทย รง ครั่ง น้ำตาล ไม้ฝาง ไม้แดง ไม้กฤษณา กระวาน ดีบุก และหนังสัตว์ นอกจากนี้ยังมีกำยาน ไม้ โก่งกาง หมาก กะปิ กระตูกสัตว์ ฝ้าย งาช้าง หนังสัตว์ เฉพาะในปีค.ศ. 1844 สำเภาหลวงของสยาม จำนวน 4 ลำ บรรทุกสินค้า 31,323.35 หาบ คิดเป็นมูลค่า 103,332 บาท (สุทธาสินี จิตรกรรมไทย เจียจันทร์พงษ์, 2568)

ส่วนสินค้าออกของจีนมาสยามระหว่าง ค.ศ. 1800-1850 ประกอบด้วยของไหมเจ้า เครื่องเคลือบจีน ภาชนะที่ทำด้วยทองแดง ทองเหลือง จานเครื่องครัว ผ้าดำ เครื่องปั้นดินเผา ฯลฯ (สุทธาสินี จิตรกรรมไทย เจียจันทร์พงษ์, 2568) สินค้าเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าผู้บริโภคซึ่งเป็นคนจีน และมีอำนาจในการซื้ออยู่ในเมืองไทยมากพอสมควร และสินค้าเหล่านี้ก็ได้จัดส่งขายเพื่อขุนนางไทยเท่านั้น ผู้บริโภคส่วนใหญ่ น่าจะเป็นคนจีน เกี่ยวกับเรื่องคนจีนในปีค.ศ. 1830 สังฆราชปาลเลอกัวซ์ ได้เดินทางมากรุงเทพฯ และได้บันทึกว่า ประชากรสยามไม่เกิน 6 ล้านคน เป็นคนจีนประมาณ 500,000 คน นอกจากนั้นเป็นลาว มลายู กัมพูชา มอญ ฯลฯ (สังฆราชปาลเลอกัวซ์, 2547: น.13)

บันทึกฉบับนี้ได้กล่าวว่า สยามมีความอุดมสมบูรณ์ มีแร่ธาตุ เช่น ทอง ทองแดง ดีบุก ตะกั่ว และเหล็ก มีผลไม้จำนวนมากชนิด เช่น มะพร้าว ลูกตาล ทุเรียน ขนุน มังคุด เงาะ มะนาว มะม่วง สากะลิ้นจี่ มะละกอ ขมิพู่ ลูกจาก กล้วย ข้าว และน้ำตาล จัดเป็นผลผลิตอันดับแนวหน้า น้ำตาลส่งไปขายต่างประเทศปีละ 30-40 ลำเรือ (เรือกำปั่น) ผลผลิตสำคัญอย่างอื่น ได้แก่ ไม้ฝาง พริกไทย ฝ้าย กาแฟ กำยาน รง ครั่ง กระวาน คราม งาช้าง หนังสัตว์ ไม้กฤษณา ดีบุก ไม้สัก น้ำมันจากมะพร้าว กระดอง เต่า ยาสูบ เปลือก ฯลฯ (สังฆราชปาลเลอกัวซ์, 2547: น.14-15)

ในด้านการค้าทางเรือระหว่างประเทศ ทุก ๆ ปีในเดือนกุมภาพันธ์เรือเดินสมุทรขนาดมโหฬารเป็นร้อย ๆ ลำ เดินทางมาจากเมืองจีน เรือกำปั่นเดินสมุทรจากอาหรับนับเป็นสิบ ๆ ลำ เรือพายขนาดใหญ่จำนวนมากมาจากนครศรีธรรมราช และรัฐต่าง ๆ ของมาเลย์เข้ามาค้าขายด้วย ในแต่ละปีกษัตริย์และเจ้านายสยามได้ส่งเรือสำเภาหรือเรือเดินสมุทรแบบยุโรปประมาณ 50 ลำไปค้าขายฝ่งจีน ปัตตาเวีย และสิงคโปร์ แต่เรือเดินสมุทรของยุโรปเข้ามาค้าขายมีน้อย เพราะอัตราค่าธรรมเนียมในการทอดสมอราคาแพง (สังฆราช ปาลเลอกัวซ์, 2567: น.15-16)

เริ่มการค้ายุคใหม่ ยกเลิกผูกขาดสินค้า

การค้าขายกับประเทศตะวันตก โดยผ่านระบบการผูกขาดซื้อขายสินค้าของหลวง (Royal Monopoly System) ซึ่งเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อเนื่องกันมาหลายร้อยปี เพราะเป็นการค้าขายในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยมีพระเจ้าแผ่นดินหรือขุนนางหรือคนชั้นพ่อค้าของยุโรป ดำเนินการค้ากับรัฐบาลสยามภายใต้ระบบพระคลังสินค้า แต่เมื่อระบบการเมืองในยุโรปเริ่มลดบทบาทของราชาธิปไตยเปลี่ยนเป็นประชาธิปไตย ขุนนางและชนชั้นกลางมีอำนาจมากขึ้น ทำให้เกิดสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาค เช่น กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล ความเสมอภาค อิสรภาพ ระบบการค้าระหว่างประเทศเปลี่ยนจากยุคพาณิชย์นิยมแบบเกาส์เสรีนิยมและตกลึกเป็นระบบทุนนิยม (Capitalism) จึงทำให้นโยบายการค้าของยุโรปภายใต้การนำของอังกฤษเปลี่ยนแปลง ประกอบกับอิทธิพลทางการเมือง การทหาร และแสนยานุภาพทางด้านอาวุธยุทโธปกรณ์ ได้เกิดนวัตกรรมที่มีแสนยานุภาพมากขึ้นกว่าเดิม จึงเป็นอำนาจต่อรองที่ทำให้กลุ่มประเทศในเอเชียต้องยอมจำนนด้วยสงคราม เช่น จีน พม่า หรือสูญเสียเอกราช จากบทเรียนดังกล่าวจึงต้องปฏิรูปเศรษฐกิจตามอังกฤษเพื่อการเอาตัวรอดและปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย

ดังนั้นการค้าขายกับต่างประเทศในระบบผูกขาดซื้อขายสินค้าของหลวงภายใต้การควบคุมดูแลของกรมพระคลังสินค้า จึงต้องยกเลิก เมื่อสยามกับอังกฤษได้ทำสนธิสัญญาเบาว์ริง หรือหนังสือสัญญาเซอยอนโบวริง ในค.ศ. 1855 โดยมีสาระสำคัญของสัญญา ดังนี้ (สนธิสัญญาเบาว์ริง, ม.ป.ป.)

- คนในบังคับอังกฤษ จะอยู่ภายใต้อำนาจควบคุมของกงสุลอังกฤษ
- คนในบังคับอังกฤษ ได้รับสิทธิในการค้าขายอย่างเสรี ในเมืองท่าทุกแห่งของสยาม

และสามารถพำนักอาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานครเป็นการถาวรได้ ภายในอาเขตสี่ไมล์ (สองร้อยเส้น) แต่ไม่เกินกำลังเรือแจวเดินทางในยี่สิบสี่ชั่วโมงจากกำแพงพระนคร คนในบังคับอังกฤษสามารถซื้อหรือเช่าสังหาริมทรัพย์ในบริเวณดังกล่าวได้ คนในบังคับอังกฤษยังได้รับอนุญาตให้เดินทางได้อย่างเสรีในสยามโดยมีหนังสือที่ได้รับการรับรองจากกงสุล

- ยกเลิกค่าธรรมเนียมปากเรือ และกำหนดอัตราภาษีขาเข้าขาออกชัดเจน

อัตราภาษีขาเข้าของสินค้าทุกชนิด กำหนดไว้ที่ร้อยละ 3 ยกเว้นสินค้าที่ไม่ต้องเสียภาษี แต่ต้องขายให้กับเจ้าภาษี ส่วนเงินทองและข้าวของเครื่องใช้ของพ่อค้าไม่ต้องเสียภาษี

สินค้าส่งออกให้มีการเก็บภาษีชั้นเดียว โดยเลือกที่จะเก็บภาษีชั้นใน (จับกอบ ภาษีป่า ภาษีปากเรือ) หรือภาษีส่งออก

- พ่อค้าอังกฤษได้รับอนุญาตให้ซื้อขายโดยตรงได้กับเอกชนสยาม โดยไม่มีผู้ใดผู้หนึ่งขัดขวาง
- รัฐบาลสยามสงวนสิทธิในการห้ามส่งออกข้าว เกลือ และปลา เมื่อสินค้าดังกล่าวมีที่พำนักจะขาดแคลนในประเทศ

หลังสนธิสัญญาเบาว์ริง เป็นสนธิสัญญาการค้าเสรีแบบสิทธิทุนนิยม ที่เกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศไทย ทำให้สยามต้องเปิดการค้าเสรีโดยไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง (กรมพระคลังสินค้า) ชาวต่างชาติ และชาวไทยซื้อขายได้อย่างเสรี คนในบังคับต่างชาติมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขต สามารถซื้อหรือเช่าอสังหาริมทรัพย์ พักอาศัย และเดินทางในสยามได้อย่างเสรี ยกเลิกค่าธรรมเนียมปากเรือ และกำหนดการเก็บภาษีขาออกขาเข้าแทน ให้เก็บภาษีขาเข้าร้อยละ 3

สนธิสัญญานี้ แม้สยามเสียเปรียบในด้านสิทธิสภาพนอกอาณาเขต แต่ในด้านเศรษฐกิจ การค้าขายเจริญรุ่งเรืองมากกว่าเดิม เกิดการขยายตัวด้านการค้าทั้งในประเทศ และระหว่างประเทศ นับตั้งแต่ได้ทำสัญญาเลิกผูกขาดสินค้า การค้าขายได้เจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่ง จดหมายเหตุของหมอบรัดเล กล่าวว่า “เรือกำปั่นใบของอเมริกันชื่อ ลักเนา เข้ามาถึงเรือพ่อค้าอเมริกันไม่ได้เข้ามาถึง 17 ปี วันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 1856 มีเรือกำปั่นพ่อค้าทอดอยู่ในแม่น้ำถึง 60 ลำ เพราะเหตุที่ได้ทำหนังสือสัญญากับต่างประเทศ การค้าขายเจริญขึ้นรวดเร็วไม่เคยมีเหมือนเช่นนี้มาก่อน” (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516: น.334)

หนังสือมหาษฎาธิเบนทร์ กล่าวว่า “ภายในเวลา 19 เดือน นับตั้งแต่วันลงนามในร่างสัญญา มีเรือลูกค้าเข้ามากรุงถึง 103 ลำ และพ่อค้าในกรุงแต่งเรือออกไปค้าขายต่างประเทศ 27 ลำ ซึ่งเป็นจำนวนมากไม่เคยปรากฏมาก่อน” ต่อมาในค.ศ. 1866 จำนวนสินค้าเข้าคิดเป็นเงิน 789,866 ปอนด์สเตอร์ลิง สินค้าออกคิดเป็นเงิน 925,818 ปอนด์สเตอร์ลิง (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516: น.334) สินค้าออกส่วนใหญ่ก็เหมือนเดิม ได้แก่ ฝาง พริกไทย น้ำตาล กระจวน เร่ว เขาสัตว์ หนังสัตว์ ไม้หอม ฯลฯ ส่วนมากเป็นผลผลิตจากป่าประเภทสัตว์และพืช

ภายในระบบการค้าขายแบบใหม่ แต่ระบบเศรษฐกิจการเมือง และสังคมไทย ก็ยังมิได้เปลี่ยนแปลงตามสนธิสัญญาการค้าที่ทันสมัย สยามเวลานั้นยังค้าขายภายใต้พันนาการของระบบไพร่และทาส พร้อม ๆ กับสามัญชนขาดเงินทุน และกลุ่มขุนนางไม่มีทุนวัฒนธรรมในการค้าขาย “สิบพ่อค้าไม่เท่าหนึ่งพญาเลี้ยง” ดังนั้นการเปิดประเทศครั้งนี้ผลประโยชน์จึงตกเป็นของราชสำนัก ขุนนาง นายทุนต่างชาติ หรือสามัญชนต่างชาติที่มีต้นทุน วัฒนธรรมในการค้าขายมากกว่าไพร่ไทยที่ยึดติดกับระบบการเกษตรเพื่อบริโภคและส่งส่วยเสียค่าเช่า และส่วนดีของสยามก็คือ การเริ่มต้นก้าวเข้าสู่ยุคใหม่ และเกิดการปรับตัวเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องตลอดคริสต์วรรษที่ 19 ติดต่อกันถึง 20 และ

ปัจจุบันรอดพ้นจากการสูญเสียเอกราชจากมหาอำนาจ ถ้าสยามไม่ยอมเปลี่ยนแปลงในเวลานั้น ก็ไม่สามารถพยากรณ์ได้ว่าวันนี้สยามจะเป็นอย่างไร การเริ่มต้นในครั้งนั้นจึงเป็นบทเรียนที่ดี สำหรับปัจจุบันและอนาคต

การสิ้นสุดการค้าไม้ฝาง

สนธิสัญญาเบาว์ริง มิได้ส่งผลให้การค้าไม้ฝางกับต่างประเทศสิ้นสุดลง แต่การค้าไม้ฝางเบาบางและยุติเนื่องจากเหตุผลหลายประการ เช่น การยกเลิกระบบจิ้มก้อง การยกเลิกระบบส่วย และไพร่ของสังคมไทย สินค้าออกใหม่ของสยาม แต่ที่สำคัญที่สุดคือการค้นพบสี่สังเคราะห์หรือสี่เคมี ในกลางคริสต์วรรษที่ 19 ซึ่งมีต้นทุนต่ำ ราคาถูก และคุณภาพดีกว่าสี่ธรรมชาติแบบเดิม ถึงแม้ว่าสี่สังเคราะห์ส่งผลทางลบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งผู้บริโภคถ้ามากเกินไปก็อันตราย กำหนด สี่สังเคราะห์สามารถทดแทนสี่ธรรมชาติได้ทั้งอุตสาหกรรมย้อมผ้า การอาหารและเครื่องดื่ม เครื่องสำอาง และงานด้านศิลปะ

เหตุผลของการสิ้นสุดการค้าไม้ฝาง

การยกเลิกระบบจิ้มก้อง ระบบจิ้มก้อง หรือเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งเกิดขึ้นครั้งแรกระหว่างจีนกับประเทศต่าง ๆ ที่ติดต่อกับชายและมีสัมพันธ์ไมตรีกันมาตั้งแต่โบราณในประวัติศาสตร์สยาม ระบบจิ้มก้องยอมรับโดยประวัติศาสตร์กระแสหลักว่าเกิดขึ้นในสมัยสุโขทัย แต่จากหลักฐานระบบจิ้มก้องได้เกิดขึ้นกับนครรัฐ หรืออาณาจักรของสยามก่อนเกิดอาณาจักรสุโขทัย

นอกจากจีนแล้ว ระบบจิ้มก้อง ได้เกิดกับประเทศต่าง ๆ ที่ติดต่อกับจีน และเป็นประเพณีของประเทศในตะวันออกที่ได้รับอิทธิพลมาจากจีนที่ได้รับอิทธิพลจากลัทธิขงจื้อและเข้าสู่ระบบการเมืองของจีน

เมื่อจีนเสื่อมอำนาจ และพ่ายแพ้สงครามฝิ่นแก่อังกฤษครั้งแรกในค.ศ. 1839-1842 ทำให้อำนาจของจีนลดน้อยลง จึงเป็นเหตุผลสำคัญทำให้สยามส่งจิ้มก้องครั้งสุดท้ายในค.ศ. 1851-1853 และได้ยกเลิกเมื่อทำสนธิสัญญาการค้าแบบเสรี (สัญญาเบาว์ริง) ในค.ศ. 1855

การลดบทบาทการค้าขายต่างประเทศกับจีน การค้าของยุโรปซึ่งลดน้อยลงตั้งแต่ตอนปลายกรุงศรีอยุธยา ติดต่อกันจนถึงก่อนทำสนธิสัญญาเบาว์ริง แต่หลังจากทำสนธิสัญญาเบาว์ริงแล้ว การค้าขายสู่ระบบเสรียกเลิกการผูกขาดซื้อขายสินค้าของหลวง ยกเลิกการเก็บภาษีค่าปากเรือวละ 1,700 บาท เป็นเก็บภาษีขาเข้าร้อยละ 3 ซึ่งลดน้อยลงกว่าเดิม จึงเป็นแรงจูงใจทำให้ชาวตะวันตกเข้ามาค้าขายมากยิ่งขึ้น ประจวบกับการขยายอำนาจและการค้าของยุโรปเข้ามาในเอเชีย จึงทำให้สยามเน้นนโยบายการค้ากับยุโรปมากยิ่งขึ้น และลดบทบาทการค้ากับจีนน้อยลง ไม้ฝาง ซึ่งเป็นราช

บรรณาการและสินค้าออกของสยามอันดับ 1 อันดับ 2 (รองจากหนังควาย) ก็เริ่มส่งออกน้อยลง และเกิดสินค้าใหม่ซึ่งเกิดจากความต้องการของตลาดใหม่เข้ามาแทนที่ เช่น ข้าวเปลือก ไม้สัก น้ำตาล ฯลฯ แทนที่ไม้ฝาง ซึ่งพ่อค้ายุโรปต้องการลดน้อยลง เพราะการปฏิวัติอุตสาหกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ส่งผลให้เกิดผลิตภัณฑ์สังเคราะห์หรือสีเคมีแทนที่สีจากธรรมชาติ และเกิดผลิตภัณฑ์ยารักษาโรค และเครื่องสำอาง แทนที่ยารักษาโรคแบบโบราณและใช้ธรรมชาติในการผลิตเครื่องสำอาง

เมื่อสยามลดบทบาทการค้าสำเภากับจีน และติดต่อค้าขายกับประเทศในยุโรปมากขึ้น ก็ทำให้ไม้ฝางซึ่งเป็นสินค้าออกสำคัญ ลดการส่งออกมากขึ้นด้วย เพราะเป็นสินค้าที่หมดยุคสมัยในการใช้ประโยชน์สำหรับประเทศในยุโรป ซึ่งเปิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม

การค้าขายกับชาวยุโรป และบุคคลในบังคับยุโรปหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง

หลังจากทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษในปีค.ศ. 1855 แล้วได้มีสหรัฐอเมริกาและชาติยุโรปอื่น ๆ เข้ามาทำสนธิสัญญาเลียนแบบสัญญาเบาว์ริง ส่งผลให้เกิดการค้าขายกับชาติตะวันตกมากยิ่งขึ้น การค้าขายระหว่างไทยกับจีนก็ซบเซาลง เพราะไทยหันมาค้าขายกับชาติตะวันตกแทน พ่อค้าชาวตะวันตกต้องการข้าวมากที่สุด รองลงมาคือไม้สักกับดีบุก แต่ไม่ต้องการของป่าแบบที่เคยขายให้จีน ไพร่ส่วยซึ่งเคยส่งของป่า เช่น ไม้ฝาง เร่ว ไม้หอม ครั่ง น้ำรัก รังนก ปีกนก งาช้าง หนังสัตว์ และเขาสัตว์ ก็ส่งส่วยแทนการเกณฑ์แรงงานลดน้อยลง และให้ไพร่ส่วยทำนาส่งข้าวเปลือก ปลูกพริกไทย หรือจ่ายเงินให้รัฐแทนการเกณฑ์แรงงานและส่วย เพราะรัฐต้องการเงินใช้ในการพัฒนาประเทศมากขึ้น

ระบบไพร่ ได้ยกเลิกเมื่อตราพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร รศ.124 (ค.ศ. 1906) เพื่อให้ไพร่มีเสรีภาพในการประกอบอาชีพ และเกิดแรงงานเสรีในระบบทุนนิยม

ในค.ศ. 1856 หนังสือ Bowring's Siam บันทึกว่า สินค้าออกมีข้าว ไม้สัก ฝาง น้ำมัน มะพร้าว น้ำตาลทราย น้ำตาลโตนด เกลือ พริกไทย กระจวาน เร่ว ครั่ง รง ดีบุก เหล็ก งาช้าง นอแรด เขากวาง เขาควายเป็นหนังสัตว์ กระดุกสัตว์ รังนก ฯลฯ (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516: น.335) อย่างไรก็ตาม สินค้าออกยังคงเป็นเหมือนเดิม คือ ประกอบด้วยผลิตผลจากป่า เครื่องเทศ แต่สินค้าออกที่มีบทบาทเพิ่มขึ้น คือ ข้าว ไม้สัก ดีบุก และรังนก ส่วนไม้ฝางยังเป็นที่ต้องการของพ่อค้ายุโรป เพราะยังไม่เกิดสีสังเคราะห์แพร่หลายในเวลานั้น

ต่อมาในปีค.ศ. 1906-1907 สินค้าเข้า 77,061,658 บาท สินค้าออก 105,859,604 บาท สยามยังได้เปรียบดุลการค้า

หนังสือ The Kingdom of Siam บันทึกว่า (ขุนวิจิตรมาตรา, 2516: น.336)

สินค้าออก ได้แก่ ข้าว ดีบุก ไม้สัก รังนก ครั่ง รง กำยาน งา พริกไทย เขาสัตว์ หนังสัตว์ ปลาสด ปลาแห้ง ปลาเค็ม หอย โค กระบือ (ไม่มีไม้ฝาง)

สินค้าขาเข้า ได้แก่ ผ้าทอ ผ้าแพร ผ้าไหม กระสอบป่าน น้ำมันปิโตรเลียม เครื่องจักร น้ำตาล สุรา ผืน

ยังค้นไม่พบหลักฐานว่า สินค้าออกไม้ฝาง ได้งดการส่งออกป้อนไร แต่หลังจากค้นพบสีสังเคราะห์ในค.ศ. 1856 และได้แพร่หลายสู่การตลาดสินค้าไม้ฝางก็มีบทบาทน้อยลง จนลดการส่งออกไปจำหน่ายในยุโรป

หลังจากเปิดการค้าขายเสรีกับชาติตะวันตก รัฐบาลสยามได้ลดบทบาทของป่า และส่งเสริมการส่งออกข้าว ไม้สัก และดีบุกแทน

การค้นพบสีสังเคราะห์ (Synthetic Colours)

การใช้สีธรรมชาติจากสัตว์ พืช ในงานศิลปะ เสื้อผ้า เครื่องประดับ และการแบ่งวรรณะ เกิดขึ้นตั้งแต่อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสองสายหรือเมโสโปเตเมีย (Mesopotamia) เมื่อ 3,500 ปีก่อนค.ศ. กระบวนการพัฒนาสีธรรมชาติได้ดำเนินการต่อเนื่องอันยาวนานจนถึงยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมปลายคริสต์วรรษที่ 18 มนุษย์ก็ยังใช้สีธรรมชาติ ต่อมาในค.ศ. 1856 Sir Wiliam Perkin นักเคมีชาวอังกฤษ ได้ค้นพบ “สีม่วง Mauveine” โดยบังเอิญระหว่างพยายามสังเคราะห์ยาควินินจากถ่านหิน (Coal tar) สีสังเคราะห์ที่เกิดขึ้นราคาถูก สีสด และย้อมติดนานกว่าสีธรรมชาติ หลังจากนั้นก็ได้สังเคราะห์สีอื่น ๆ แล้วนำมาใช้ในอุตสาหกรรมสิ่งทอ เครื่องสำอาง อาหาร เครื่องดื่ม และงานศิลปะ เนื่องจากมีคุณภาพดีกว่า และต้นทุนต่ำ

การเกิดขึ้นของสีสังเคราะห์ทางเคมี ส่งผลให้ความต้องการแก่นฝาง สำหรับย้อมสีในตลาดโลกทั้งในยุโรปและเอเชียลดลงอย่างรวดเร็ว และเลิกใช้ไม้ฝางย้อม ผ้าไหม หรือผ้าอื่น ๆ บทบาทของไม้ฝาง จึงมีประโยชน์เล็กน้อย แต่มีคุณค่าในด้านยารักษาโรคแผนโบราณ หรือใช้เล็กน้อยในสีผสมอาหารและเครื่องสำอาง บทบาทของไม้ฝางที่เคยเป็นจิมก้อง หรือเครื่องราชบรรณาการ และสินค้าออก ก็สิ้นสุดลงในท่ามกลางคุณค่าอย่างมหาศาลในปัจจุบัน ในด้านการแพทย์ ยารักษาโรค เครื่องสำอาง และสีผสมอาหารและเครื่องดื่มที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

บทที่ 6

ไม้ฝาง การสร้างนวัตกรรม

ไม้ฝาง เป็นเครื่องราชบรรณาการ และสินค้าออกของสยามมาตั้งแต่ก่อนสร้างสุโขทัยเป็นราชธานี ความมั่งคั่งยั่งยืนตั้งแต่อาณาจักรสยามโบราณจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาเกิดจากไม้ฝางผลิตผลจากป่าของแรงงานไพร่ ควบคู่กับเครื่องเทศหรือทองคำสีดำ และผลิตผลจากป่าที่ได้จากสัตว์และพืช อดีตที่รุ่งโรจน์ของสยามจึงเกิดจากไม้ฝาง และผลิตผลจากป่า ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 10 จนถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 จึงเริ่มลดบทบาทอันเกิดจากสนธิสัญญาเบาว์ริง และทวีคูณมากยิ่งขึ้น เมื่อเกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านสินค้าเข้า และสินค้าออก สินค้าออกของสยามเปลี่ยนเป็นข้าว ไม้สัก ดีบุก ผลิตผลจากป่าลดน้อยลง เพราะขาดแรงงานไพร่ สินค้าเข้าเป็นผลผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรม เช่น ผ้าสำเร็จรูป น้ำมัน ไม้ขีดไฟ เทียนไข เครื่องจักร ฯลฯ ผลผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรมมิใช่ทำให้เกิดระบบการพาณิชย์ในตัวเมืองเจริญขึ้น แต่ยังได้ทำลายระบบการผลิตของชาวบ้านแบบดั้งเดิมสูญสลายลงด้วย เช่น ชาวบ้านเลืกทอผ้า เลืกทำหัตถกรรม และการผลิตเพื่อใช้เอง หันมาบริโภคสินค้าสำเร็จรูปจากผลผลิตของโรงงานอุตสาหกรรมของยุโรป

การสร้างคุณค่าของไม้ฝาง เพื่อให้เกิดมูลค่าและคุณค่าด้วยระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) นำผลผลิตผนวกกับพื้นฐานประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ความภาคภูมิใจของคนในชาติ และทำให้ผลผลิตเกิดมูลค่าสูงพร้อมด้วยคุณค่าสามารถกระทำได้นี้

นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ทางยารักษาโรค

นวัตกรรมผลิตภัณฑ์เครื่องสำอาง

นวัตกรรมผลิตภัณฑ์สืผสมอาหารและเครื่องดื่ม

นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ในอุตสาหกรรมสีย้อมผ้า

นวัตกรรมยาสมุนไพรและสินค้าชุมชน

นวัตกรรมผลิตภัณฑ์บำรุงผิว

การสร้างไม้ฝางเพื่อปลูกพืช 3 อย่างประโยชน์ 4 อย่าง

นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ยารักษาโรค

ฝาง (Caesalpinia Sappan) รู้จักในชื่อไม้ฝาง หรือไม้บราซิล การตรวจสอบองค์ประกอบทางเคมีของไม้ฝางส่งผลให้มีการแยกสารประกอบ ฟีนอล ที่มีโครงสร้างหลายประเภท ได้แก่ แชนโทน คูมาริน ซาลิโคน ฟลาโวน โฮโมไอโซฟ งานวิจัยทางวิทยาศาสตร์ยืนยันว่า สารจากไม้ฝาง ด้านอนุมูลอิสระ ด้านแบคทีเรีย ด้านการอักเสบ ด้านรื้อรอยจากแสงแดด ลดน้ำตาลในเลือด คลายหลอดเลือด ปกป้องตับ และต้านสิว สารจากแก่นไม้ฝางปลอดภัย ไม่ก่อให้เกิดความเป็นพิษเฉียบพลัน สามารถนำไปประยุกต์ในอุตสาหกรรมอาหาร เครื่องดื่ม เครื่องสำอาง และเภสัชกรรมในการคิดค้นตัวยาใหม่ (สารบราซิลิน จากแก่นไม้ของต้น Caesalpinia Sappan และฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา (2015)

จากข้อมูลการวิจัยสนับสนุนว่า สารสกัดเมทานอลจากแก่นฝางที่มีความเข้มข้น 50 µg/ml มีฤทธิ์ยับยั้งการเจริญของเซลล์มะเร็งช่องปาก และมะเร็งปอดเซลล์เล็ก 78.08 และ 80.75 เปอร์เซ็นต์ตามลำดับ (จินทนา กาญจนกมล, 2020)

นอกจากนี้สารสกัดดังกล่าวแล้วยังสามารถออกฤทธิ์ต่อต้านแบคทีเรีย เชื้อรา เชื้อไวรัส ยีสต์ ช่วยยับยั้งเนื้องอกและช่วยกระตุ้นภูมิคุ้มกัน สารสกัดจากแก่นฝาง จากการทดลองกับหนู พบว่าสามารถลดอาการของโรคข้ออักเสบ หรือมีประสิทธิภาพในการบรรเทาอาการข้ออักเสบได้ดี แต่ต้องระมัดระวังการใช้ในขนาดที่สูง สามารถก่อให้เกิดเป็นพิษต่อตับได้ (แก่นฝางช่วยรักษาข้ออักเสบ, 2011)

ฝางมีสรรพคุณทางยาช่วยรักษาโรคผิวหนังได้ดี โดยเฉพาะผื่นคัน น้ำกัดเท้า ลดอาการอักเสบและสมานแผล เนื่องจากแก่นฝางมี Tannin และฤทธิ์ต่อต้านแบคทีเรีย วิธีการผลิต คือ ฝนแก่นฝางกับน้ำปูนใส แล้วทาบริเวณน้ำกัดเท้า

ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา แก่นฝาง ยังใช้บรรเทาอาการท้องร่วง ท้องเสีย บิด ลดน้ำตาลในเลือด ยับยั้งการสะสมไขมันในหลอดเลือด บำรุงหัวใจ รักษาโรคหัวใจ บำรุงโลหิต และการไหลเวียนของโลหิต แก้ประจำเดือนไม่ปกติ และบำรุงโลหิตในสตรีหลังคลอด

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยเกี่ยวกับสารในไม้ฝาง ส่วนหนึ่งพัฒนาเป็นเพียงการทดลองในหนูทดลอง และการใช้สืบทอดเนื่องกันมาแต่โบราณ การพัฒนางานวิจัยจากหนูทดลองสู่มนุษย์ควรดำเนินไปมากกว่านี้ และก่อให้เกิดนวัตกรรมบนพื้นฐานภูมิปัญญาเดิมที่ให้คุณค่าและมูลค่าอย่างมหาศาลในด้านเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงสิ่งแวดล้อม ดังนั้นควรมีการศึกษาวิจัย เรื่องไม้ฝาง ในเรื่อง นวัตกรรม

ผลิตภัณฑ์ยารักษาโรคอย่างกว้างขวางและเร่งด่วน เพื่อนำข้อมูลไม้ฝางจากแพทย์แผนไทย สู่วิทยาสภ
แผนปัจจุบัน และการเป็นศูนย์กลางของยารักษาโรคจากไม้ชนิดนี้ ดังนั้น นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ยารักษา
โรคจากแก่นฝาง จึงเป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาไทย ซึ่งก่อให้เกิดมูลค่าควบคู่กับ
คุณค่าและรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

ภาพที่ 6.1 แก่นฝาง

นวัตกรรมผลิตภัณฑ์เครื่องสำอาง

สารสกัดจากแก่นฝาง หรือสารบราซิลิน (Brazilin) เป็นสารธรรมชาติสีแดง มีคุณสมบัติใน
ด้านบำรุงผิว ชะลอวัย ต้านเชื้อแบคทีเรีย ป้องกันรังสี UV ลดอาการอักเสบของผิว ลดปัญหาสิว สาร
จากแก่นฝางใช้ในการผลิตครีมบำรุงผิว โลชั่น ลิปสติก ลิปปาล์ม เจล และสบู่

จากผลงานวิจัยพบว่า มาส์กลิปแบบสียึดติดทน โดยใช้สีธรรมชาติจากแก่นฝาง มีความคงตัว
และการติดทนสูงกว่าสีสังเคราะห์ สามารถต่อยอดในเชิงอุตสาหกรรมได้ (อภิญา ชมเชิงชาญ,
2024)

ครีมหมักผม เฮนน่า (Henna) ผสมน้ำแก่นฝางสกัดจากน้ำร้อน เฮนน่าและน้ำแก่นฝาง
สามารถบำรุงผม ย้อมผม ปิดผมหงอก ลดรังแค เป็นสารย้อมผมสีส้มแดง ถ้ามีการพัฒนาสามารถผลิต
เป็นยาหมักผม และย้อมผมธรรมชาติ ปราศจากสารเคมี จึงปลอดภัยทั้งผู้ใช้และสิ่งแวดล้อม

ครีมบำรุงผิว หรือครีมทาผิว โดยใช้สีแดงส้มน้ำจากแก่นฝางผสมกับมอยเจอร์ไรเซอร์
(Moisturizer) เพื่อบำรุงผิว เกิดความชุ่มชื้น ผิวนุ่มเต่ง ส่วนฝางก็มีสารกำจัดแบคทีเรีย รักษาโรค
ผิวหนังป้องกันแสงแดด นอกจากนี้การสร้างผลิตภัณฑ์ต้องมีสารตัวอื่น เช่น น้ำมันมะพร้าว น้ำมัน
เมล็ดองุ่น สารสกัดกลุ่มวิตามินซี อัลฟาอาร์บูติน (Alpha Arbutin) สารประสานเนื้อครีม

(Emulsifier) และสารกันเสีย อย่างไรก็ตามครีมทางผิวมีสารประกอบหลายสูตรแตกต่างกัน แต่ในข้อแนะนำนี้ ต้องมีสารจากแก่นฝาง มอยเจอร์เซอร์ น้ำมันเมล็ดตองุ่น สารสกัดอัลฟ่าอาร์บูตินจากพืชธรรมชาติ เช่น บลูเบอร์รี่ แครนเบอร์รี่ มัลเบอร์รี่ และลูกแพร์ นอกจากนี้จำเป็นต้องใช้อิมัลซิไฟเออร์ (Emulsifier) ทำหน้าที่สารช่วยผสมน้ำกับน้ำมัน แล้วคนจนกระทั่งของเหลวกลายเป็นครีมเหนียวข้น ถ้าต้องการเก็บไว้นานต้องใส่สารกันเสียตามข้อข้อกำหนดของความปลอดภัย

ภาพที่ 6.2 ครีมบำรุงผิว

ครีมอาบน้ำแก่นฝาง การทำครีมอาบน้ำ ประกอบด้วยหัวสบู่ (N70) 500 กรัม น้ำแก่นฝางเข้มข้น น้ำผึ้ง น้ำมะขาม หรือสมุนไพรรื่น ๆ จำนวน 3 ลิตร เทน้ำแก่นฝางและสมุนไพรร่งในหัวสบู่เติมผงฟอง 100 กรัมแล้วคนตามเข็มนาฬิกาจนเข้ากันดี ค่อย ๆ เติมเกลือแกง 200 กรัม คนจนละลายเข้ากันดีและเหนียวข้นเติมกลิ่นน้ำหอมตามใจชอบ ก็จะได้ครีมอาบน้ำ

แชมพูสระผมน้ำแก่นฝาง ใช้วิธีการทำเช่นเดียวกับครีมอาบน้ำ แต่เปลี่ยนหัวสบู่เป็นหัวแชมพู Chalo NT 8,000 จำนวน 1 กิโลกรัม น้ำต้มจากไม้ฝางและผิวมะกรูด (10 ผล) น้ำหนัก 3 กิโลกรัม ผงฟองเกลือป่น อย่างละ 100 กรัม น้ำหอม วิธีทำ นำน้ำผสมกับ Chalo NT 8000 ค่อย ๆ กวน แล้วใส่ผงฟอง กวนให้เข้ากันแล้วค่อย ๆ เติมเกลือแห้ง คนต่อไปส่วนผสมจะเหนียวขึ้น คนต่อไปอีกจนเข้ากันได้ดี แล้วเติมน้ำหอม คนให้เข้ากัน

การทำแชมพูสระผม อาจปรับเปลี่ยนสารบำรุงผมจากผิวมะกรูดเป็นว่านหางจระเข้ ลูกประคำดีควาย หรืออื่น ๆ แต่ต้องมีสารสกัดจากแก่นฝางเป็นองค์ประกอบหลัก

สบู่แก้น้ำมัน สารสกัดจากแก่นฝาง สามารถป้องกันผิวหนังจากแสงแดด และเชื้อโรคได้หลายชนิด ดังได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้นการผลิตสบู่แก้น้ำมันเพื่อการพาณิชย์ก็เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่ง เพราะประโยชน์ที่ได้นอกจากรักษาความสะอาดของร่างกายแล้ว ยังปกป้องผิวหนังจากแสงแดด และเชื้อโรค

การทำสบู่ก้อน มีส่วนประกอบคือ เบสสบู่กลีเซอรีน 500 กรัม แก่นฝางแห้ง 20 กรัม น้ำสะอาด 2 ถ้วยตวง วิธีทำ ต้มน้ำร้อนเพื่อสกัดสารจากแก่นฝาง ประมาณ 20-30 นาที (ระวังน้ำแห้ง) ต่อจากนั้นนำกลีเซอรีนใส่หม้อตุ๋นไฟอ่อน ๆ จนกลีเซอรีนละลาย แล้วเติมน้ำแก่นฝางซึ่งเคี่ยวจนเหลือ 1 ถ้วย ใส่ลงในกลีเซอรีน กวนให้เข้าเป็นเนื้อเดียวกัน นอกจากนี้อาจใส่มะขามเปียก น้ำผักข้าว หรืออย่างอื่นผสมได้ เมื่อละลายเข้ากันดีแล้ว เทใส่เบ้าหลอม ทิ้งไว้จนเย็นและแข็งตัว แกะออกได้สบู่แก้น้ำมัน

การทำลิปสติกแก่นฝาง การใช้แก่นฝางทาริมฝีปาก หรือทาแก้ม เป็นที่นิยมกันมากของสตรีในสมัยโบราณ ทั้งเอเชียและยุโรป ชาวฝรั่งเศสในราชสำนักพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ใช้สีฝางทาแก้ม และทาปากให้มีสีแดง เพื่อความสวยงามยิ่งขึ้น

การนำน้ำสกัดสีแดงส้มจากแก่นฝางผสมเป็นสีทาปาก หรือทำลิปสติก ต้องใช้วัสดุประกอบด้วย ขี้ผึ้ง 1 ส่วน น้ำมันบำรุง เช่น โจโจบาออยล์ 3 ส่วน เชียบัตเตอร์ 2 ส่วน หลอมรวมด้วยความร้อนแล้วใส่ผงสีจากแก่นฝาง หรือน้ำมันฝางเข้มข้นผสมคนเข้าด้วยกัน แล้วใช้สารประสานน้ำกับน้ำมัน (Emulsifier) เล็กน้อย เพื่อให้สีฝางเข้มข้นเข้ากับน้ำมันและขี้ผึ้ง อาจเพิ่มกลิ่นหอมเบา ๆ ด้วยวัสดุสังเคราะห์จากธรรมชาติ เช่น กลิ่นกุหลาบ

นอกจากตัวอย่างที่ยกมาแล้ว น้ำสกัดจากแก่นฝาง ยังสามารถนำมาผลิตน้ำมันตัวพา (Carrier Oil) เพื่อผสมในน้ำมันหอมระเหย เพื่อการบำรุงผิวหนังและเส้นผม น้ำมันตัวพาที่สำคัญได้แก่ น้ำมันโจโจบา น้ำมันเมล็ดองุ่น น้ำมันอัลมอนด์หวาน น้ำมันมะพร้าวสกัดเย็น เป็นต้น

นวัตกรรมสีผสมอาหารและเครื่องสำอาง

สีผสมอาหารและเครื่องสำอาง มีทั้งจากธรรมชาติและสีสังเคราะห์ หรือสีเคมี ใช้ปรับแต่งสีเพื่อให้อาหารและเครื่องสำอางมีสีสันสวยงาม สีสังเคราะห์ประกอบด้วยชนิดละลายน้ำ และชนิดละลายไขมัน ส่วนสีธรรมชาติละลายน้ำได้ดี มีแต่เพียงบางชนิดละลายในไขมันได้ เช่น แคโรทีนอยด์ในแครอท

สีจากแก่นฝาง ที่ได้จากการต้มเพื่อให้เกิดสีแดงส้มใช้แก่นฝาง 20 กรัม ต้มเดือดประมาณ 20 นาที แล้วกรองเอาแต่น้ำสี เมื่อน้ำสีเย็นก็เก็บไว้ในตู้เย็น เพื่อนำมาผสมอาหารและเครื่องสำอาง สำหรับสี

ในการผสมอาหาร ใช้ทั้งสีสังเคราะห์และสีธรรมชาติ แต่การใช้สีธรรมชาติปลอดภัยแก่ผู้บริโภค ลดต้นทุน และปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม สีสกัดจากการต้มแก่นฝาง ให้เกิดน้ำสีเข้มข้น สามารถนำไปผสมอาหารและของหวานได้หลายชนิด เช่น ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว หรือแปรรูปข้าวเป็นแป้งชนิดต่าง ๆ ก็สามารถใช้ผสมสีจากไม้ฝางได้ทุกประเภท เช่น ขนมจีน ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า ข้าวย่ำ บัวลอย ถ้วยฟู ขนมชั้น ไข่ฟูโก โมจิ ฯลฯ

การใช้สีธรรมชาติในเรื่องอาหารและเครื่องดื่ม นอกจากใช้สีจากแก่นฝางแล้ว ยังมีสีธรรมชาติอีกหลายชนิด เช่น สีจากดอกดาวเรือง ดอกอัญชัน พักข้าว มังคุดปุ่น ใบเตยหอม ฯลฯ ผสมผสานให้เกิดความสวยงาม น่ารับประทาน และสามารถจัดเป็นโทนสีพาสเทล ทั้งนี้เพราะมีแป้งข้าวเจ้า หรือข้าวเหนียวสีขาว เป็นส่วนผสมทำให้สีอ่อนขึ้นกลายเป็นสีพาสเทล เช่น สีแดงอมส้มอ่อน ๆ ของสีแก่นฝางสีม่วงอ่อนของดอกอัญชัน สีเขียวอ่อนของใบเตยหอม

ในด้านเครื่องดื่ม แก่นฝาง สามารถทำได้ทั้งเย็นและร้อน เช่น น้ำฝาง ผสมสมุนไพรรื่น ๆ เช่น น้ำยาอุทัยทิพย์ หรือน้ำฝางผสมสมุนไพรรบรรจุกาชาแบบเครื่องดื่ม หรือเครื่องดื่มร้อน ๆ เช่น ชาฝาง เป็นต้น

ภาพที่ 6.3 ชาฝาง

สีจากแก่นฝาง มีใช้ก่อให้เกิดความสวยงาม น่ารับประทานเพียงอย่างเดียว แต่น้ำสีจากฝางยังยับยั้งโรคบางชนิดและเป็นประโยชน์แก่ร่างกาย

นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ในอุตสาหกรรมสีย้อมผ้า

สีจากแก่นฝางได้นำมาใช้เป็นสีเพื่อย้อมผ้ามาตั้งแต่โบราณจากหลักฐานของจีน ได้ค้นพบว่าจีนใช้สีจากแก่นไม้ฝางย้อมผ้าไหมตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น (206 ก่อนค.ศ.-ค.ศ. 220) ไม้ฝางนำเข้ามาจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อนำไปย้อมผ้าไหมสำหรับคนชั้นสูงในราชสำนักจีน และได้เป็นสินค้าสำคัญอย่างหนึ่งของเส้นทางสายไหม

เมื่อการเลี้ยงไหม และการย้อมไหมจากจีนได้แพร่หลายเข้าสู่เกาหลีและญี่ปุ่น ทำให้ญี่ปุ่นรู้จักเลี้ยงไหม และย้อมไหมด้วยสีไม้ฝาง ในยุคอาซูกะ (Asuka Period, ค.ศ. 592-710) และได้รับความนิยมสูงสุดในยุคเฮอัน (Heian Period, ค.ศ. 794-1185) สีแดงจากไม้ฝาง เรียกว่า “ซูโอ” (SUO) จัดเป็นสีสำคัญในการย้อมเครื่องแต่งกายของขุนนางและเชื้อพระวงศ์

สีจากแก่นฝาง จึงเป็นสีย้อมผ้าที่ทำให้เกิดการแบ่งชนชั้น และความสวยงาม จึงเป็นสีที่มีคุณค่าและราคาสูง ไม้ฝางจึงเป็นสินค้าออกที่สำคัญ และเครื่องราชบรรณาการของสยาม

บทบาทของไม้ฝางในการย้อมสีสิ่งทอได้ลดน้อยลงในปัจจุบัน เพราะเกิดการสังเคราะห์สีเคมี ซึ่งมีความทนทาน สดใน ไม่ตก และที่สำคัญ คือ ราคาถูกเข้ามาแทนที่สีธรรมชาติ

การแก้ปัญหา เรื่อง การส่งเสริมสีธรรมชาติ ต้องมีการวิจัย ค้นคว้า เรื่อง สารช่วยติดสี (Mordant) เพื่อทำให้สีสดใส ติดทนนาน ลดการตกสี เข้าช่วยในการย้อมสี แต่ในปัจจุบันสารช่วยสีหลายชนิดที่นิยมใช้ในการย้อมสี ก็สามารถแก้ปัญหาลดการตกสี หรือสีติดทนนานได้

คำถามคือ อะไรคือธาตุ หรือสารประกอบที่สำคัญ ที่เข้ามาช่วยสารช่วยติดสี หรือมีส่วนสำคัญทำให้ฝายหรือผ้าที่ย้อมด้วยธาตุหรือสารประกอบที่ค้นพบทำให้สีติดทนนาน สดใส ลดการตกสี ในปัจจุบันการคัดเลือกสีธรรมชาติที่มีสารแทนนินสูง เช่น ผลมะเกลือ แก่นขนุน กาบกล้วย ฯลฯ ผสมกับสารช่วยติดสี เช่น น้ำสนิม น้ำโคลน เกลือ น้ำแก่นฝาง ฯลฯ ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาการตกสีได้

ยางกล้วยดิบ เป็นผลผลิตมาจากธรรมชาติอย่างหนึ่งที่ช่วยในการติดสี และสีย้อมไม่จืดจางง่าย แต่ก็ยังไม่ได้นำยางกล้วยมาใช้ในอุตสาหกรรมสิ่งทอ นอกจากยางกล้วยแล้ว อาจใช้ยางสะเดา ยางกระบก แต่พืชผลดังกล่าวก็มียางน้อย แตกต่างจากยางพารา เมื่อกรีดเนื้อเยื่อก็ได้ยางสีขาว ไหลรินออกมาจำนวนมาก แต่ก็ไม่สามารถใช้ประโยชน์ในอุตสาหกรรมสิ่งทอได้

ดังนั้นต้องใช้วิธีการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ เพื่อศึกษาค้นหาของพืช หรือส่วนประกอบอื่นในการย้อมสีธรรมชาติให้ติดทนนานเท่ากับสีสังเคราะห์หรือสีเคมี

ภาพที่ 6.4 ฝ่ายอัมผาง

นวัตกรรมการยาสมุนไพรและสินค้าชุมชน

อินเดีย มีระบบการแพทย์ที่เก่าแก่ระบบหนึ่งของโลก เรียกว่า ระบบการแพทย์อายุรเวท (Ayurveda) แปลว่า วิทยาศาสตร์แห่งชีวิต ระบบนี้ได้พัฒนามาก่อนพุทธกาล เป็นการผสมผสานความสมดุลของร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ โดยอิงทฤษฎีเกี่ยวกับสุขภาพและความเจ็บป่วย วิธีป้องกันและส่งเสริมสุขภาพ การรักษาสุขภาพ ในปัจจุบันเป็นการแพทย์ทางเลือกเสริม (Complementary Alternative Medicine) (The Medicine of Old India, 2013) ผลอายุรเวท ประกอบจากสมุนไพร ขมิ้น กะเพรา สะเดา ไทรผลา (มะขามป้อม สมอไทย สมอพิเภก) กิโloy บราห์มี และอชวาคันธา สมุนไพร 7 ชนิด ดังกล่าวแล้ว ช่วยลดความเครียด นอนหลับ เพิ่มความจำ ลดน้ำตาลในเลือด การไหลเวียนของโลหิต ด้านแบคทีเรีย ด้านไวรัส ด้านมะเร็ง ด้านอนุมูลอิสระ (Sharda Ayurvedic, 2024) สำหรับแก่นฝาง ถึงแม้จะไม่จัดอยู่ในสมุนไพรหลัก 7 ชนิด แต่ก็จัดอยู่ในสมุนไพรอายุรเวท

จีน ยาจีนโบราณมีส่วนผสมของแก่นฝาง หรือซุมู่ (Su' mu') มีฤทธิ์เย็น รสเค็มและเผ็ด สรรพคุณช่วยกระจายเลือดที่คั่งค้าง ลดอาการปวด ข้ำบวม แก้ประจำเดือนไม่ปกติ ช่วยลดการอักเสบในร่างกาย สำหรับยาญี่ปุ่นโบราณก็มีส่วนผสมของสมุนไพรและไม้ฝางเช่นเดียวกัน

ยาไทยโบราณ แก่นฝางเป็นส่วนประกอบของตำรับยาบำรุงโลหิตสตรี การขับประจำเดือน แก้อาการพิการ แก้อัมพฤกษ์ และบิด แก่นฝางเป็นส่วนหนึ่งของตำรับยาพระโอสถพระนารายณ์ (กรมศิลปากร, 2021) ยาหอมอินจกร

ยาต้องสุราผสมแก่นฝาง เป็นตำรายาพื้นบ้านที่นำแก่นฝางมาต้องสุราผสมกับสมุนไพรอื่น ๆ ได้แก่ จะค่าน กำลั้งเสือโคร่ง ฮ่อสะพายควาย กำลั้งช้างเผือก ดีปลี โดไม่รู้ล้ม ฯลฯ สุราจะเป็นตัวทำละลายดึงตัวยาออกจากพืชสมุนไพร และช่วยรักษาไม่ให้บูดเน่าง่าย สรรพคุณ แก้ปวดเมื่อย ปวดหลัง ปวดเอว เนื่องจากทำงานหนัก บำรุงโลหิตสำหรับสตรีหลังคลอด

ยาต้มผสมแก่นฝาง แก่นฝางสามารถต้มกับน้ำเดือด เพื่อต้มบำรุงร่างกาย และต้มกับสมุนไพรอื่น ๆ เพื่อบำรุงและป้องกันโรคที่ต่างกันออกไป เช่น ต้มกับเนื้อมะขามเปียก ผงโกศน้ำเต้า น้ำประสานทองบด แก่นแสมสาร เถาวัลย์เปรียง ใบมะค่าไก่ ใบเตย ผลมะตูม ฯลฯ การใช้สมุนไพรแต่ละชนิดขึ้นอยู่กับสูตรของตำรับยานั้น ๆ เฉพาะน้ำฝางร้อน หรือชาฝางก็มีประโยชน์ต่อร่างกาย และช่วยต่อการปรุงบริโภค แต่อย่าดื่มติดต่อกันเกินไป

ในปัจจุบันแก่นฝางยังคงใช้เป็นยาสมุนไพร เช่น ยาต้ม ยาต้องสุราผสมกับสมุนไพรอื่น ๆ และมีการผลิตผงฝางเพื่อเป็นเครื่องต้ม เช่น ชา กาแฟ โกโก้ ผักเชียงดา ฯลฯ ในตลาดนัด ในชนบทจะมีแก่นฝางจำหน่ายเป็นมัด ๆ ประมาณ 1 กำมือแก่บุคคลทั่วไป เพื่อนำไปต้มผสมยาสมุนไพร สีส้มอาหาร และเครื่องต้ม แก่นฝาง จึงยังคงเป็นสินค้าชุมชนในปัจจุบันที่ควรส่งเสริมการตลาดให้พัฒนาต่อไป

การส่งเสริมไม้ฝางเพื่อปลูกพืช 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง

ทฤษฎีของศาสตร์พระราชานำในเรื่องการปลูกป่า และการเกษตร คือ หลักการปลูกพืช 3 อย่าง เพื่อประโยชน์ 4 อย่าง กล่าวคือ ปลูกพืชไว้บริโภค ใช้สอย ขาย หรือปลูกพืชไว้ “กิน ใช้ ขาย” เป็นการปลูกพืช 3 ประเภท แต่ก็เกิดประโยชน์ 4 อย่าง นอกจากกิน ใช้ ขายแล้วยังเกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ดิน น้ำ ป่า และอากาศ

ไม้ฝาง เป็นพืชในท้องถิ่นของไทยแต่โบราณ กระจายพันธุ์เองตามธรรมชาติ ในป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ ทนต่อความแห้งแล้ง และขาดแคลนน้ำ เพราะเป็นพืชใบเล็ก คายไอน้ำน้อย และจัดเป็นพืชตระกูลถั่วที่รากบำรุงดิน ไม้ฝางเติบโตได้เร็ว ต้นมีหนาม เนื้อแข็ง แก่นสีแดง อายุประมาณ 10 ปี สามารถใช้ประโยชน์ได้ทั้งด้านเนื้อไม้และสีจากแก่นฝาง เนื้อไม้ที่แข็งใช้ประโยชน์ได้ดีในการเผา

ถ่าน ทำเชื้อเพลิง หรือวัสดุเครื่องใช้อื่น ๆ เช่น ค้ำมมิด ค้ำมจอบ ไม่เท่า เพราะเมื่อขุดถ่านแล้วจะมีสีแดง สามารถขัดเงาได้ดี

ยังไม่มีผลการวิจัยว่า ฝักอ่อน ดอกอ่อนของไม้ฝาง สามารถปรุงอาหารได้หรือไม่ ทั้งนี้เพราะ ฝักอ่อนของพืชหลาย ๆ ชนิด สามารถปรุงอาหารได้ ถ้ามีการศึกษาเรื่องนี้ก็จะทำให้ไม้ฝางมีประโยชน์ เพิ่มขึ้นกว่าเดิม

ลำต้นฝางที่มีหนาม และแตกออกเป็นกอ กอละประมาณ 5-10 ลำต้น ความสูงประมาณ 6-12 เมตร สามารถปลูกเป็นแนวรั้ว เพื่อป้องกันการบุกรุกของสัตว์ใหญ่ เช่น วัว ควาย ช้างได้ บางครั้งอาจ ตัดยอดเพื่อให้ลำต้นโตและไม่สูงจนเกินไป ใบฝางมีขนาดเล็ก ย่อยสลายง่าย จึงไม่เป็นขยะหรือใบไม้ หารบกวนชาวบ้าน เช่น ใบต้นสัก ต้นจามจุรี ต้นฝาง ถ้าปลูกในระยะชิดระหว่างกอ หรือระหว่างต้น สามารถเป็นรั้วลดหนามโดยธรรมชาติอย่างดี

ดังนั้นเกษตรกรที่ปลูกป่า ทำสวนเกษตรแบบผสมผสานสวนการเกษตรทฤษฎีใหม่ ควรปลูก ฝางไว้บ้าง เพราะเป็นพืชบำรุงดิน เป็นแนวรั้ว สืบสานมรดกและคุณค่าของวัฒนธรรมไทยเพื่อให้คน รุ่นหลังได้สืบสานต่อยอดและพัฒนาให้เกิดมูลค่าและคุณค่าต่อไป เพราะเป็นไม้ที่เจริญเติบโตเองตาม ธรรมชาติ มีประโยชน์หลายอย่างดังกล่าวมาแล้ว

ไม้ฝาง เป็นสินค้าที่ตกยุคสมัย หรือล้าหลังตั้งแต่การเกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม ประกอบกับ การเสื่อมอำนาจของจีนในคริสต์ศตวรรษที่ 19 มหาอำนาจตะวันตกขึ้นมาแทนที่ด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และอำนาจทางการเมือง จึงทำให้ระบบการค้าเปลี่ยนแปลงจากระบบเดิม อย่างไรก็ตาม ไม้ฝาง เป็นไม้ที่มีคุณค่า และมูลค่าในอดีตของสยามหลายพันปีติดต่อกันมา แต่พบกับอุปสรรคด้าน ปัญหาดังกล่าวแล้ว อย่างไรก็ตาม ถ้าได้มีการวิจัย พัฒนา ต่อยอด ให้เกิดนวัตกรรมที่สอดคล้องกับยุค สมัย และความต้องการของผู้บริโภค แล้วเพิ่มคุณค่าและมูลค่าด้วยเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) แต่ไม่ใชการสร้างพลังอำนาจละมุน (Soft Power) ก็จะทำให้ผลิตภัณฑ์จากไม้ฝาง สามารถก้าวทัน เท้าเทียม และแข่งขันได้ในโลกปัจจุบัน

นี่คือ ไม้ฝาง การสร้างสรรค์นวัตกรรมบนพื้นฐานเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ให้เกิดผลผลิตหลาย ๆ อย่างจากคุณค่าในอดีตทางสังคม และทรัพยากรธรรมชาติ

บทที่ 7

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัย เรื่อง ไม้ฝาง : จากเครื่องราชบรรณาการและสินค้าออกสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ งานวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ของไม้ฝาง สินค้าออกควบคุมรัฐสยาม และเพื่อสร้างคุณค่าของไม้ฝางในระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ การดำเนินการวิจัยใช้วิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Research) เป็นหลักในการค้นคว้าเอกสารชั้นต้น และเอกสารชั้นสอง เกี่ยวกับเรื่องไม้ฝางในอดีต ในเรื่องธรรมชาติของไม้ฝาง ประโยชน์ของไม้ฝางในอดีตและปัจจุบัน ไม้ฝางในลักษณะของเครื่องราชบรรณาการ และสินค้าออก การยกเลิกเครื่องราชบรรณาการ และจุดเชื่อมของการค้าไม้ฝาง ตลอดจนการสร้างคุณค่าของไม้ฝางจากนวัตกรรมเพื่อให้เกิดผลผลิตที่ทันสมัย ก้าวทันโลก ภายใต้เงื่อนไขของระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์

สรุปผล

ผลการวิจัยค้นพบว่า บทบาทสำคัญของไม้ฝางในอดีต ตั้งแต่สุโขทัย ถึง รัตนโกสินทร์ ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ไม้ฝางเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความมั่นคงและเอกราชทางการเมือง ควบคู่กับความมั่งคั่ง ยั่งยืนของเศรษฐกิจสยามให้รุ่งโรจน์ ตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ ตามเวลาที่ได้กล่าวมาแล้ว

ในด้านความมั่นคงด้านการเมือง ในการติดต่อกับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียง โดยเฉพาะจีน ได้มีวัฒนธรรมทางการเมืองที่มีรากฐานมาจากลัทธิขงจื้อที่ทรงยกย่องให้จักรพรรดิเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจสูงสุด เจ้าผู้ครองเมืองหรือประเทศใกล้เคียงต้องยอมอยู่ใต้แนวคิดดังกล่าวแล้ว คือ การยอมรับประมุขสูงสุดของจีนว่ามีอำนาจ บารมีเหนือดินแดนของตนเอง ต้องแสดงออกโดยการแสดงความจงรักภักดี โดยการถวายเครื่องราชบรรณาการทุก ๆ 3 ปี หรือแล้วแต่กำหนด เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงดินแดนใหม่ก็ต้องเข้ามาถวายความจงรักภักดี หรือส่งทูตพร้อมราชบรรณาการ ส่วนจีนก็จะปกป้องคุ้มครองความปลอดภัย และตอบแทนเครื่องราชบรรณาการให้เช่นกัน

เครื่องราชบรรณาการ ประกอบด้วยสิ่งของมีค่า เช่น เครื่องทองคำ สมุนไพร ของป่า เช่น ไม้ฝาง ไม้หอม พริกไทย กานพลู การบูร ช้าง นอแรด ฯลฯ ราชบรรณาการจากจีน ได้แก่ ผ้าไหม ผ้าแพร เครื่องลายคราม ฯลฯ การส่งเครื่องราชบรรณาการ หรือจิ้มก้อง เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น (206 ปีก่อนค.ศ. 220) จนถึงราชวงศ์ชิง (ค.ศ. 1644- 1911) สยามได้ยกเลิกจิ้มก้องเมื่อมีการทำสนธิสัญญา

เบาว์ริง ค.ศ. 1855 ทั้งนี้เพราะจีนเริ่มเสื่อมอำนาจ ถูกชาติตะวันตกกรูกราน ชาติตะวันตกได้แผ่อิทธิพลทางการเมือง และเศรษฐกิจเข้าสู่สยาม ทำให้สยามต้องเลิกระบบการค้าขายแบบผ่านกรมพระคลังสินค้า หรือระบบผูกขายซื้อขายสินค้าของหลวง อนุญาตให้ชาวต่างชาติค้าขายกับคนไทยได้โดยตรง ยกเว้นอาวุธ และสินค้าต้องห้ามที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงของประเทศ

ในด้านสินค้าออก ไม้ฝาง เป็นสินค้าออกสำคัญมาตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัย การค้าขายทางทะเลของอาณาจักรภาคใต้ เช่น ลังกาสูกะ ตามพรลิงค์ ศรีวิชัย และเชื่อมต่อมาถึงดินแดนภาคกลาง คือ ทวารวดี ซึ่งได้ค้าขายกับซีกโลกตะวันออก คือ จีน เกาหลี ญี่ปุ่น เวียดนาม เจนละ และตอนใต้ คือ ขวา มลายู ทิศตะวันตก พุกาม มอญ ลังกา อินเดีย เปอร์เซีย อาหรับ และดินแดนในยุโรป สินค้าสำคัญในการค้าขาย คือ ผลผลิตจากป่า และเครื่องเทศ หรือทองคำสีดำ ซึ่งเป็นทรัพยากรท้องถิ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สินค้าออกสำคัญจากอาณาจักรศรีวิชัย และทวารวดี ได้แก่ เครื่องเทศ ผลผลิตจากป่า เช่น ไม้หอม ยางไม้ เนื้อไม้ เพื่อประกอบการผลิตยารักษาโรค และย้อมสี ไม้ฝางสามารถตอบสนองความต้องการในเรื่องยารักษาโรค และย้อมสี ได้อย่างดี อีกอย่างหนึ่ง จีน รู้จักใช้สีไม้ฝางย้อมผ้าตั้งแต่ราชวงศ์ฮั่น (206 ก่อนค.ศ.-ค.ศ.220) ไม้ฝางได้นำมาจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อนำไปย้อมผ้าไหมสำหรับคนชั้นสูงในราชสำนักจีน

ส่วนญี่ปุ่น เมื่อการเลี้ยงไหมผ่านเกาหลี เข้าสู่ญี่ปุ่น ทำให้ญี่ปุ่นรู้จักเลี้ยงไหม และใช้ไม้ฝางย้อมไหม ในยุคอาซูกะ (Asuka Period, ค.ศ. 592-710) และได้รับความนิยมสูงสุดในยุคเฮอัน (Heian Period, ค.ศ. 794-1185) สีแดงจากไม้ฝางเรียกว่า “ซูโอ” จัดเป็นสีสำคัญในการย้อมเครื่องแต่งกายของขุนนางและเชื้อพระวงศ์

นครรัฐ หรืออาณาจักรสำคัญของภาคใต้ เช่น อาณาจักรลังกาสุกะ (ศตวรรษที่ 2-15) ตามพรลิงค์ (ศตวรรษที่ 2-14) มีการบันทึกจากหลักฐานของจีนว่าได้มีการติดต่อค้าขายกับปัตตานี นครศรีธรรมราช พังงา สุราษฎร์ธานีในปัจจุบัน และต่อมาจีนก็ได้มีการบันทึกติดต่อค้าขายกับศรีวิชัย และทวารวดี ประกอบกับจีนรู้จักใช้สีจากไม้ฝางย้อมผ้าไหม ในราชวงศ์ต่อมา เช่น ราชวงศ์สุย (ค.ศ. 581-618) ราชวงศ์ถัง (ค.ศ. 618-906) สมัยห้าราชวงศ์ (ค.ศ. 907-960) สมัยราชวงศ์ซ่ง (ค.ศ. 960-1279) ไม้ฝางจึงมีบทบาทสำคัญในการย้อมผ้าไหมที่ได้รับทั้งจากด้านการจี้มก้อง และการค้าสำเภากับจีน และต่อมาก็ได้เข้าสู่ญี่ปุ่น ซึ่งเป็นเวลาที่เกิดขึ้นก่อนสุโขทัยเป็นราชธานีในคริสต์ศตวรรษที่ 13

ดังนั้นการค้าไม้ฝางกับจีน และญี่ปุ่น รวมทั้งประเทศอื่น ๆ ในแถบตะวันออก จึงเกิดขึ้นก่อนสมัยสุโขทัย เพราะมีบันทึกจากจีน และประเทศอื่น ๆ เกี่ยวกับเรื่องการค้าขาย และการส่งราชบรรณาการ

สินค้าออกไม้ฝาง เริ่มมีบทบาทสำคัญมากขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น และมีบทบาทสูงสุดเป็นสินค้าออกอันดับ 1 หรือ 2 สลับกับหนังงาช้าง ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง เมื่อเริ่มมีการค้าขายกับโปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ และชาวยุโรป ชาติอื่น ๆ ยุคของการค้าขายระหว่างประเทศเกิดขึ้นในสมัยราชวงศ์ปราสาททอง และลดน้อยลงในสมัยราชวงศ์บ้านพลูหลวง เนื่องจากพระเพทราชา และกลุ่มเจ้านายผู้มีอำนาจ เกรงว่าฝรั่งเศสและชาติยุโรปอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องกับอำนาจอิทธิพลของสยามมากเกินไป และมีการกำจัดขุนนางกลุ่มราชวงศ์ปราสาททอง ที่เชี่ยวชาญด้านการค้าระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับซีกโลกตะวันตก

ระบบพระคลังสินค้า หรือระบบผูกขาดซื้อขายสินค้าของหลวง ได้ปรากฏขึ้นในกฎหมายกรุงศรีอยุธยาครั้งแรกตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) และค่อย ๆ เติบโตยิ่งขึ้น จนเกิดกรมห่าขายติดต่อกับเอเชีย กรมห่าขายติดต่อกับแขกและฝรั่ง เกิดระบบผูกขาดสินค้าของหลวง หรือ ระบบพระคลังสินค้าอย่างเด่นชัด เมื่อมีการค้าขายกับยุโรปในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางและใช้ปฏิบัติติดต่อด้านการค้าระหว่างประเทศ จนยกเลิกสมัยทำสนธิสัญญาเบาว์ริง (ค.ศ. 1855)

อย่างไรก็ตามสรุปได้ว่า ระบบกรมพระคลังสินค้าเริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น และปรากฏเด่นชัดขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางในราชวงศ์ปราสาททอง ซึ่งมีการค้าขายกับต่างประเทศ ทั้งยุโรป อาหรับ เปอร์เซีย อินเดีย ชาว มลายู ญี่ปุ่น จีน ฯลฯ มากยิ่งขึ้น และเป็นยุคทองของการค้าที่ผ่านระบบพระคลังสินค้า

ผลของการค้าขาย โดยระบบผูกขาดสินค้าของหลวง ทำให้ราชอาณาจักรสยามรุ่งเรือง มั่งคั่ง ยั่งยืน ดังปรากฏโบราณสถาน และศิลปวัตถุ ให้ประจักษ์ดังปัจจุบันนี้ แต่จุดอ่อนที่ทำให้อาณาจักรสยามล่มจม คือ ปัจจัยภายในประเทศเกี่ยวกับเรื่องการแย่งราชสมบัติ ทำให้ประเทศเพื่อนบ้านเห็นจุดอ่อนแล้วถือโอกาสรุกรานอาณาจักรสยาม นี่คือบทเรียนสำคัญของการสูญเสียเอกราช ครั้งที่ 1 เพราะเกิดจากการขัดแย้งแย่งชิงราชสมบัติระหว่างราชวงศ์อู่ทองและสุวรรณภูมิ เป็นสาเหตุเบื้องต้นสำหรับการสูญเสียเอกราชครั้งที่ 2 ก็เกิดจากการแย่งชิงราชสมบัติในราชวงศ์บ้านพลูหลวงด้วยตนเอง

การค้าขายระหว่างประเทศในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย และต้นรัตนโกสินทร์ (ค.ศ. 1782-1826) ก่อนทำสนธิสัญญาเบอร์นี (Burney Treaty) ส่วนมากค้าขายกับทางเอเชีย มียุโรปบ้าง

ได้แก่ ชาตียอลันดา ส่วนชาติอื่นมีน้อย เนื่องจากการปิดประเทศของญี่ปุ่นในปีค.ศ. 1635-1854 ห้ามคนญี่ปุ่นออกนอกประเทศและจำกัดการค้ากับต่างชาติ ยกเว้นจีนกับฮอลันดา ต่อมาได้เกิดสงครามนโปเลียนในยุโรป (ค.ศ. 1803-1815) ทำให้การค้ากับอังกฤษ ฝรั่งเศส และยุโรปชาติอื่น ๆ กับสยามต้องหยุดชะงัก เสร็จสงครามนโปเลียน จึงได้เริ่มติดต่อค้าขายอีกครั้งหนึ่ง

การค้าไม้ฝางกับชาวต่างประเทศ ได้สิ้นสุดลงมิใช่สนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นสาเหตุหลัก หลังจากเปลี่ยนระบบการค้าขาย และการเก็บภาษีแล้ว ไม้ฝางก็ยังเป็นสินค้าออก หนังสือ Bowring's Siam ปี ค.ศ. 1856 บันทึกว่าสินค้าออกสยามยังมี ไม้ฝาง พริกไทย กระวาน เร่ว ครั่ง เขากวาง หนังสัตว์ งาช้าง ดีบุก ฯลฯ และมีข้าว ไม้สัก เพิ่มขึ้น

ต่อมาในปีค.ศ. 1906-1907 หนังสือ The Kingdom of Siam ได้บันทึกว่า สยามยังได้เปรียบดุลการค้า สินค้าออกที่สำคัญ ได้แก่ ข้าว ดีบุก ไม้สัก รังนก ครั่ง พริกไทย เขาสัตว์ หนังสัตว์ ฯลฯ แต่ไม่ปรากฏไม้ฝาง เป็นสินค้าส่งออก

เหตุผลสำคัญของการยกเลิกไม้ฝางเป็นสินค้าออก สาเหตุสำคัญมากจากการประดิษฐ์คิดค้นสีสังเคราะห์ในค.ศ. 1856 โดย Sir William Perkin ทำให้อุตสาหกรรมทอผ้า ย้อมผ้าด้วยสีสังเคราะห์ ซึ่งสวยงาม ติดทนทาน สีไม่ตก ราคาประหยัดกว่า นี่คือเหตุผลสำคัญที่สุดในการยกเลิกการส่งไม้ฝางขายต่างประเทศ

การสร้างคุณค่าของไม้ฝางในระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์

ผลการวิจัยค้นพบว่า เนื้อหาสาระ (Content) ของไม้ฝางเกิดจากประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของสยามอันยาวนานติดต่อกันมาหลายพันปี ก่อนสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี เนื้อหาสาระดังกล่าวมีคุณค่าในการเกิดความภาคภูมิใจในความเป็นชาติไทยที่มีความเจริญรุ่งเรือง สามารถใช้ความคิดริเริ่ม (Creative) ในการนำเทคโนโลยีมาสร้างผลผลิตหรือนวัตกรรม (Innovation) ที่มีคุณค่าและมูลค่าสนองตอบความต้องการผู้บริโภค โดยผ่านกลไกการตลาดได้

นวัตกรรมจากไม้ฝาง ที่ค้นพบจากงานวิจัยมีดังนี้

นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ยารักษาโรค จากผลงานวิจัยทางวิทยาศาสตร์ ค้นพบว่า ไม้ฝาง มีสารประกอบหลายชนิด ได้แก่ บราซิลลิน (Brazilin) ฟลาโวนอยด์ (Flavonoids) โปรโตแซปปานิน (Protosappanins) แทนนิน (Tannins) สารประกอบดังกล่าวมีฤทธิ์ในการต้านเซลล์มะเร็ง อนุมูลอิสระ ปกป้องเซลล์ถูกทำลาย ยับยั้งเชื้อแบคทีเรีย ไวรัส และรา บำรุงโลหิตสตรี ลดความดันโลหิต

ป้องกันโรคท้องร่วง ฯลฯ ประโยชน์ของสารเหล่านี้สามารถสังเคราะห์เป็นยารักษาโรค ก็จะเกิดคุณค่า และมูลค่ามหาศาล แต่ในปัจจุบันมีการทดลองเฉพาะสัตว์ทดลอง (หนู) จึงควรเร่งพัฒนาการวิจัยสู่ มนุษย์ต่อไป

นวัตกรรมผลิตภัณฑ์เครื่องสำอาง

สารบราซิลิน เป็นสารบำรุงผิว ชะลอวัย ด้านแบคทีเรีย ป้องกันรังสี UV ลดการอักเสบ ลดสิว สามารถผลิตเครื่องสำอาง เช่น โลชั่น ครีมบำรุงผิว ครีมหมักผม ลิปสติก ลิปปาล์ม เจลและสบู่นวด สบู่ก้อน

นวัตกรรมสีผสมอาหาร และเครื่องดื่ม

แก่นฝางสามารถสกัดสีเป็นสีผสมอาหารและเครื่องดื่มบริโภคอย่างปลอดภัย และเกิดสี สวยงามน่ารับประทาน ในด้านอาหารใช้น้ำสีหุงข้าวเจ้า ผลิตเส้นขนมจีน ข้าวยา ขนมบัวลอย ขนม ถ้วยฟู ขนมชั้น โมจิ ไคฟูกุ ฯลฯ ในด้านเครื่องดื่ม ผลิต น้ำยาอูทัยทิพย์ น้ำฝางเย็น น้ำฝางร้อน หรือชา ฝาง

นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ในอุตสาหกรรมสีย้อมผ้า

การใช้สีจากแก่นฝางเป็นสีย้อมผ้า ต้องแก้ปัญหาเรื่องการตกของสี เพราะสีแก่นฝางไม่ติดทน นาน ถ้าซักน้ำบ่อย ๆ ต้องหาสารช่วยติดสี หรือสร้างสารช่วยติดสีผสมในสีของแก่นฝาง จึงควรจะใช้ กับผ้าซึ่งไม่ซักล้างบ่อย ๆ เช่น ผ้าคลุมไหล่ ผ้าคลุมผม ผ้าพันคอ ผ้าปูโต๊ะ ฯลฯ แต่ไม่ควรใช้กับ ผ้าเช็ดหน้า เสื้อผ้า ซึ่งต้องทำความสะอาดบ่อย ๆ

นวัตกรรมยาสมุนไพร และสินค้าชุมชน

จากระบบการแพทย์อายุรเวทของอินเดียโบราณได้แพร่หลายเข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้เกิดยาสมุนไพร ซึ่งมีทั้งยาต้ม ยาดอง ยาเม็ดผสมน้ำผึ้ง และน้ำมันนวดชา ในแพทย์แผนไทย ปัจจุบันก็ยอมรับพื้นฐานเหล่านี้และผลิตยาจากตำรับแพทย์แผนไทย เพื่อจัดจำหน่าย

ในประเทศจีนโบราณก็ยอมรับส่วนผสมของแก่นฝาง หรือชุมู่ เป็นยารักษาโรคมะเร็งโบราณ และแพร่หลายสู่ประเทศในเขตวัฒนธรรมของจีน เช่น เกาหลี ญี่ปุ่น และชาติอื่น ๆ

ในปัจจุบัน แก่นฝาง ยังคงใช้เป็นยาสมุนไพร เช่น ยาต้ม ยาดองสุรา ผสมกับสมุนไพรอื่น ๆ มีการผลิตผงฝางเพื่อเป็นเครื่องดื่ม

การส่งเสริมปลูกไม้ฝางเพื่อปลูกพืช 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง

ไม้ฝางเป็นพืชในท้องถิ่น ขึ้นอยู่ในป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณทนต่อความแห้งแล้ง ขาดแคลนน้ำ เพราะเป็นพืชใบเล็ก คายไอน้ำน้อย จัดเป็นพืชตระกูลถั่วที่รากบำรุงดิน ไม้ฝางเป็นไม้แก่นสีแดง แข็ง อายุประมาณ 10 ปี ใช้ประโยชน์ได้ จึงควรปลูกไม้ฝาง ในส่วนการเกษตรผสมผสาน หรือการเกษตร ทฤษฎีใหม่ ซึ่งสวนชนิดนี้ปลูกพืชเพื่อกิน เพื่อใช้สอย และเพื่อขาย ประโยชน์อีกอย่างคือ อนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ หรือการปลูกพืช 3 อย่าง เพื่อประโยชน์ 4 อย่าง

อภิปรายผล

จากวัตถุประสงค์การวิจัยข้อ 1 เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ของไม้ฝาง สินค้าออกคู่รัฐสยาม ผลงานวิจัยที่ค้นพบ แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น คือ ไม้ฝางเป็นเครื่องราชบรรณาการเมื่อไร และการ ค้าขายไม้ฝางเป็นสินค้าออกเริ่มตั้งแต่เมื่อไร และสิ้นสุดอย่างไร

ผลการวิจัย เรื่อง ไม้ฝาง เครื่องราชบรรณาการค้นพบว่าเครื่องราชบรรณาการ หรือจิ้มก้อง เกิดจากลัทธิขงจื้อ ซึ่งยึดถือว่าจีนเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจ และมีเมืองบริวารทั้งชนชาติจีน และชาติ อื่น ๆ ต้องแสดงความจงรักภักดี โดยการถวายเครื่องราชบรรณาการ และได้รับความคุ้มครองจากจีน เป็นพันธมิตรติดต่อกันซึ่งกันและกัน ระบบจิ้มก้องได้เกิดขึ้นตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศขึ้น 206 ปีก่อนค.ศ.-ค.ศ. 220) และสิ้นสุดในสมัยราชวงศ์ชิง (ค.ศ. 1644-1912) เพราะจีนเสื่อมอำนาจ และสิ้นสุดระบบกษัตริย์

การส่งจิ้มก้องระหว่างสยามกับจีน เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยราชวงศ์สุย (ค.ศ. 581-618) จักรพรรดิ สุยหยางตี้ ได้ส่งราชทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีและค้าขายยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งเมืองสิง หนคร (เกียรติกำจร มีชนอน, 2567) สมัยราชวงศ์ เหลียว (ค.ศ. 511-563) เอกสารจีนบันทึกว่า ราชทูต อาณาจักรลังกาสุกะ ส่งทูตชื่อ อชิตะ ไปเจริญสัมพันธไมตรีกับจีน และหลักฐานจดหมายเหตุ จีนได้บันทึกว่าราชทูตนครโฮลิ่ง (นครศรีธรรมราช) ได้เข้าเฝ้าจักรพรรดิฉินในค.ศ. 748 ค.ศ. 767 ค.ศ. 813 ค.ศ. 815 ค.ศ. 818 ในสมัยราชวงศ์ถัง (ค.ศ. 618-907) (อาณาจักรตามพรลิงค์, 2558) และ ต่อมาค.ศ. 1001 สมัยราชวงศ์ซ่ง (ค.ศ. 960-1279) ได้ส่งราชทูตพร้อมราชบรรณาการไปยังแผ่นดิน จีน (ประวัติจังหวัดนครศรีธรรมราช, 2551)

การค้นพบเรื่องเครื่องราชบรรณาการ ของผู้วิจัยขัดแย้งกับหลักฐานประวัติศาสตร์ไทยเดิมที่ กล่าวแต่เพียงว่า ระบบจิ้มก้อง ได้เกิดขึ้นในสมัยสุโขทัย รัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (ค.ศ. 1279-1298) ได้ส่งคณะราชทูตพร้อมเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิฉิน สมัยราชวงศ์หยวน

(ค.ศ. 1271-1368) และสิ้นสุดเมื่อจีนเริ่มเสื่อมอำนาจหลังจากพ่ายแพ้สงครามฝิ่นแก่อังกฤษ 2 ครั้ง ครั้งแรกค.ศ. 1834-1843 และครั้งที่ 2 ค.ศ. 1856-1860 สยามจึงเลิกระบบจิ้มก้อง

การค้าขายระหว่างสยามกับจีน ได้เริ่มต้นจากอาณาจักรลังกาสุกะ อาณาจักรตามพรลิงค์ในภาคใต้ของไทยพร้อม ๆ กับระบบราชบรรณาการหรือจิ้มก้อง และติดต่อถึงทวารวดี อาณาจักรศรีวิชัย สุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และรัตนโกสินทร์ สินค้าออกสำคัญ คือ ผลผลิตจากป่า เช่น ไม้ เขาสัตว์ หนังสัตว์ ฯลฯ และเครื่องเทศ ประเทศจีน และญี่ปุ่นที่ค้าขายกับอาณาจักรสยามโบราณ ไม่มีไม้ฝางและสินค้าออกดังกล่าวแล้ว แต่มีหลักฐานยืนยันว่า จีนรู้จักใช้ไม้ฝางย้อมไหมตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น (206 ก่อนค.ศ.-ค.ศ. 220) ไม้ฝางได้นำเข้าจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และอาณาจักรลังกาสุกะ อาณาจักรตามพรลิงค์ อาณาจักรทวารวดี และศรีวิชัย สินค้าออกดังกล่าวแล้วรวมทั้งไม้ฝางก็ถูกส่งเข้าสู่ประเทศจีน และทำให้จีนรู้จักไม้ฝางในการย้อมไหม สำหรับญี่ปุ่นรู้จักใช้ไม้ฝางย้อมไหมตั้งแต่ยุคอาซูกะ (Asuka Period, ค.ศ. 592-710) ก็คงได้รับไม้ฝางส่วนหนึ่งจากอาณาจักรโบราณของสยามเช่นเดียวกัน

ในสมัยสุโขทัย จดหมายเหตุจีนได้บันทึกไว้อย่างชัดเจนว่า สินค้าออกของสุโขทัยส่งขายจีน ประกอบด้วยไม้ฝาง ไม้หอม กานพลู กะวาน พริกไทย ทองคำ ตะกั่ว งาช้าง ฯลฯ (จดหมายเหตุจีน อังใน ขุนวิจิตรมาตรา, 2516: น.62)

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ งานวิจัยค้นพบว่า ไม้ฝาง ผลผลิตจากป่า และเครื่องเทศเป็นสินค้าออกสำคัญของสยาม สินค้าออกอันดับหนึ่ง อันดับสองคือไม้ฝางกับหนังกว่ง ซึ่งสลับผลัดเปลี่ยนกัน การค้าขายต้องผ่านกรมพระคลังสินค้า หรือระบบผูกขาดซื้อขายสินค้าของหลวง

การค้นพบของงานวิจัยดังกล่าวแล้วสอดคล้องกับงานวิจัยของวรพร ภู่งศ์พันธ์ (2542) นันทนา กบิลกาญจน์ (2532) พงษ์พันธ์ วงศ์หนองเตย (2559) และวรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ (2550) ซึ่งกล่าวว่า การค้าขายระหว่างประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยา มีกรมพระคลังสินค้า เป็นหน่วยงานดูแลสูงสุด แล้วแยกงานออกเป็นกรมทำขาติดต่อกับแขกอินเดียอาหรับ เปอร์เซีย และยุโรป กรมทำขายติดต่อกับจีน ญี่ปุ่น เกาหลี เวียดนาม และเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สินค้าออกสำคัญ ได้แก่ ไม้ฝาง เครื่องเทศ และผลผลิตจากป่า

เนื่องจากทำเลที่ตั้งของกรุงศรีอยุธยา เป็นศูนย์รวมสินค้าจากล้านนา ลาว หัวเมืองฝ่ายเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สินค้าซึ่งเป็นผลผลิตจากป่าและเครื่องเทศ ได้จากการค้าขายกับประเทศใกล้เคียง หัวเมืองต่าง (เพชรบุรี เทียนบุรีโรจน์, 2557) แต่ที่สร้างรายได้สูงสุด คือ ได้จากการ

ส่งส่วยของไพร่ แล้วกรมพระคลังสินค้าเก็บรวบรวมไว้ เพื่อส่งขายต่างประเทศ ระบบส่วย และการค้า กับหัวเมืองไกลชายฝั่ง ซึ่งมีระบบนิเวศเป็นป่าไม้และภูเขา ประกอบกับความมั่นคง ของราชสำนักจึง ทำให้การค้าขายระหว่างประเทศ ส่งผลให้กรุงศรีอยุธยา มั่งคั่ง ยั่งยืน และเจริญรุ่งเรือง สอดคล้องกับ งานวิจัยของปาริชาติ วิลาวรรณ (2528) เพชรรุ่ง เทียนปิวโรจน์ (2557) วราพร ภู่งค์พันธ์ (2562) และมิวเซียมสยาม พิพิธภัณฑ์การเรียนรู้ (2557)

การค้าไม้ฝางได้กระทำติดต่อกันถึงสมัยทำสนธิสัญญาเบาว์ริง (ค.ศ. 1855) การค้าไม้ฝาง อาจลดน้อยลง เพราะสยามค้าขายกับชาติตะวันตกมากขึ้นกว่าจีน และญี่ปุ่น ซึ่งต้องการไม้ฝาง แต่ ผลกระทบสำคัญที่สุดทำให้ต้องเลิกระบบการค้าไม้ฝางกับต่างประเทศ คือ การค้นพบสีสังเคราะห์ โดย วิลเลียม เฮนรีเพอร์กิน (William Henry Perkin) ในค.ศ. 1856 หลังจากนั้นการพัฒนา สีสังเคราะห์ได้พัฒนาต่อไปจนได้สีหลากหลาย และมีคุณภาพ ราคาถูก จึงทำให้เลิกการใช้ไม้ฝางในการ ย้อมสี และการค้าไม้ฝางจึงหมดความสำคัญเช่นอดีต

การสร้างคุณค่าของไม้ฝางในระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์

เนื่องจากไม้ฝางมีบทบาทต่อรัฐสยามหลายพันปีทั้งด้านการเมือง (ระบบจิ้มก้อง) เศรษฐกิจ (การค้าขาย) สังคม (ไพร่และการส่งส่วย) และสิ่งแวดล้อม (ระบบนิเวศป่า) และไม้ฝางก็ยังมีประโยชน์ ในปัจจุบัน โดยผ่านการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ จึงสามารถสร้างมูลค่าและคุณค่าของไม้ฝางขึ้นใหม่ได้ ในเรื่องนวัตกรรมยารักษาโรค เพราะไม้ฝางมีสารประกอบของสารบราซิลินและสารอื่น ๆ ในการ ป้องกันรักษาโรค ดังงานวิจัย (สารบราซิลิน, 2015) มีฤทธิ์ยับยั้งการเจริญของเซลล์มะเร็งช่องปาก และมะเร็งปอด (จันทนา กาญจน์กมล, 2020) ออกฤทธิ์ต้านแบคทีเรีย รา ไวรัส (ฝาง, 2023) และ บรรเทาการอักเสบ (แก่นฝางช่วยรักษาข้ออักเสบ, 2011)

นวัตกรรมเครื่องสำอาง สารบราซิลินจากแก่นฝาง มีคุณประโยชน์ในด้านบำรุงผิว ชะลอวัย ด้านเชื้อแบคทีเรีย ป้องกันรังสี UV ลดการอักเสบของผิว อภิญญา ชมเขียวชาญ (2024) วิจัยพบว่า น้ำแก่นฝางสามารถทำครีมหมักผม ย้อมผม ปิดผมหองได้ เป็นสารหมักผม ย้อมผมที่ปราศจากเคมี

ผลผลิตจากแก่นฝางสามารถสร้างนวัตกรรมเครื่องสำอางได้หลายชนิด เช่น สบู่เหลว สบู่ โลชั่น ครีม แชมพู ลิปสติก น้ำมันตัวพา เป็นต้น

นวัตกรรมสีผสมอาหารและเครื่องดื่ม สีผสมอาหารและเครื่องดื่มในปัจจุบันใช้สีสังเคราะห์ เป็นจำนวนมาก ดูแล้วสีสดใส ผู้บริโภควัยเด็กชอบ แต่สีสังเคราะห์ถ้าใช้ในปริมาณมากเกินไป อาจเป็น

อันตรายต่อผู้บริโภค ดังนั้นการใช้สีธรรมชาติ ซึ่งปลอดภัย ต้นทุนน้อย แสงสว่างได้ในธรรมชาติ หรือปลูกขึ้นเองก็เป็นทางเลือกที่ดีให้เกิดความปลอดภัย และประหยัดแก่ผู้ผลิต

นวัตกรรมในอุตสาหกรรมย้อมผ้า ในปัจจุบันใช้สีสังเคราะห์ เพราะประหยัด สีสวยงาม ติดทน แต่ส่งผลกระทบต่อในการทำลายดินและน้ำ การใช้สีธรรมชาติในอุตสาหกรรมย้อมผ้า ต้องมีการวิจัยประดิษฐ์คิดค้น หาสารประกอบสีธรรมชาติให้สีติดทน สีไม่ตก เมื่อซักน้ำและผงซักฟอก และตากแดด สีต้องไม่ซีดเพราะเกิดจากแสงแดด ถ้าคิดค้นนวัตกรรมสีธรรมชาติได้ ก็จะเป็นประโยชน์ต่ออุตสาหกรรมย้อมผ้า และลดมลพิษจากสีสังเคราะห์ที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติ

นวัตกรรมยาสมุนไพร และสินค้าชุมชน ไม่ฝางยังมีบทบาทในการผลิตยาสมุนไพรในปัจจุบัน เช่น ยาตองสุรา ยาต้ม ยาพอง ยาเม็ดผสมน้ำผึ้ง และสามารถผลิตสินค้าในชุมชนที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของท้องถิ่น ถ้าได้มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีหีบห่อ หรือบรรจุภัณฑ์ที่ทันสมัย ถูกสุขลักษณะ และมีการส่งเสริมการตลาดให้มากยิ่งขึ้น ผ่อนผันกฎระเบียบในการผลิตยาสมุนไพรให้แตกต่างจากกฎ ระเบียบในการผลิตยาแผนปัจจุบัน การตลาดก็จะดีขึ้น และเป็นการสืบสานต่อยอดภูมิปัญญาไทยสู่สากล

นวัตกรรมผลิตภัณฑ์จากไม้ฝางดังกล่าวมาแล้ว สอดคล้องกับหลักการของประวัติศาสตร์ (History Definition, 2022) ในการนำข้อมูลที่มีคุณค่าในอดีตมาสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ เพื่อกระตุ้นเรื่องความรักชาติ วัฒนธรรม และส่งเสริมเศรษฐกิจ ให้หลักการเล่าเรื่อง (การเล่าเรื่อง, 2021) ในผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากทรัพยากรทางปัญญาเดิมบนพื้นฐานประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม โดยใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดนวัตกรรม ในด้านสินค้าและบริการ ซึ่งสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (องค์กรมมหาชน) พ.ศ. 2561, 2561)

จากคุณค่าและประโยชน์ของไม้ฝางในอดีตดังกล่าวมาแล้ว และในปัจจุบันคุณค่าของไม้ฝางก็ได้รับการยืนยันจากผลการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ว่า มีประโยชน์ทางการแพทย์ ยารักษาโรค เครื่องสำอาง สีสันอาหารและเครื่องดื่ม การย้อมผ้า ยารักษาโรคตามหลักแพทย์แผนไทย แต่ความรู้ทางวิชาการดังกล่าวแล้ว รู้เฉพาะกลุ่มนักวิจัยที่ศึกษา มิได้แพร่หลายสู่มวลชน คนส่วนใหญ่จึงไม่รู้จักไม้ฝาง ในด้านประวัติศาสตร์และด้านการค้นคว้าทางด้านวิทยาศาสตร์ ประกอบทั้งรัฐบาลก็ขาดการสนับสนุนและส่งเสริมดังนั้นการใช้หลักการเศรษฐกิจสร้างสรรค์บนพื้นฐานการพัฒนาอย่างยั่งยืน จึงน่าจะสร้างมูลค่าและคุณค่าให้ไม้ฝางสินค้าสำคัญทางประวัติศาสตร์ของสยามได้พัฒนาต่อยอดใน

ท่ามกลางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป มีไข่มุกปล่อยให้หลุดมือ และสูญหายไปอย่างไร้คุณค่า ถ้าวัตถกรรมมิได้เกิดขึ้นจากพื้นฐานประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของสังคม มีแต่วัตถกรรมนำเข้า (Imported Innovation) เกียรติภูมิของความเป็นชาติก็จะด้อยคุณค่า และไม่เห็นความสำคัญชาติของตนเอง ส่งผลให้สังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างเลื่อนลอย ไร้ฐานรองรับ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้ ผลการวิจัยเรื่องนี้เกิดจากผลการวิจัยทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของไม้ฝาง รวมทั้งสินค้าออกอื่น ๆ ซึ่งเป็นเรื่องในอดีต แต่ที่ยังไม่สิ้นสุด คือ ไม้ฝาง ยังมีบทบาทในด้านการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ แล้วค้นพบประโยชน์ของไม้ฝางในด้านการป้องกันรักษาโรคหลายชนิด เกิดภูมิคุ้มกันในการรักษาโรค มีสารอนุมูลอิสระป้องกันโรคมะเร็ง สารจากไม้ฝางมีตัวยาทั้งด้านการรักษาโรคผิวหนังภายนอก ในการปกป้องผิวหนังจากแสงแดด และเชื้อแบคทีเรีย เชื้อรา ในด้านการป้องกันรักษาโรคที่เกิดจากอวัยวะภายใน สารจากไม้ฝางต้านอนุมูลอิสระ ลดน้ำตาลในเลือด ฟอกเลือด ขับยั้งมะเร็งช่องปาก มะเร็งปอดฯ ยับยั้งการสะสมไขมันในหลอดเลือด

อย่างไรก็ตามประโยชน์ของไม้ฝางดังกล่าวมาแล้ว เป็นเพียงข้อมูลการวิจัย ยังไม่ได้คิดค้นเป็นตัวยา หรือผลิตภัณฑ์ในการรักษาโรค ดังนั้น ควรมีการนำผลงานวิจัยไปผลิตเป็นยารักษาโรคต่อไป

ในผลิตภัณฑ์เครื่องสำอาง อาหาร เครื่องดื่ม สีย้อมผ้า ฯลฯ ก็เช่นเดียวกัน เป็นแต่เพียงงานวิจัย หรือผลผลิตที่เกิดขึ้นจากการเรียนการสอน หรือของชุมชน ขาดการสืบสานต่อยอด เพื่อให้เกิดผลิตภัณฑ์ในเชิงพาณิชย์ ดังนั้นจึงเป็นปัญหาเร่งด่วนที่ควรแก้ไข

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

สินค้าออกสำคัญของอาณาจักรไทยในอดีต คือ ผลผลิตจากป่า และเครื่องเทศ ซึ่งรัฐบาลได้รับจากส่วย การเกณฑ์แรงงาน และการค้าขายกับประเทศใกล้เคียง สินค้าบางอย่าง เช่น เครื่องเทศ ก็ยังมีบทบาทสำคัญ และยังคงเพาะปลูกอยู่ทั่วไปในเชิงพาณิชย์ และการผลิตเพื่อบริโภค แต่สินค้าบางอย่างซึ่งเป็นผลผลิตจากป่า เช่น เขากวาง หนังกวาง งาช้าง เขาสัตว์ หนังสัตว์ ไม้หอม ฯลฯ ได้หมดสิ้นจากป่าของเมืองไทย

สิ่งเหล่านี้ คือ ตัวอย่างของปัญหาในการวิจัยครั้งต่อไป เพื่อศึกษาว่าทำไมทรัพยากรเหล่านี้จึงหมดสิ้นจากป่าของไทย มีบทเรียนในการจัดการอนุรักษ์อย่างไร และมีวิธีการส่งเสริมฟื้นฟูอย่างไร

เพื่อการจัดการอย่างยั่งยืนให้ระบบนิเวศธรรมชาติสมบูรณ์ และอยู่ควบคู่กับสังคมมนุษย์อย่างพึ่งพิงอิงกัน

เนื่องจากเนื้อหาของการวิจัยเป็นสหวิทยาการระหว่างประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ สังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ วิทยาศาสตร์ประยุกต์ ฯลฯ จึงต้องผสมผสานการวิจัยในการศึกษาเรื่องราวที่มีคุณค่าในอดีต เพื่ออนุรักษ์ สืบสาน ต่อยอด พัฒนา ให้เกิดนวัตกรรมที่เป็นประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ เกิดคุณค่าทางสังคม และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

ผลงานการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ของไทยในปัจจุบันมุ่งเน้นศึกษาในทางด้านวิทยาศาสตร์เพียงอย่างเดียว เพื่อตอบคำถามที่ต้องการทราบ หรือสร้างนวัตกรรมโดยไม่โยงพื้นฐานจากคุณค่าในอดีต นวัตกรรมที่เกิดขึ้นจึงไม่ได้โดยอิงถึงความรุ่งเรืองของอดีต และไม่สามารถสร้างนวัตกรรมในเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้

ดังนั้นจึงควรนำข้อเสนอแนะดังกล่าวแล้ว เป็นแนวทางในการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ เพื่อโยงใยกับประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมในอดีต เพื่อจะให้นวัตกรรมนั้นมีคุณค่า แล้วคุณค่าจะสร้างมูลค่าให้สูงขึ้นกว่านวัตกรรมที่ไม่มีอดีตรองรับ และรวมถึงความภูมิใจความรักในมาตุภูมิซึ่งเกิดจากนวัตกรรมด้วย

บรรณานุกรม

- กมลวรรณ ยุทธศิลป์. (2569). **เปิดความต่างสนธิสัญญาเบอร์นี้อย่างละเอียดและสนธิสัญญาเบาว์ริง**. สืบค้นจาก <https://www.silpa-mag.com>
- กรมศิลปากร. (2021). **ตำราพระโสมภพพระนารายณ์**. สืบค้นจาก <https://www.finearts.go.th>storage>2021/027file>
- กรมศิลปากร. (2022). **บันทึกการเดินทางคณะทูตสหรัฐอเมริกา**. สืบค้นจาก <https://www.finearts.go.th>2022/09>file>
- กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม. (2566). **ผ้าไหมที่เก่าแก่ที่สุดในโลกอายุกว่า 8,500 ปี ในเหอหนาน**. ปีที่ 12 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2564 หน้า 73-74"
- กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม. (2568). **"จิ้มก้อง" ที่ยืนยาวได้เพราะมีพวกเห็นแก่ "กำไร"**. สืบค้นจาก <https://www.silpa-mag.com/history/article69749>
- การค้าของไทยสมัยโบราณ (ม.ป.ป.). สืบค้นจาก https://www.cuir2car.chula.ac.th>Pongpan_su_ch
- การย้อมสี : ประวัติความเป็นมาของสีธรรมชาติและสีสังเคราะห์. (2559). สืบค้นจาก <https://www.blog.patnai.com>
- เกียรติกำจร มีชนอน. (2567). **ตามพหุรงค์ : สมาพันธ์รัฐที่โลกลืม ตอนความสัมพันธ์กับรัฐไทย**. สืบค้นจาก <https://www.mgonline.com/daily/detail/967000059885>
- ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับ SDGs (2024) สืบค้นจาก <http://www.sdgmovement.com>intro-to-sdgs>
- จังหวัดสุโขทัย (ม.ป.ป.) ศิลปจารึก. สืบค้นจาก http://www.sukhothai.go.th>history>hist_08
- จันทนา กาญจน์กมล. (2020). **ฤทธิ์ด้านแบคทีเรีย ฤทธิ์ด้านอนุมูลอิสระ และฤทธิ์ด้านเซลล์มะเร็งของสารสกัดฝาง**. สืบค้นจาก <https://www.li01.tci-thaijo.org>tstj>article>downloadPDF>
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ (2566). **พ่อค้าเรือหางแมงป่อง นายฮ้อยหลวงลุ่มแม่น้ำปิง (พ.ศ. 1839-2504)**. พิมพ์ครั้งที่ 3 เชียงใหม่ : วนิตการพิมพ์
- เซเดส. ยอช. (2562). **จดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งกรุงศรีอยุธยา**. นนทบุรี : ศรีปัญญา.
- ฐานข้อมูลยาและสมุนไพร (2024) สืบค้นจาก <http://phar.ubu.ac.th>

นันทนา กปิลกาญจน์. (2532). ผลกระทบของระบบผูกขาดทางเศรษฐกิจที่มีต่อสังคมเกษตรกรรม

ไทย : สมัยอยุธยาถึงสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

นาย, จูเนียร์, โจเซฟ เอส. (2568). Soft Power อำนาจโน้มนำ : หนทางสู่ความสำเร็จในการเมือง

โลก. กรุงเทพฯ:มติชน, 2568. 376 หน้า

น้ำยาอุทัยสมุนไพรรักษาโรค (2557) สืบค้นจาก <http://www.Siamsafety.com>

ประวัติจังหวัดนครศรีธรรมราช. (2551). สืบค้นจาก

<https://www.nakhonsithammarat.go.th/his/php>

ปาริชาติ วิจารณ์. (1985). การค้าของป่าในประวัติศาสตร์อยุธยา (พ.ศ. 1839-2310).

วิทยานิพนธ์บัณฑิตวิทยาลัย ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปาเลอกัวซ์, สังฆราช. (2506). เล่าเรื่องเมืองไทย. สันต์ ท. โกมลบุตร แปล. กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า.

ปาเลอกัวซ์. (2547). บันทึกเรื่องมิสซังแห่งสยาม. พิมพ์ครั้งที่ 2 แปลโดย เพ็ญฤทัย วาสนุมา

สืบค้นจาก <https://www.finearts.go.th>

ผาง งานวิจัยและสรรพคุณ 41 ข้อ (2017) สืบค้นจาก <http://www.disthai.com>

ผาง สรรพคุณและประโยชน์ของต้นผาง 49 ข้อ (2022) สืบค้นจาก <http://www.Medthai.com>>

สมุนไพรรักษาโรค(Herb)

พงษ์พันธ์ วงศ์หนองเตย. (2559). กลยุทธ์สู่ความมั่งคั่งของอาณาจักรอยุธยา. สืบค้นจาก

<https://www.celestialstrategist.com>

พรภวิชัย หล้าพระกุล. (2567). ปรัชญาว่าด้วยศาสตร์แห่งการปกครองของขงจื้อ. สืบค้นจาก

<https://www.scle.mfu.ac.th/sclc.6265/detail/News/333393html>

พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (องค์การมหาชน) พ.ศ. 2561 (2561).

สืบค้นจาก <http://www.cea.or.th>

พิมพ์เพ็ญ พรเฉลิมพงศ์ และนิธิยา รัตนพานนท์ (2026). สีสันเคราะห์. สืบค้นจาก

<http://goodnetworksolution.com>

เพชรรุ้ง เทียนปิวโรจน์. (2557). เส้นทางการค้าในสมัยอยุธยา. มนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา 31 (1) ม.ค.-เม.ย. 2557.

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (ม.ป.ป.). รัฐและอาณาจักรโบราณบนคาบสมุทรมาลายู. สืบค้นจาก

<https://dc.oas.psu.ac.th>dcms>files>Chapter2>

มิวเซียมสยาม พิพิธภัณฑ์การเรียนรู้ (2014). คำของป่า. กรุงเทพฯ : สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้

แห่งชาติ.

- วรพร ภู่งค์พันธ์. (2562). ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรอยุธยากับอาณาจักรล้านช้าง.
สืบค้นจาก <http://S004.tci-thaijo.org>jasu>article>download>
- วรพร ภู่งค์พันธ์ (1999). ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง ค.ศ. 1767. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ. (2550). หนึ่งกวาง ไม้ฝาง ช้าง ของป่า การค้าอยุธยาสมัยพุทธศตวรรษที่ 22-23. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ
- วิจิตรมาตรา, ขุน (2516) ประวัติการค้าไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพฯ:บำรุงสาส์น
- ศูนย์ข้อมูลสมุนไพร. (2011). แก่นฝางช่วยรักษาข้ออักเสบ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
สืบค้นจาก <https://www.medplant.mahidol.ac.th>
- สนธิสัญญาเบาว์ริง (ม.ป.ป.) สืบค้นจาก <https://www.digitalschool.club>move1-1>
- สวทช. (2021). การเล่าเรื่อง. สืบค้นจาก <http://www.nstda.or.th>
- สารบราซิลินจากแก่นไม้ของต้น Caesalpinia Sappan และ ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา. (2015). สืบค้นจาก <https://www.Sciencedirect.com.tran>
- สารสิน วีระผล. (2557). จิ้มก้องและกำไร : การค้าไทย-จีน 2195-2396. สืบค้นจาก <https://www.So03.tci.thaijo.org>index.php.trujournal>article>
- สุธาสนี จิตรกรรมไทย เจียจันทร์พงษ์, (2568). สินค้าออกสำคัญ "จีน-สยาม" ยุครัชกาลที่ 1-3 มีอะไรบ้าง. สืบค้นจาก <https://www.silpa-mag.com/ประวัติศาสตร์>
- สุมาลี ปานทอง. (2565). วารสารแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ปีที่ 20 ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม 2565 หน้า 601-602 สืบค้นจาก <https://www.disthai.com>บราซิลิน>
- เสฐียรโกเศศ. (2515). แหลมอินโดจีนโบราณ. กรุงเทพฯ:บรรณาคาร.
- เสาวรภัย กุสุมา ณ อยุธยา. (2553). นิยามของเศรษฐกิจสร้างสรรค์. สืบค้นจาก <http://www.cmru.ac.th>bitstream>
- เสาวลักษณ์ กีชานนท์. (2563). การค้ากับชาวต่างชาติในสมัยธนบุรี. สืบค้นจาก <https://www.finearts.go.th>
- อภิญา ชมเขียวชาญ. (2024). การพัฒนามาส์กลีบแบบสัติดทนโดยใช้สีธรรมชาติจากแก่นฝาง.
สืบค้นจาก <https://www.psdgrads.mfu.ac.th>
- อาณาจักรตามพรลิงค์. (2558). สืบค้นจาก <https://www.Sathit I Bloggang.com>

อารีวรรณ เอี่ยมสะอาด (2025). **Soft Power** อำนาจแห่งความสร้างสรรค์ เพื่อสร้างเศรษฐกิจไทย.

แอนโธนี. (2026). **ผ้าไหมจีน : มรดกทางวัฒนธรรมและศิลปะเหนือกาลเวลา**. สืบค้นจาก <https://www.thechianjourney>

A Timeline of the History of Weaving. (n.d.). Retrived from <https://www.shivtextiles.co.uk>

Ayarveda, Sharda. (2024). 7 Powerful Ayurvedic Herbs and their Benefits. Retrieved from <https://www.drshardaayurveda.com>ayurveda>

BCG Economy Model. (2563). Retrieved form <https://www.nstda.or.th>

Caesalpinia Sappan. (2023). Retrieved from <https://www.pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/pmc10488625/>

Cambridge Dictionary. (2026). History. Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org>dictionary>history>

Carson, Rachel (1962). Silent Spring. Retrievd form <library.uniteddiversity.coop>

Colour in Ancient Egypt (2017). Rtrived from <https://www.Worldstory.ort>

Emmaline Soken-Haberty (2022). 10 Resons Why History is Important

Hall, D.G.E.(1981) A History of South East Asia. London : Red Globe Press.

Kahan, Kim. (2024). The Art of Dyeing : Traditional Craft and Sustainable Fashion Technique. Retrieved from <https://www.pmc.ncbi.n2m.nih.gov/articles/pmc10488625/>

Master class (2021) How to Tell a Story Effectively : 7 Storytelling Tips.Retrieved from <https://www.masterclass.com>article?how-to-tell-e-est...>

Our Common Future. (1987). Report of the World Commission on Enuienment and Development : Our Common Future. Retrieved from <https://www.On-documents.net>

PROSEA (n.d.). Plant Resources of South East Asia. Retrived from <https://prosea/prota4U.org>

Quora (n.d.). What is the Origin of the Name "Brazil"? Retrived from <https://www.Quora.com>

Rachel Hajar. (2013). Complementary Alternative Medicine. Regrieved from
<https://www.pmc-ncbi-nlm-nig-gov.transtate.goog>

The History of Textile Dyes (2022). Retrieved from <https://www.Faribaultwil.com>

Theobald, William. (1994). Global Tourism the Next Decade, London : Butter Worth
Heinerman

Wheatley, Paul. (1961). The Golden Khersonese. University of Malaya, LuaLa
Lumpur.pp338